

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДУ «ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІМЕНІ М. І. ДОЛІШНЬОГО
НАН УКРАЇНИ»

ДУ «ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІМЕНІ М. І. ДОЛІШНЬОГО
НАН УКРАЇНИ»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КЛЮЧНИК ЛІЛІЯ ВАСИЛІВНА

УДК 330.322:330.567.25

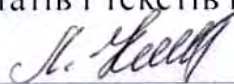
ДИСЕРТАЦІЯ
ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ
ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ

072 – Фінанси, банківська справа та страхування

07 – Управління та адміністрування

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 Л. В. Ключник

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник:

Давимука Степан Антонович, доктор економічних наук, професор, Заслужений економіст України

Львів – 2021

АНОТАЦІЯ

Ключник Л. В. Формування та використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 – Фінанси, банківська справа та страхування. – ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», Львів, 2021.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню проблем формування та використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств. У роботі визначено теоретичні засади управління фінансовими ресурсами домашніх господарств, обґрунтовано їх роль у формуванні інвестиційного потенціалу домогосподарств.

На основі аналізу підходів до тлумачення понять «домогосподарство», «потенціал», «інвестиційний потенціал» як категоріального інструментарію формування змістового наповнення поняття «інвестиційний потенціал домашніх господарств», визначено його як сукупність фінансових ресурсів у вигляді заощаджень та залучених і позичених фінансових ресурсів, що використовуються та можуть бути використані шляхом прямого та непрямого інвестування для отримання доходу, формування та нарощення активів домогосподарств.

На основі узагальнення підходів до виокремлення чинників впливу на інвестиційний потенціал домашніх господарств та з огляду на виклики сучасного етапу економічного розвитку розвинуто класифікацію чинників формування інвестиційного потенціалу домогосподарств. Зокрема виділено такі класифікаційні ознаки: ресурсна (наявність фінансових ресурсів, які трансформуються в інвестиції), економічна (використання домогосподарствами наявних та залучених ресурсів з метою досягнення певного результату), соціальна (соціальні умови життєдіяльності (створення нових робочих місць, скорочення трудової міграції)), психологічна (мотивація до здійснення заощаджень та інвестування фінансових ресурсів домогосподарств), політична (інструменти державної політики підтримки та стимулювання домогосподарств

до інвестування), інституціональна (наявні формальні та неформальні правила / інститути (конвенції, звичаї, звички, мислення і спосіб життя), які визначають рівень добробуту домогосподарства).

У дослідженні охарактеризовано основні моделі та тенденції зміни фінансової поведінки домогосподарств в Україні, а саме: споживча модель поведінки (є найбільш характерною для домогосподарств, доходи яких є нижчими середнього рівня); заощаджувальна модель поведінки (є характерною для домогосподарств із середнім та високим рівнем доходів); інвестиційна модель поведінки (є характерною для домогосподарств із найвищим рівнем доходів).

Удосконалено наукові засади функціонування моделі трансформації заощаджень домашніх господарств в інвестиційні ресурси, а саме детерміновано такі її складові як: заощадження на банківських рахунках чи небанківських фінансових установах (кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди), вкладення у страхові поліси, вклади у придбання житла, освіту, охорону здоров'я, заощадження для власної підприємницької діяльності, вклади у альтернативне інвестування тощо, чи готівкові заощадження у національній та іноземній валюті. Під трансформацією заощаджень домогосподарств пропонується розуміти процес перетворення грошових ресурсів у фінансові та нефінансові активи з метою отримання доходу (на ці вкладення) або збереження їх вартості, а також продукування та примноження активів домогосподарств. Такий підхід, на відміну від існуючих, базується на застосуванні актив-орієнтованого управління фінансовими ресурсами домогосподарств та передбачає врахування потенційних вигод домогосподарств як інвесторів.

Систематизовано теоретико-концептуальні підходи до формування структури доходів та витрат домогосподарств у контексті їхнього інвестиційного потенціалу. Доведено, що для оцінки інвестиційного потенціалу домашніх господарств доцільно здійснити аналіз структури доходів та витрат домогосподарств. Основним джерелом формування доходів домашніх господарств є заробітна плата. Результати досліджень дають підстави

стверджувати, що поряд із заробітною платою важливим джерелом трудових доходів є доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості, які надходять у вигляді прибутку та змішаного доходу, а також соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти (пенсії, стипендії, допомоги із фондів соціального страхування, компенсаційні виплати та пільги), доходи від власності. На основі дослідження виявлено, що сформовані доходи домашніх господарств витрачаються на придбання товарів та послуг, оплату податків та обов'язкових платежів, оплату комунальних послуг та заощадження. В загальній структурі витрат споживчі витрати домашніх господарств формують значну частку витрат та заощаджень (понад 80%), а інвестиційні витрати менше 10%. У роботі проаналізовано тенденції використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств та виявлено, що найпоширенішою формою заощаджень домашніх господарств в Україні є банківські депозити. Такий вид інструменту іноді призводить до протилежних наслідків: чим вищою є надійність банківського вкладу, тим меншим є дохід вкладника, проте зменшується рівень заощаджень у готівковій валюті, і навпаки, зниження рівня довіри до банківських установ призводить до збільшення обсягів заощаджень домогосподарств у іноземній валюті.

Зазначено, що актуальним питанням є трансформація заощаджень домашніх господарств в інвестиції. Основними проблемами забезпечення трансформації заощаджень в інвестиційні ресурси є: недостатній рівень доходів домашніх господарств, низька довіра до банківських установ, зокрема гарантування збереження та відшкодування своїх заощаджень, невисокий рівень фінансової грамотності домашніх господарств. Наголошено, що для поліпшення такої ситуації необхідно сприяти зростанню рівня доходів, за якого домогосподарства мали б змогу здійснювати заощадження з метою інвестування та отримання додаткових доходів, підвищити рівень довіри до банківських та небанківських фінансових установ та рівень фінансової грамотності в інвестиційній діяльності.

Здійснено порівняння особливостей формування та використання інвестиційного потенціалу вітчизняними та європейськими домогосподарствами, та виокремлено їхні значущі відмінності, одна з основних – вплив рівня доходів на інвестиційні можливості домогосподарств та захищеність доходів домогосподарств від інфляційного знецінення.

Удосконалено науково-методичні підходи до стратегічної діагностики формування інвестиційного потенціалу домогосподарств, які, на відміну від існуючих, враховують регіональні особливості його формування. Запропоновано поєднання кластерного підходу з кореляційно-регресійним аналізом до удосконалення системи державної та регіональної діагностики формування та аналізу інвестиційного потенціалу домогосподарств України. Кластерний підхід дає змогу поєднувати переваги специфіки регіонів для підвищення інвестиційного потенціалу домогосподарств за рахунок виявлених чинників. Це дало змогу обґрунтувати стратегічні пріоритети стимулювання нарощення інвестиційного потенціалу домогосподарств з урахуванням специфіки регіонального розвитку.

У дослідженні обґрунтовано науково-методичний підхід переходу від індивідуального оподаткування доходів фізичних осіб, яке залежить від рівня доходів населення та не враховує сімейні обставини, до спільного оподаткування доходів домогосподарства. Такий підхід передбачає оподаткування доходів, які є вищими рівня прожиткового мінімуму, розрахованого на кожного члена домогосподарства, а доходи які дорівнюють або нижчі прожиткового мінімуму не оподатковуються. Часткове або повне звільнення домогосподарств оподаткування, доходи яких нижчі прожиткового мінімуму дозволить нарощувати інвестиційний потенціал домогосподарств.

У дисертації встановлено необхідність розвитку системи гарантування вкладів фізичних осіб (шляхом збільшення суми граничного розміру відшкодування коштів за вкладами Фондом гарантування вкладів фізичних осіб) та створення умов для відновлення зростання рівня довіри до банківської системи, що дозволить підвищити схильність домогосподарств до заощаджень.

Ключові слова: домогосподарство, інвестиційний потенціал, заощадження домашніх господарств, фінансові ресурси домогосподарств, фінансова поведінка домогосподарств, інвестиційний потенціал домогосподарств.

ABSTRACT

Klyuchnyk L. V. Generation and exploitation of household investment capacity. – Qualifying scientific study as a manuscript.

The thesis to obtain the degree of the philosophy doctor by the discipline 072 – Finance, banking, and insurance. – SI “Institute of Regional Research Named after M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine”, Lviv, 2021.

The thesis addresses the problems of generation and exploitation of the household investment capacity. The study defines the theoretical foundations of management of the household financial resources and substantiates their role in the generation of the household investment capacity.

Based on the analysis of approaches to the interpretation of the household, capacity, and investment capacity concepts as the set of categorical tools to develop the content of the household investment capacity, the latter is defined as a set of financial resources in the form of savings and attracted financial resources used and intended for the use through direct or indirect investment to receive income and generate and increase the household assets.

The classification of factors influencing the generation of the household investment capacity is supplemented based on the generalization of approaches to detecting the factors influencing the household investment capacity and in terms of challenges of the modern economic development stage. The following classification features are revealed: resource-based (availability of financial resources transforming into an investment), economic (the use of attracted resources by households to achieve a certain result), social (social environment improvement conditions (creation of new jobs, reduction of labor migration)), psychological (motivation to make savings and invest the household financial resources), political (the tools of public policy of

households support and investment stimulation), and institutional (available formal and informal rules / institutes (conventions, customs, habits, thinking, and lifestyle) that define the level of the households' wellbeing).

The research characterizes main models and trends of household financial behavior in Ukraine, namely the consuming behavior model (most peculiar to the households with below-average income); saving behavior model (peculiar to the households with average and high income); investment behavior model (peculiar to the households with the highest income level).

The thesis enhances the scientific foundations of the functioning of the household savings transformation into an investment resources model. In particular, the following components are determined: savings in bank accounts or non-bank financial institutions (credit unions, private pension funds), investment in insurance policies, investment in the purchase of housing, education, healthcare, savings for private entrepreneurial activity, investment in alternate investment, etc., or cash savings in national or foreign currency. The transformation of the household savings is suggested to be interpreted as the process of converting the monetary resources into financial and non-financial assets to receive income (for this investment) or keep their cost as well as produce and multiply the household assets. This approach, unlike the current ones, is based on the use of the asset-oriented management of the household financial resources and stipulates the consideration of future benefits of households as investors.

The theoretical-conceptual approaches to the generation of the structure of income and expenses of households in the context of their investment capacity are systematized. The thesis proves that the structure of household income and expenses should be analyzed to estimate the household investment capacity. Wages are the major source of household income generation. The results of the research allow arguing the income from entrepreneurial activity and self-employment in the form of profit and mixed income as well as social payments and other current transfers (pensions, scholarships, assistance from social insurance funds, compensation payments and benefits), property income are the important sources of labor income in addition to

wages. The research reveals that the household income is spent on the purchase of goods and services, payment of taxes and mandatory payments, payment for utilities, and savings. In the total structure, household consumer expenditures account for the major share of expenditures and savings (over 80%), while the investment expenditures cover less than 10%. The thesis analyzes the trends of the use of the household investment capacity and reveals that bank deposits are the most common form of household savings in Ukraine. This tool type sometimes causes opposite results: the higher is the deposit reliability, the lower is the owner's income, yet the level of savings in cash currency is falling, and falling confidence in banking institutions causes the growing household savings in foreign currency.

The author focuses on an urgent problem of savings transformation into an investment, including the following major issues: insufficient household income level, confidence in banking institutions, namely guaranteeing the savings and reimbursement of savings, and low financial intelligence of households. The thesis emphasizes that such a situation can be improved by boosting the income growth to the level that households can make savings to invest and receive additional income, and increase the levels of confidence in banking and non-banking financial institutions and financial intelligence in the investment activity.

The peculiarities of investment capacity generation and exploitation by domestic and European households are compared and essential differences are outlined, including one of the most important – the impact of income level on the household investment capacity and protection of household income from inflation.

The thesis improves the scientific-methodological approaches to strategic diagnostics of the household investment capacity generation, which differ from the current ones by being based on regional generation features. The cluster approach is suggested to be combined with the correlation-regression analysis to improve the system of national and regional diagnostics of the household investment capacity generation and analysis in Ukraine. The cluster approach allows combining the advantages of regional specifics to increase the household investment capacity by detection of factors. It contributed to substantiating the strategic priorities of

stimulating the growing household investment capacity based on the regional development specifics.

The research substantiates the need to shift from personal income tax that depends on the income level and does not take family circumstances into account to joint taxation of household income. The approach stipulates taxation of income that exceeds the subsistence level calculated per each household member, while income equal to or below subsistence level is not subject to taxation. Partial or complete tax exemption for households with below-subsistence level income will increase the household investment capacity.

The thesis emphasizes the need for the development of the system of guaranteeing individual deposits (by increasing the maximum amount of reimbursement on deposits by the Individual Deposit Guarantee Fund) and creation of conditions to restore the increase in the level of confidence in the banking system to improve the households' propensity to save.

Keywords: household, investment capacity, household savings, household financial resources, household financial behavior, household investment capacity.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Монографії:

1. Фінанси Карпатського регіону: сучасний стан та потенціал зростання : монографія / за наук. ред. І. З. Сторонянської; НАН України. Інститут регіональних досліджень. Львів, 2013. 338 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку») *(особистий внесок автора – 2,83 друк. арк.: фінансові ресурси домогосподарств в структурі фінансів Карпатського регіону: тенденції формування фінансових ресурсів домашніх господарств у Карпатському регіоні; заощадження домогосподарств як важливий чинник формування інвестиційного потенціалу економіки регіону)* С. 247-287 (2,83 д. а.).

2. Фінансовий потенціал регіону: механізми формування та використання: монографія / за наук. ред. д.е.н., проф. М. А. Козоріз. НАН України; Інститут

регіональних досліджень. Львів, 2012. 307 с. (особистий внесок автора – 1,1 друк. арк.: оцінка фінансового потенціалу домашніх господарств регіону; оцінка впливу інноваційного і інвестиційного потенціалів на розвиток економіки регіонів; інвестиційний потенціал у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону, С. 258-273 (1,1 друк. арк.).

Наукові праці в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Kluchnyk L. Investment formation of the households of Ukraine. *Економічний простір* : [зб. наук. пр.] / Придніпровська державна академія будівництва та архітектури; ред. кол.: Ю. В. Орловська (відп. ред.). Дніпро, 2021. №169. С. 165-168. (0,47 друк. арк.).

2. Kluchnyk L., Davymuka S. Savings and migration capital of households: world experience and domestic realities. *Economic and Regional Studies*. 2020. №14 (2). Р. 170-187 (загальний обсяг – 0,83 друк. арк., особистий внесок автора – 0,73 друк. арк.: здійснено аналіз формування інвестиційного потенціалу домашніх господарств за рахунок коштів трудових мігрантів, досліджено та виявлено основні відмінності у формуванні та використанні заощаджень вітчизняних та іноземних домогосподарств).

3. Ключник Л. В., Давимука С. А. Активи домашніх господарств у формуванні інвестиційного потенціалу України в умовах соціально-економічної нестабільності. *Регіональна економіка*. Львів, 2020. №2 (96). С. 85-93. (загальний обсяг – 0,80 друк. арк., особистий внесок автора – 0,6 друк. арк.: обґрунтовано роль заощаджень домогосподарств у розвитку економіки, розглянуто класифікацію заощаджень залежно від характеру мобілізації, здійснено аналіз використання заощаджень, залучених банківською системою України та небанківськими установами).

4. Ключник Л. В. Фінансове забезпечення функціонування органів управління в ОТГ Карпатського регіону. *Економічний простір* : [зб. наук. пр.] / Придніпровська державна академія будівництва та архітектури; ред. кол.: Ю. В. Орловська (відп. ред.). Дніпро, 2019. № 150 С. 46-50 (0,8 друк. арк.).

5. Ключник Л. В. Організація публічного управління в територіальних громадах: організаційні та фінансові аспекти. *Регіональна економіка*. Львів, 2019. №4. С. 104-112 (0,80 друк. арк.).

6. Ключник Л. В. Потенціал використання міграційного капіталу як ресурсу розвитку економіки регіону. *Регіональна економіка*. Львів, 2018. №4. С. 103-110 (0,80 друк. арк.).

7. Ключник Л. В. Фінансові ресурси домашніх господарств України як складова фінансового забезпечення розвитку національної економіки. *Економічні науки*: [зб. наук. пр.] / Луцький національний технічний університет; ред. кол.: Л. Л. Ковальська (відп. ред.). Луцьк, 2017. Вип. 14 (55). (Серія «Регіональна економіка»). С. 97-105. (0,78 друк. арк.).

8. Ключник Л. В. Вплив фінансово-економічних криз на витрати домогосподарств Карпатського регіону України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Львів, 2017. Вип. 17. (серія економічна). С. 58-68. (0,78 друк. арк.).

9. Ключник Л. В. Напрямки та форми трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиційні ресурси для потреб національної економіки. *Економічні науки*: [зб. наук. пр.] / Луцький національний технічний університет; редкол.: З. В. Герасимчук (відп. ред.). Луцьк, 2016. Вип. 13 (49). Ч. 2. (Серія «Облік і фінанси»). С. 119-126. (0,41 друк. арк.).

10. Ключник Л. В., Безпалько І. Р. Фінансовий потенціал домашніх господарств: проблеми формування та напрями використання. *Економічні науки*: [зб. наук. пр.] / Луцький національний технічний університет; редкол.: З. В. Герасимчук (відп. ред.). Луцьк, 2015. Вип. 12 (45). Ч. 3. (серія «Регіональна економіка»). С. 142-150 (загальний обсяг – 0,45 друк. арк., особистий внесок автора – 0,38 друк. арк.: висвітлено проблеми формування та використання фінансового потенціалу домогосподарств в Україні).

11. Козоріз М. А., Ключник Л. В. Фінансові ресурси домашніх господарств: проблеми формування і використання. *Регіональна економіка*. Львів, 2014. №1 (71). С. 94-103. (загальний обсяг – 0,84 друк. арк., особистий внесок автора –

0,68 друк. арк.: висвітлено особливості формування фінансових ресурсів домашніх господарств).

12. Ключник Л. В. Заощадження домогосподарств у формуванні інвестиційного ресурсу національної економіки. *Економічні науки*: [зб. наук. пр.] / Луцький національний технічний університет; редкол.: З. В. Герасимчук (відп. ред.). Луцьк, 2013. Вип. 10 (37). Ч. 5. (Серія «Облік і фінанси»). С. 74-80. (0,37 друк. арк.).

13. Ключник Л. В. Формування доходів домашніх господарств у Карпатському регіоні: стан та шляхи удосконалення. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Механізми взаємодії суб'єктів економічних відносин у транскордонному просторі*: [зб. наук. пр.] / Ін-т регіональних досліджень НАН України.; ред. кол. : В. С. Кравців (відп. ред.). Львів, 2013. Вип 4 (102). С. 395-407 (0,78 друк. арк.).

14. Ключник Л. В. Сектор домашніх господарств: місце та роль у фінансовій системі. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Проблеми інтеграції України у світовий фінансовий простір*: [зб.наук.пр.] / Ін-т регіональних досліджень НАН України. редкол.: В. С. Кравців (відп. ред.). Львів, 2012. Вип. 2(94). С. 347-358. (0,5 друк. арк.).

15. Ключник Л. В. Заощадження домашніх господарств як джерело інвестиційних ресурсів економіки України. *Економічні науки*: [зб.наук.пр.] / Луцький національний технічний університет.; редкол.: З. В. Герасимчук (відп. ред.). Луцьк, 2012. Вип. 9(33). (Серія «Облік і фінанси»). С. 159-166 с. (0,4 друк. арк.).

16. Ключник Л. В. Інвестиційний потенціал регіону: теоретичні аспекти та оцінка. *Економічні науки*.: [зб.наук.пр.] / Луцький національний технічний університет.; редкол.: З. В. Герасимчук (відп. ред.). Луцьк, 2011. Вип. 8(31). Ч. 2 (Серія «Регіональна економіка»). С. 150-162 (0,7 друк. арк.).

17. Ключник Л. В. Сутність і методика оцінки інвестиційного потенціалу регіону. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Управління фінансовими ресурсами регіону*: [зб.наук.пр.] / НАН України. Ін-т регіональних

досліджень; ред. кол.: В. С. Кравців (відп. ред.). Львів, 2011. Вип. 3(89). С. 255-267 с. (0,51 друк. арк.).

18. Козоріз М. А., Ключник Л. В. Методичні підходи до оцінки капіталізації регіональних активів. *Актуальні проблеми економіки*. Київ, 2010. № 9 (111). С. 174-181. (загальний обсяг – 0,66 друк. арк., особистий внесок автора – 0,33 друк. арк.: на основі узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду обґрунтована актуальність економічних досліджень, пов'язаних із визначенням та оцінкою капіталізації доходів домашніх господарств в Україні) (Scopus).

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Ключник Л. В. Фінансові ресурси домогосподарств: складова інвестиційного забезпечення розвитку економіки України. Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки: Збірник наукових статей за матеріалами VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 16-17 квітня 2020 р.). Дніпро: НМетАУ, 2020. Ч. 1. С. 102-106. (0,1 друк. арк.).

2. Ключник Л. В. Оцінка видатків на утримання органів місцевого самоврядування областей центрального регіону України. Перспективи розвитку територій: теорія і практика: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених (м. Харків, 22-23 листопада 2019 р.). Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. С. 12-15. (0,1 друк. арк.).

3. Ключник Л. В. Доходи трудових мігрантів та тіньові доходи як потенційний інвестиційний ресурс регіону. Економіка і культура України в світових глобалізаційних процесах: позиціонування і реалії : тези доповідей III Міжнародної науково-практ. конф. (м. Київ, 21-22 березня 2018 р.). Київ: Вид. центр КНУКіМ, 2018. С. 84-87. (0,2 друк. арк.).

4. Ключник Л. В. Перекази мігрантів з-за кордону як важливе джерело доходів домогосподарств. Фінансове регулювання зрушень в економіці України: збірник тез доповідей учасників II Міжнародної науково-практичної інтернет-

конференції. (Мукачево, 18 квітня 2018 р.). Мукачево: Вид-во МДУ, 2018. 301 с. С. 285-288. *(0,2 друк. арк.)*.

5. Ключник Л. В. Savings of households in the formation of investment resources of the national economy. Фінансова спроможність об'єднаних територіальних громад: очікування та реалії: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Луцьк, 29-30 листопада 2017 р.). Луцьк: Луцький НТУ, 2017. 264 с. С. 172-174. *(0,1 друк. арк.)*.

6. Ключник Л. В. Financial resources of households: problems of formation and usage. Актуальні проблеми управління соціально- економічними системами : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. (м. Луцьк, 7 грудня 2017 р.). Луцьк: Луцький НТУ, 2017. С. 209-210. *(0,1 друк. арк.)*.

7. Ключник Л. В. Вплив фінансово-економічної кризи на витрати домогосподарств України. Проблеми та шляхи досягнення соціо-еколого-економічної безпеки на мікро-, мезо- та макрорівні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Луцьк, 29 вересня 2017 р.). Луцьк: Луцький НТУ, 2017. С. 86-89. *(0,1 друк. арк.)*.

8. Ключник Л. В. Методологія оцінки фінансового потенціалу домашніх господарств. Сучасні напрямки розвитку економіки і менеджменту на підприємствах України: збірник матеріалів II всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених, присвяченої 50-річчю створення факультету управління та бізнесу ХНАДУ (м. Харків, 26 жовтня 2016 р.). Харків: ХНАДУ, 2016. 720 с. С. 668-672 *(0,2 друк. арк.)*.

9. Ключник Л. В. Оцінка фінансового потенціалу домашніх господарств регіону. Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Луцьк, 9 грудня 2015 р.). Луцьк: Луцький НТУ, 2015. С. 122-124 *(0,1 друк. арк.)*.

10. Ключник Л. В. Проблеми трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиції в Україні. Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в умовах глобалізації економіки : збірник матеріалів Міжнародної

науково-практичної конференції (м. Луцьк, 27 червня 2014 р.). Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2014. С. 244-246. *(0,1 друк. арк.)*.

11. Ключник Л. В. Фінансові ресурси домашніх господарств як важливий чинник кредитування підприємств. Продовольчі ресурси: проблеми та перспективи: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 11 листопада 2014 р.). Київ, 2014. С. 122-123. *(0,1 друк. арк.)*.

12. Козоріз М. А., Ключник Л. В. Фінансовий потенціал домогосподарств та його вплив на національну економіку. Фінансові механізми активізації підприємництва: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 7-8 листопада 2013 р.). Львів, 2013. С. 28-30. *(загальний обсяг – 0,19 друк. арк., особистий внесок автора – 0,1 друк. арк.: висвітлено особливості формування фінансового потенціалу вітчизняних домогосподарств)*.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ.....	27
1.1. Економічна сутність домашніх господарств та їхнього інвестиційного потенціалу.....	27
1.2. Фінансові ресурси домашніх господарств як основа формування їх інвестиційного потенціалу.....	55
1.3. Особливості використання заощаджень домашніх господарств в Україні.....	67
Висновки до розділу 1.....	80
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ І ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ	
ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ.....	83
2.1. Аналіз доходів та витрат домашніх господарств в контексті формування їх інвестиційного потенціалу.....	83
2.2. Тенденції використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств.....	99
2.3. Оцінка інвестиційних можливостей домашніх господарств України.....	113
Висновки до розділу 2.....	126
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ	
ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ.....	129
3.1. Концептуальні засади побудови державної політики управління інвестиційним потенціалом домашніх господарств.....	129
3.2. Шляхи нарощення інвестиційного потенціалу домашніх господарств в Україні.....	141
3.3. Механізми захисту інвестиційного ресурсу домашніх господарств.....	153
Висновки до розділу 3.....	165
ВИСНОВКИ	168

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	172
ДОДАТКИ	195

ВСТУП

Актуальність теми. Одним із пріоритетних напрямів забезпечення розвитку національної економіки є підвищення ефективності використання внутрішніх фінансових ресурсів усіх економічних суб'єктів. Важливими учасниками фінансових відносин в Україні виступають домашні господарства. Домогосподарства як економічні суб'єкти формують потужний інвестиційний потенціал, що забезпечує не лише їхню життєдіяльність, а й сприяє розвитку економічних процесів держави загалом. Натомість ряд перепон стоять на заваді формування та реалізації домашніми господарствами власного інвестиційного потенціалу. Слід зазначити про зниження економічної активності в державі та погіршення настроїв економічних агентів. Разом з тим, досвід зарубіжних країн показує, що результати фінансової діяльності домашніх господарств можуть стати реальним фундаментом забезпечення їх фінансової стійкості та здатності протистояти викликам і кризовим ситуаціям зовнішнього та внутрішнього характеру.

Дослідженню проблем формування і використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств та його впливу на забезпечення їх добробуту присвячені численні праці зарубіжних та українських вчених. Питанням дослідження розвитку домогосподарств як суб'єктів фінансової діяльності присвячені праці таких вітчизняних і зарубіжних учених: К. Бюхера, Дж. Кейнс, Г. Беккер, М. Єрмошенка, Ф. Кене, Т. Мальтуса, Дж. Мінсер, Е. Лібанової, Ф. Модільяні, О. Ольшанської, П. Самуельсона, І. Фішер, М. Фрідман, та ін. Проблеми дослідження фінансів та фінансових ресурсів домогосподарств знайшли висвітлення у працях таких науковців як Т. Бойчук, О. Ватаманюк, А. Вдовиченко, В. Герасименко, С. Давимука, Я. Дропа, Н. Дучинська, Н. Геронін, М. Іващенко, Б. Карпінський, Ю. Карпенко, Н. Карпишин, Р. Квасницька, М. Козоріз, В. Кравців, Г. Коцюрубенко, С. Лондар, Н. Нагайчук, Т. Пасажко, Б. Пшик, О. Рудницька, С. Салига, В. Смєсова, Л. Худолій, О. Шаманська, та ін. Дослідженню теоретико-методологічних положень і

прикладних проблем формування та реалізації інвестиційного потенціалу домогосподарств присвячені праці Ю. Воробйова, В. Геєця, М. Герасимчук, А. Гриценка, І. Гриценка, А. Даниленка, А. Дуба, В. Зимовця, Б. Кваснюка, Т. Кізими, О. Копилук, Л. Лисяка, М. Мельник, К. Паливоди, Я. Петренка, А. Рамського, У. Садової, М. Скрипниченко, С. Шульц, С. Шумської, В. Федосова, С. Юрія та ін.

Водночас, сучасні тенденції та проблеми формування та використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств потребують поглибленого вивчення та пошуку нових підходів до ідентифікації пріоритетних напрямів їх оптимізації та ефективного використання. У Національній економічній стратегії до 2030 року йдеться про те, що Україна відставала у 90-ті роки і продовжує відставати з точки зору продуктивності праці, енергоефективності, доданої вартості в промисловості та в сільському господарстві та однією з причин такої стагнації є відсутність інвестицій. Саме тому важливо мати узгоджене бачення щодо стратегічного курсу економічної політики України, що враховуватиме інвестиційний потенціал домашніх господарств України.

Особливо важливим є сприяння формуванню інвестиційного потенціалу домашніх господарств України у процесі реалізації державної економічної політики.

Зазначене зумовило вибір теми дисертаційної роботи, визначило її мету і завдання, а також структуру й логіку викладу матеріалу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою частиною науково-дослідної роботи ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» за темами: «Фінансові механізми формування конвергентної моделі регіонального розвитку» (номер державної реєстрації 0112U000460), у межах якої обгрунтовано науково-методичний підхід щодо оцінювання конвергентного розвитку територіальних громад; «Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад Карпатського регіону в умовах реформування місцевого самоврядування» (номер державної реєстрації 0115U000018), у межах якої

досліджено фінансові ресурси та проблеми використання заощаджень домашніх господарств і населення в Карпатському регіоні, а також обґрунтовано шляхи підвищення ефективності фінансового забезпечення розвитку економіки Карпатського регіону України; «Ризики бюджетної децентралізації у формуванні фінансово-економічного потенціалу територіальних громад Карпатського регіону» (номер державної реєстрації 0117U003493), у межах якої проведено дослідження теоретико-методичних основ формування ефективних механізмів трансформації фінансових ресурсів сільських і міських домогосподарств в інвестиційні ресурси регіонів, зокрема областей Карпатського регіону, а також зарубіжного досвіду стимулювання грошових переказів трудових мігрантів, переказів мігрантів з-за кордону й запропоновано можливі заходи щодо їх заохочення та ефективного використання; «Управління активами територіальних громад» (номер державної реєстрації 0110U100197), у межах якої розроблено методичні підходи ідентифікації активів домогосподарств та їх вплив на формування інвестиційного потенціалу; НДР «Механізми адміністративно-фінансової децентралізації: оцінка ефективності, напрями удосконалення» (номер державної реєстрації 0118U006583) – досліджено особливості формування та використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств у об'єднаних територіальних громадах Карпатського регіону та Центральної України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методичних засад та розроблення практичних рекомендацій щодо забезпечення ефективності формування та використання інвестиційного потенціалу домогосподарств України.

Досягнення цієї мети зумовило необхідність вирішення таких наукових завдань:

- систематизувати та узагальнити теоретичні основи дослідження інвестиційного потенціалу домашніх господарств;
- виявити особливості формування інвестиційного потенціалу домогосподарств;

- обґрунтувати особливості використання заощаджень домашніх господарств в Україні, як основи формування інвестиційного потенціалу;
- проаналізувати сучасний стан та тенденції формування і використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств в Україні;
- на основі кластерного аналізу виокремити чинники впливу на заощадження домогосподарств на мезорівні;
- узагальнити досвід оподаткування доходів домашніх господарств у зарубіжних країнах в контексті нарощення їх інвестиційного потенціалу;
- розробити пропозиції щодо розвитку системи гарантування вкладів з метою посилення її ролі у забезпеченні фінансової стабільності домашніх господарств.

Об'єктом дослідження є процеси формування та використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств.

Предметом дисертаційної роботи є теоретико-методологічні засади, методичні підходи і практичні аспекти формування та використання інвестиційного потенціалу домогосподарств в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження і розв'язання поставлених у роботі завдань дослідження автором використано: історичний, логічний, наукової абстракції, індукції та дедукції, аналізу і синтезу – для узагальнення концептуальних основ та теоретичних засад формування та ефективного використання інвестиційного потенціалу домогосподарств; компаративного аналізу – під час обґрунтування та узгодження наукових засад щодо тлумачення сутності понять «домашнє господарство», «інвестиційний потенціал домашніх господарств»; структурного аналізу, систематизації, теоретичного узагальнення та агрегування – з метою формування взаємозв'язків між структурно-функціональними компонентами інвестиційного потенціалу домогосподарств, визначення джерел його формування; економіко-математичні методи – в процесі здійснення структурно-функціонального аналізу доходів, витрат, заощаджень та структури сукупних ресурсів домогосподарств у динаміці та порівняно з іншими країнами; системно-динамічного моделювання – для

прогнозування обсягів заощаджень домогосподарств; кластерного аналізу – з метою оцінювання чинників впливу на заощадження домогосподарств на мезорівні; системного підходу – при обґрунтуванні інструментів і засобів державної політики ефективного використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств України.

Інформаційною основою дослідження є Закони України, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, матеріали Державної служби статистики України і Євростату, Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Всеукраїнської асоціації кредитних спілок, офіційні публікації міжнародних економічних організацій (ООН, МВФ, Європейського Центробанку, Світового банку, ОЕСР), наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробленні теоретико-методологічних та прикладних засад формування та використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств в Україні.

До найвагоміших результатів дисертації, що становлять наукову новизну, належать:

удосконалено:

- понятійно-категорійний апарат дослідження в частині змісту поняття «інвестиційний потенціал домогосподарств», що, на відміну від існуючого тлумачення, розглядається як сукупність фінансових ресурсів у вигляді заощаджень та залучених і позичених фінансових ресурсів, що використовуються та можуть бути використані шляхом прямого та непрямого інвестування для отримання доходу, формування та нарощення активів домогосподарств. Такий підхід акцентує на можливості застосування актив-орієнтованого управління інвестиційним потенціалом домашніх господарств;

- наукові положення щодо трансформації заощаджень домогосподарств, яка розглядається як процес перетворення грошових ресурсів

у фінансові та нефінансові активи з метою отримання доходу (на ці вкладення) або збереження їх вартості, а також продукування та примноження активів домогосподарств. Такий підхід, на відміну від існуючих, передбачає врахування потенційних вигод домогосподарств як інвесторів;

- концептуальну модель переходу від оподаткування доходів фізичних осіб до оподаткування сукупних доходів домогосподарств, яка передбачає врахування доходів усіх членів домогосподарства (в тому числі непрацюючих, неповнолітніх дітей, інвалідів, осіб похилого віку, тих, хто перебуває на утриманні в домогосподарства тощо) при визначення обсягу податків та нульове оподаткування, якщо усереднені доходи усіх членів домогосподарства нижчі прожиткового мінімуму. Запропонована модель дозволяє підвищити відповідальність домогосподарств в частині сплати податків та опіки над соціально вразливими групами, а також знизити ризики маніпулювання при встановленні соціального забезпечення для таких груп населення;

- науково-методичні підходи до стратегічної діагностики формування інвестиційного потенціалу домогосподарств, які, на відміну від існуючих, враховують регіональні особливості їх формування. Це дало змогу обґрунтувати стратегічні пріоритети стимулювання інвестиційного потенціалу домогосподарств з урахуванням специфіки регіонального розвитку;

набули подальшого розвитку:

- методичний підхід до оцінювання інвестиційного потенціалу домашніх господарств в розрізі їх доходів, витрат, заощаджень та структури сукупних фінансових ресурсів домогосподарств. На відміну від існуючих, запропонований підхід дозволяє врахувати чинники динаміки формування інвестиційного потенціалу домашніх господарств та спрямованості його використання;

- організаційно-економічні засади функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб, зокрема обґрунтовано рекомендації щодо вдосконалення інституційного забезпечення роботи системи гарантування вкладів фізичних осіб, розширення повноважень Фонду гарантування вкладів

фізичних осіб та переліку його учасників, підвищення суми гарантованого розміру виплат тощо. Реалізація означених рекомендацій дозволить забезпечити ефективну взаємодію домогосподарств з банківськими установами для нарощення інвестиційного потенціалу домогосподарств та сприятиме підвищенню довіри до банківської системи загалом.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у тому, що положення, висновки та рекомендації, сформульовані у роботі, мають практичне спрямування та можуть бути використані для вдосконалення процесів формування та використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств.

Основні положення та пропозиції дослідження пройшли апробацію та впроваджені у діяльності управління на державному та регіональному рівнях:

– державними органами влади, зокрема: Комітетом Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування (лист №04-23/14-1031 від 25.02.2020 р.) в частині організації управління в об'єднаних територіальних громадах; Міністерством розвитку громад та територій України (лист №7/13.4/2329-20 від 10.02.2020 р.) щодо фінансового забезпечення апарату управління громад у розрізі структурних підрозділів та штатних працівників;

– регіональними органами влади, місцевого самоврядування, зокрема: Департаментом економічного розвитку і торгівлі Волинської обласної державної адміністрації (довідка № 577/02-1112-15 від 03.07.2015 р.) щодо чинників формування інвестиційного ресурсу домогосподарствами Західного регіону України; Територіальним управлінням рахункової палати по Львівській, Волинській, Рівненській, Тернопільській, Івано-Франківській та Закарпатській областях (довідка № 22-19/289 від 28.12.2015 р.) щодо оцінки формування і використання фінансових ресурсів Львівської області; Підберізьківською сільською радою Пустомитівського району Львівської області (лист №893 від 26.07.19 р.) щодо фінансового забезпечення функціонування органів управління в об'єднаних територіальних громадах Львівщини: напрямки оптимізації.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібною, завершеною науковою працею. Наукові результати, висновки та пропозиції, що викладені у дисертації та винесені на захист, отримані особисто автором. З наукових праць, написаних у співавторстві, у дисертації використано лише ідеї, пропозиції, що розроблені автором.

Апробація результатів дисертації. Результати наукового дослідження та перспективи їхнього застосування на практиці пройшли апробацію та отримали позитивний відгук на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме: «Фінансові механізми активізації підприємництва» (м. Львів, 2013 р.), «Продовольчі ресурси: проблеми та перспективи» (м. Київ, 2014 р.), «Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в умовах глобалізації економіки» (м. Луцьк, 2014 р.), «Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами» (м. Луцьк, 2015 р.), «Сучасні напрямки розвитку економіки і менеджменту на підприємствах України» (м. Харків, 2016 р.), «Проблеми та шляхи досягнення соціо-еколого-економічної безпеки на мікро-, мезо- та макрорівні» (м. Луцьк, 2017 р.), «Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами» (м. Луцьк, 2017 р.), «Фінансова спроможність об'єднаних територіальних громад: очікування та реалії» (м. Луцьк, 2017 р.), «Фінансове регулювання зрушень в економіці України» (м. Мукачеве, 2018 р.), «Економіка і культура України в світових глобалізаційних процесах: позиціонування і реалії» (м. Київ, 2018 р.), «Перспективи розвитку територій: теорія і практика» (м. Харків, 2019 р.), «Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки» (м. Дніпро, 2020 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано у 32 наукових працях, у тому числі 18 статей у фахових виданнях, з них 7 – у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз (з них 1 – у базі Scopus), 1 стаття – у періодичному зарубіжному виданні та 12 публікацій апробаційного характеру, параграфи та розділи у 2 колективних монографіях.

Загальний обсяг опублікованих робіт складає 17,29 друк. арк., з них особисто автору належить 16,43 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Робота містить 39 аналітичних таблиць і 35 рисунків, додатки (на 23 сторінках). Список використаних джерел налічує 220 найменувань (на 25 сторінках). Повний обсяг роботи становить 219 сторінок, з яких 172 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ

1.1. Економічна сутність домашніх господарств та їхнього інвестиційного потенціалу

У сучасних умовах важливе значення для національної економіки має дослідження домогосподарств як інституційної одиниці, що є не достатньо дослідженою категорією. Саме вони, поряд з державою і реальним сектором економіки, є важливими учасниками економічної діяльності та виконують вагомую роль в забезпеченні економічного зростання в державі.

Варто зазначити, що поняття «домогосподарство» та «сім'я» не є синонімами, адже домогосподарство може охоплювати одну чи декілька осіб, декілька сімей і може створюватись людьми, які не є членами родини, що й відрізняє його від сім'ї. Сім'я – це соціальна складова домашнього господарства, яка охоплює 46% від загальної чисельності домогосподарств або 60% – від кількості домогосподарств, за винятком самотніх людей. Отже, в сучасних економічних умовах поняття «домогосподарство» і «сім'я» є схожими, проте їх не можна вважати ідентичними.

Поняття «домогосподарство» вперше було описане в трактаті видатного давньогрецького мислителя Ксенофонта (V-IV ст. до н.е.) «Домоустрій», у якому автор окреслює домашнє господарство, розкриваючи сутність домогосподарства як ведення натурального господарства в умовах так званого «традиційного» суспільства. «...господарство людини є те саме, що й майно» [106]. Виявом його змісту є положення про ведення домашнього господарства «розумного». А також автор вказує на те, що економічна самостійність домогосподарства полягає у наданні трудового ресурсу, а не лише у задоволенні матеріальних потреб та споживанні.

Відомий американський вчений Г. Беккер, лауреат Нобелівської премії з економіки (1992 р.), у своїх працях розглядав сімейну економіку, яка стала об'єктом ґрунтовного дослідження в галузі економічної науки, що тривалий час не досліджувала проблем сімейної економіки. Його ідеєю є можливість людей у сфері особистого життя й сім'ї не лише бути споживачами товарів на ринку, але й виробляти певні матеріальні блага [5]. Тому автор стверджує, що домогосподарство – це «невелика фабрика, яка виготовляє для власного споживання і для продажу на ринку матеріальні блага, що здійснюється за допомогою засобів і предметів праці та трудової практики» [5].

Більш сучасний підхід до визначення домогосподарства, що відповідає міжнародним рекомендаціям та стандартам статистичного дослідження, ще з 1999 р. використовує вітчизняна статистика. Зокрема, Державна служба статистики України визначає домогосподарство як «сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують і витрачають кошти» [115].

Також необхідно зазначити, що особи, які проживають (постійно або тривалий час) в установах теж відносяться до домогосподарств, а саме: члени релігійних конфесій (наприклад, особи, які проживають у товариствах, монастирях тощо); пацієнти лікарень; особи, що утримуються в пенітенціарних установах; особи, що постійно проживають у будинках для престарілих, а також діти, які постійно проживають у дитячих будинках тощо [154].

При існуванні різноманітних тлумачень домогосподарства у сучасних наукових дослідженнях найбільш поширеним є визначення, згідно з яким домогосподарство – це сукупність фізичних одиниць – резидентів, у яких присутні спільні економічні інтереси, побут, а також джерела фінансування. При проведенні Всеукраїнського перепису населення у 2001 р., згідно із Законом України «Про Всеукраїнський перепис населення», домогосподарство тлумачилось як «сукупність осіб (або однієї особи), які спільно проживають в одному житловому приміщенні (його частині), ведуть спільне господарство

(мають спільні витрати на утримання житла, харчування тощо), повністю або частково об'єднують та витрачають кошти; означені особи можуть перебувати у родинних стосунках або не перебувати в них» [153, с. 446].

Домогосподарство у вітчизняній економічній енциклопедичній літературі розглядається як господарство, яке ведуть одна або сукупність осіб, у яких наявності є спільне житло, з метою розширеного відтворення насамперед економічного індивіда на основі кінцевого споживання продуктів сфери матеріального та нематеріального виробництва [43, с. 359]. Означимо, що таке тлумачення не свідчить про спільне ведення побуту, а лише про наявність спільного житла.

Вартий уваги науковий підхід визначення домашнього господарства як економічної одиниці, відповідно до якого домогосподарство – це господарство, яке складається з однієї особи або їх сукупності, що проживають в одному житловому приміщенні, ділять спільний побут, постачають різноманітні ресурси (працю, капітал, землю, підприємницький хист) та спільно ухвалюють рішення щодо формування доходів і здійснення витрат з метою задоволення власних матеріальних і духовних потреб [44]. Однак автор не враховує спільність побуту, що є важливою ознакою домогосподарства як економічної одиниці.

Згідно з тлумаченням Т. Кізими, домашнє господарство як економічна одиниця являє собою невелику групу осіб, які перебувають або не перебувають у родинних зв'язках, ведуть спільний побут, постачають різноманітні ресурси на певні ринки і спільно беруть участь в ухваленні економічних рішень щодо формування доходів та здійснення основних витрат із метою задоволення своїх матеріальних і духовних потреб [68]. Автор у цьому визначенні домогосподарство означає як суб'єкт господарювання.

Окремі науковці вважають, що домогосподарство необхідно трактувати також з позиції власного відтворення, а не лише функціонування. Так, на думку В. Базилевича домогосподарство – це «об'єднання свідомо організованих індивідів на основі формування та використання ресурсного потенціалу й бюджету на принципах взаємодопомоги, яке має певну внутрішню

функціональну структуру і економічну поведінку, є учасником суспільного відтворення і реалізації економічних відносин приватної власності на чинниках виробництва з метою задоволення особистих потреб та інтересів домашнього господарства та його членів. Домогосподарство може бути представлене однією або декількома особами» [117, с. 19].

Відповідно до наведених тлумачень, варто зазначити, що сутність домогосподарства потрібно розглядати як самостійного економічного суб'єкта та відтворювальної системи.

Наявність цих двох підходів багато науковців відзначили у своїх дослідженнях. Підхід дослідника Н. Іванової є доречним у цьому контексті, враховуючи ці два підходи, автор тлумачить домогосподарство як самостійного учасника економіки, завданням якого є задоволення власних потреб через виконання своїх основних функцій на ринку, а також – як процес відтворення економічних ресурсів у суспільстві, а саме відтворення людського капіталу [58]. Науковці Н. Шibaєва та Л. Батюк теж наголосили на двох підходах до тлумачення домогосподарств. Домогосподарство – це суб'єкт господарювання, якому необхідно забезпечити добробут усім членам домогосподарства, формуючи та використовуючи свій бюджет для реалізації основної їхньої функції: виробництва, реалізації, а також збереження людського капіталу [199].

Для детальнішого та глибшого розуміння сутності домогосподарства необхідно здійснити аналіз та систематизацію поглядів науковців щодо його основних характерних ознак (табл. 1.1).

Узагальнюючи дані табл. 1.1 та результати досліджень, вважаємо, що домашнє господарство – сукупність осіб або одна особа, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, можуть перебувати або не перебувати в родинних зв'язках чи у шлюбі, ведуть спільний побут, повністю або частково формують та використовують сукупний бюджет, спільно ведуть своє господарство та можуть самостійно вирішувати питання щодо задоволення своїх матеріальних та духовних повсякденних та довгострокових потреб.

Таблиця 1.1

Ознаки домашнього господарства

Автор	Ознаки										
	Учасник ринкових відносин	Окрема особа або сукупність осіб	Наявність спільного бюджету	Спільне проживання та ведення побуту	Спільна реалізація господарської діяльності	Наявність спільної власності	Наявність родинних або шлюбних зв'язків	Ухвалення рішення щодо ведення господарства спільне	Задоволення особистих потреб	Спільне прийняття рішень	Спільне вирішування проблем
Ю. Воробйов, В. Ворошило	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-
М. Крупка, П. Островерх, С. Реверчук	+	+	+	+	+	-	-	+	-		+
Н. Можайкіна	+	+	+	+-	+	+	+	-	-	-	+
О. Марец	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-
Є. Болотіна, О. Семеренко	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-
В. Мішура, Л. Пономарьова, Л. Нарижна, А. Хижняк	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-
І. Бондаренко	+	+	-	-	-	-	+	-	-	-	+

Джерело: складено автором за [8; 10; 19; 105; 112; 119; 120].

Враховуючи існуючі підходи до тлумачення сутності домогосподарства, потрібно зазначити, що ця економічна категорія виступає не лише статистичним показником, що демонструє соціально-економічний стан певного періоду, а й самостійною ланкою в економічному кругообігу ресурсів країни, виступаючи їхнім постачальником і споживачем (рис. 1.1).

З метою забезпечення суспільного розвитку держави необхідними є заходи щодо залучення заощаджень домогосподарств в економічний кругообіг ресурсів. Така політика створить умови для зменшення залежності від іноземних інвестицій, а внутрішніми фінансовими ресурсами, акумульованими із

заощаджень домогосподарств, забезпечити реальний сектор економіки, а також отримання домогосподарствами додаткового доходу зі своїх заощаджень та збільшення певних витрат. Таким способом, держава, отримуючи від домогосподарств податки, володітиме можливостями виплачувати їм трансфери у вигляді дотацій, субвенції, субсидій.

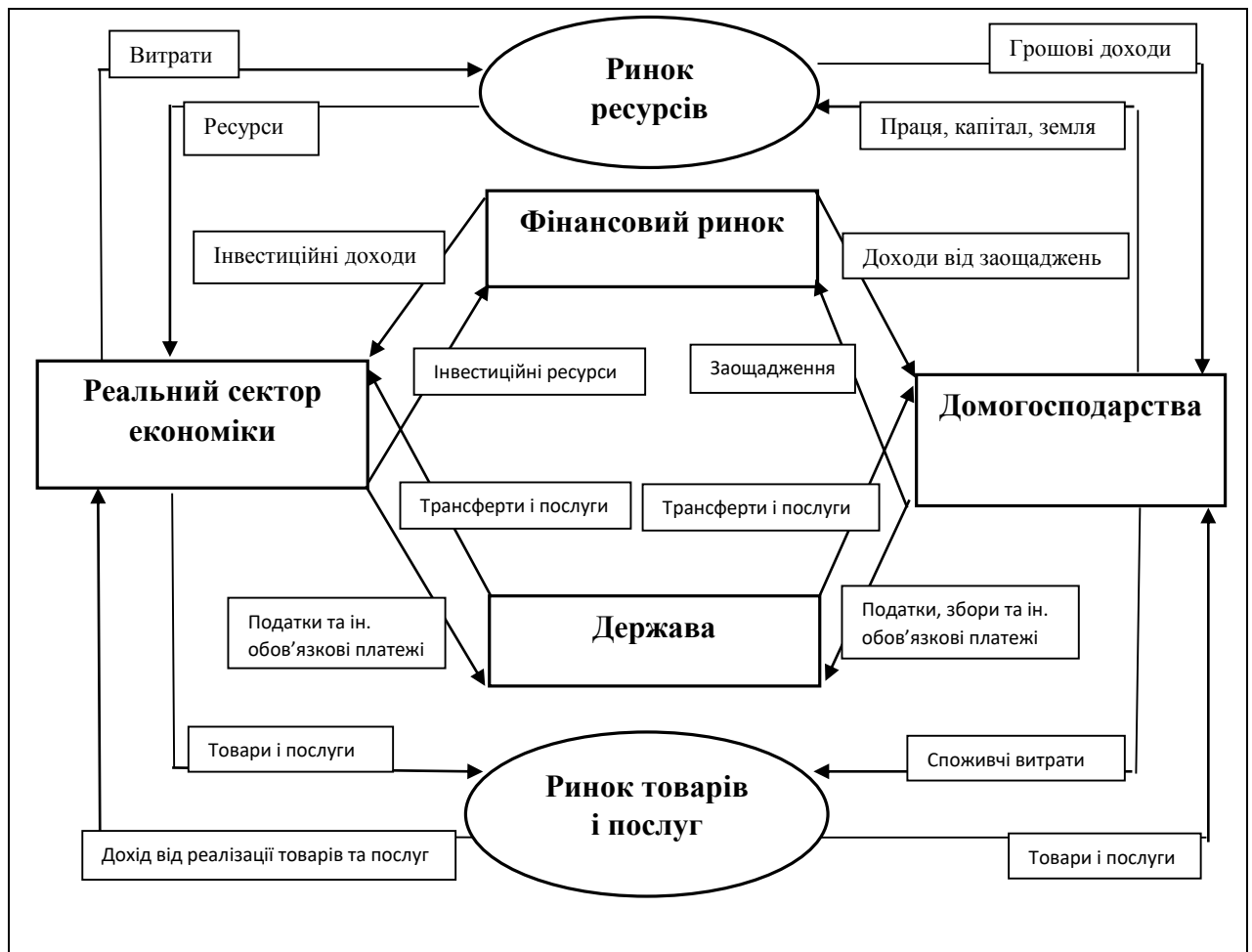

Рис. 1.1. Місце домогосподарства в системі економічного кругообігу ресурсів
Джерело: складено та доповнено автором за [200].

За моделлю кругообігу ресурсів в економіці, домогосподарства на ринку товарів та послуг купують товари та послуги, виготовлені реальним сектором економіки, а ринок ресурсів – надані домогосподарствами ресурси (праця, природні ресурси, капітал). Після отримання доходів домогосподарства здійснюють витрати, оплачуючи податки, збори, штрафи та інші обов'язкові платежі, а також формують заощадження, які здійснюються на фінансових

ринках через фінансові інституції (банки, пенсійні фонди, страхові компанії). Такі заощадження здійснюються у формі банківських депозитів, накопичувальних рахунків у недержавних пенсійних фондах, депозитних рахунків у кредитних спілках, шляхом купівлі страхових полісів та ін., які зі свого боку здійснюють рух грошових коштів від домогосподарств до реального сектору економіки.

У сучасній економічній літературі класифікація домашніх господарств здійснюється за рядом ознак, які можна поділити на чотири групи:

1. Економічні.
2. Соціальні.
3. Демографічні.
4. Територіальні.

Виходячи з проаналізованих сучасних наукових праць, робимо висновок, що класифікація домогосподарств з точки зору економічних ознак здійснюється не повною мірою (на відміну від територіальних, демографічних та соціальних), що вимагає детальнішого дослідження.

Так, науковець І. Зятковський класифікує домогосподарства як учасників економічних процесів на:

- активні — домогосподарства, надходження доходів яких здійснюється від підприємницької діяльності (фермерське господарство, сімейний бізнес, перевезення пасажирів тощо); домогосподарства, які складаються з однієї особи, дохід яких надходить від індивідуальної підприємницької діяльності або самозайнятості; домогосподарства, у яких частина членів отримують доходи у вигляді винагороди за результатами праці, а інші — самозайняті домогосподарства та домогосподарства, які здійснюють підприємницьку діяльність;
- стандартні — домогосподарства, основним видом доходів яких є заробітна плата їх членів;

- пасивні – домогосподарства, основним видом доходів яких є пенсії, допомоги та інші соціальні трансферти, а також домогосподарства, що ведуть натуральне господарство;

- мінливого типу – домогосподарства, які характеризуються здатністю пристосовувати свою економічну поведінку в залежності від умов ринку, а саме: від пасивної до стандартної, від пасивної до активної, і навпаки [57, с. 80].

На думку Т. Кізими, домогосподарства варто класифікувати за видами господарювання, зокрема:

- домогосподарства, які здійснюють виробничу діяльність (фермерське господарство, особисте підсобне господарство, ремісниче господарство);

- домогосподарства, які здійснюють комерційну діяльність («човниковий бізнес», торгівля в кіосках, автотранспортні перевезення і т. д.);

- домогосподарства, які здійснюють фінансову діяльність (сімейні ломбарди, обмінні пункти валюти тощо) [70, с. 42].

Також автор здійснює класифікацію домогосподарств за їхнім розміром:

- просте домогосподарство: членами такого домогосподарства є одна пара, яка перебуває у шлюбі (чи один із батьків) з дітьми, які є неодруженими (або без них);

- складне домогосподарство: до такого домогосподарства зараховують декілька простих сімей та інших родичів;

- розширене домогосподарство: складається з однієї пари, яка перебуває у шлюбі, та окремих родичів [70, с. 43].

Державна служба статистики класифікує домогосподарства за територіальною ознакою, а саме: сільські та міські. Сільські домогосподарства залежно від виду діяльності, у свою чергу, класифікують на фермерські господарства, ремісничі господарства і особисті підсобні господарства. Серед міських домогосподарств можна виокремити домогосподарства, що займаються торгівлею на ринку, підприємницькою діяльністю, яка надає комп'ютерні послуги, здійснює автоперевезення тощо [115]. На нашу думку, до означеної

класифікації необхідно додати домогосподарства, що здійснюють інтелектуальну діяльність.

У своїх дослідженнях Т. Кізима зазначає, що в європейських країнах класифікація домогосподарств відбувається відповідно до рівня свого фінансового добробуту, а саме: багаті домогосподарства, домогосподарства середнього достатку, бідні та домогосподарства, що перебувають за межею бідності. Також автор наголошує, що на добробут домогосподарств європейських країн, окрім економічних, здійснюють вплив демографічні, культурні, екологічні, політичні та інші чинники [68, с. 70]. Необхідно зазначити, що в Україні також використовується дана класифікація Державною службою статистики, тому вважаємо, що вказувати на те, що ця класифікація притаманна лише європейським країнам є некоректним.

Учений Ю. Станкевич класифікує домогосподарства залежно від рівня їх пристосування до новацій та інновацій: «креативні домогосподарства, члени яких генерують нові ідеї, технології; адаптивні, що нормально сприймають новації; консервативні, які негативно ставляться до інновацій» [177, с. 10]. В умовах сучасної економіки такий підхід до класифікації є слушним, адже саме креативні домогосподарства в перспективі можуть швидше досягнути успіху на економічному ринку.

Варта уваги позиція І. Перит [136, с. 70], яка пропонує класифікувати домогосподарства залежно від їх участі в управлінні бізнесом та за його величиною, а саме:

1. Власники макробізнесу – домогосподарства, які отримують прибутки від участі в капіталі підприємств великих платників податків, та домогосподарства, які є засновниками таких підприємств. Такі домогосподарства отримують дохід, беручи участь у веденні власного бізнесу, або отримують пасивний дохід, передаючи управління своїм бізнесом відповідним менеджерам.

2. Власники середнього бізнесу – домогосподарства, які отримують дохід від підприємницької діяльності та є засновниками цих підприємств, та фізичні особи-підприємці з річним доходом від діяльності понад 10 млн. грн. Такі

домогосподарства також можуть отримувати дохід залежно від участі у бізнесі: активний чи пасивний.

3. Власники мікробізнесу – домогосподарства, які є власниками малих підприємств та фізичні особи-підприємці з річним доходом від 2 млн. грн, основним джерелом доходу яких є прибуток від певної підприємницької діяльності.

4. Дрібні бізнесмени – домогосподарства, які отримують дохід від підприємницької діяльності у мікропідприємствах. Такі домогосподарства є власниками даних підприємств та ФОП 1 та 2 групи оподаткування з річним доходом до 2 млн. грн.

5. Підприємницькі осередки – домогосподарства, які займаються малим фермерським та підсобним господарством, натуральним виробництвом, самозайнятті особи тощо.

6. Феномени тіньової економіки – домогосподарства, діяльність яких є неофіційною, з доходів не сплачуються податки, така діяльність офіційно не декларується, економічно не оцінюється, така діяльність є свідомо небезпечна, але в загальному підсумку бере участь в економічних процесах.

7. Мультигосподарства – домогосподарства, які займаються підприємницькою діяльністю, але ця діяльність є змішаного характеру, а саме: власники кількох підприємств різних за величиною та різноманітних напрямків діяльності [136, с. 70].

Зважаючи, що домогосподарством є одна особа або сукупність осіб, склад домогосподарства може бути різним. З огляду на означене, необхідно здійснити також класифікацію домогосподарств за розміром та складом.

За офіційними даними Державної служби статистики України, домогосподарства, у складі яких немає дітей, становлять найбільшу частку таких домогосподарств (62,2% у 2019 р.), а серед домогосподарств, які у своєму складі мають дітей, найбільшу питому вагу становлять домогосподарства, які мають одну дитину – 74,6%, 22,6% – з двома дітьми і лише 2,8% – з трьома і більше

дітьми. У табл. 1.2 наведено дані щодо класифікації домогосподарств за їх складом [130].

Таблиця 1.2

Класифікація домогосподарств за їх складом у 2008-2019 рр.

Показник	Роки										
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Середній розмір домогосподарства, осіб	2,60	2,59	2,59	2,58	2,58	2,58	2,59	2,58	2,58	2,58	2,58
Розподіл домогосподарств за кількістю осіб у їх складі, %											
одна особа	23,2	23,4	23,6	22,4	22,6	22,8	20,3	19,7	19,9	19,7	19,5
дві особи	28,6	28,3	27,9	30,0	29,1	29,6	32,5	32,3	32,0	32,8	33,4
три особи	25,2	25,5	25,8	25,0	26,9	25,3	25,9	26,9	27,3	26,5	26,7
чотири особи і більше	23,0	22,8	22,7	22,6	21,4	22,3	21,3	21,1	20,8	21,0	20,4
Частка домогосподарств із дітьми до 18 років, %	37,8	37,9	38,0	38,0	38,0	38,0	38,2	38,2	38,2	37,8	37,9
Частка домогосподарств без дітей, %	62,2	62,1	62,0	62,0	62,0	62,0	61,8	61,8	61,8	62,2	62,1
Розподіл домогосподарств із дітьми за кількістю дітей у їх складі, %											
одна дитина	72,1	73,6	74,9	75,6	75,4	73,6	75,7	76,0	75,4	75,1	74,6
дві дитини	24,2	23,4	22,5	21,8	22,4	23,3	21,2	21,4	21,9	21,4	22,6
три дитини і більше	3,7	3,0	2,6	2,6	2,2	3,1	3,1	2,6	2,7	3,5	2,8

Джерело: складено автором за [130].

Дані табл. 1.2 свідчать, що у короткостроковій перспективі існуватимуть вагомі проблеми для економіки країни, пов'язані зі старінням та скороченням населення, адже домогосподарство, у складі якого є одна дитина, не може забезпечити просте відтворення робочої сили. У цьому випадку кожного покоління чисельність домогосподарств, а також потенційної робочої сили скорочуватимуться більш ніж на 50%. Для простого відтворення робочої сили більшість домогосподарств повинні мати у своєму складі дві або три дитини, але політична та соціально-економічна ситуація сповільнює відтворення робочої сили.

Згідно з Класифікацією інституційних секторів економіки України, затвердженою наказом Держкомстату від 18.04.2005 р. №96, яка відповідає міжнародному стандарту Системи національних рахунків, прийнятої у 1993 р., домогосподарства є рівноправними учасниками економічних відносин разом із

фінансовими та нефінансовими корпораціями, сектором загального державного управління та некомерційними організаціями. Відповідно, сектор домашніх господарств у межах його економічної діяльності класифікується на чотири інституційні підсектори:

- роботодавці;
- самостійно зайняті працівники;
- наймані працівники;
- одержувачі доходу від власності та трансфертів [114].

Відповідно до вимог міжнародних, зокрема, європейських статистичних організацій, та для інформаційного забезпечення рахунків сектору домашніх господарств за вищезгаданими підсекторами, домогосподарства класифікують залежно від основного джерела доходу осіб, що входять до їх складу, а саме: оплати праці, доходу від підприємницької діяльності, доходу від самостійної трудової діяльності, трансфертів, доходів від власності та інших доходів (табл. 1.3). Слід зауважити, що означена класифікація, на жаль, доходи домогосподарства від продажу особистого майна та нерухомості не враховує.

Таблиця 1.3

Класифікація домашніх господарств за основним джерелом доходу

Джерело доходу	Характеристика домогосподарства
Оплата праці	Домогосподарства, основним джерелом доходів яких є дохід від оплати праці
Дохід від підприємницької діяльності	Домогосподарства, сума доходів від підприємницької діяльності яких переважає над іншими видами доходу
Доходи від самостійної трудової діяльності	Домогосподарства, сума доходів від їх самозайнятості та доходів від особистого підсобного господарства (доходів від продажу сільськогосподарських продуктів та вартості спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель) переважає над іншими видами доходів (окрім доходів від продажу особистого майна та нерухомості)
Трансферти, доходи від власності та інші доходи	Домогосподарства, основним джерелом доходу є дохід, який розраховується як сума пенсій, стипендій, допомог, пільг, субсидій, компенсаційних виплат (готівкою та безготівкових), допомог від родичів та інших осіб (грошова та грошова оцінка допомоги продовольчими товарами), аліментів та інших доходів; а також домогосподарства, в яких немає жодних інших доходів, окрім доходів від продажу особистого майна та нерухомості.

Джерело: складено автором за [115].

Однак, на наш погляд, у рамках нашого дослідження необхідно виділити також домогосподарства, які отримують дохід від інвестицій та дохід від здачі в оренду свого майна. Наведені елементи доходів домогосподарств, окрім класичних, використовуються у Великобританії за методикою Е. Чамберлейна [207]. Варто відзначити, що до доходу від інвестицій необхідно включати усі види інвестиційних доходів, які має домогосподарство, а саме: відсотки, дивіденди, доходи від інвестування у підприємництво чи сільське господарство, наявність майна, предметів старовини, предметів інтелектуальної власності тощо.

Не менш важливим є розподіл домогосподарств на децильні (10%) групи за рівнем доходів, що надає Державна служба статистики України (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Розподіл домогосподарств за децильними (10%-ми) групами, 2019 р.

Децильні (10%) групи домогосподарств	Перша (нижча)	Друга	Третя	Четверта	П'ята	Шоста	Сьома	Восьма	Дев'ята	Десята (вища)
Середньодушові доходи домогосподарств у місяць, грн	До 2280	2280,1- 2640	2640,1- 3000	3000,1- 3360	3360,1- 3720	3720,1- 4080	4080,1- 4440	4440,1- 4800	4800,1- 5160	Понад 5160

Джерело: складено автором за [130].

Згідно з даними Державної служби статистики щодо децильного коефіцієнта диференціації доходів домогосподарств, який враховує відмінність в доходах 10% найбільш забезпечених і 10% найменш забезпечених домогосподарств, суттєвих змін за період 2009-2019 рр. не спостерігалось. Загальні доходи домогосподарств першої, другої, третьої, четвертої та п'ятої 10% децильних груп нижчі майже вдвічі, ніж доходи шостої, сьомої, восьмої, дев'ятої та десятої 10% децильних груп. Майже незмінною є частка доходів домогосподарств десятої 10% децильної групи у 2009-2019 рр., що становить 20-22,3%.

Погоджуємось з висновками Е. Лібанової у своїх дослідженнях щодо «абсолютної неадекватності оцінок нерівності населення». Науковець переконана, що домогосподарства, які беруть участь у обстеженнях, дають неправдиві відповіді, демонструючи недовіру до тих, хто проводить опитування, а це не дає повної інформації щодо доходів усіх членів домогосподарств. На переконання дослідниці, якщо враховувати тіньові доходи, доходи 10% найменш забезпечених та 10% найбільш забезпечених домогосподарств різняться в 40 разів [108, с. 129].

Отже, враховуючи вищезазначене, а також зростання рівня інфляції, збільшення обсягів доходів домогосподарств, встановлену межу бідності (згідно даних досліджень програми розвитку ООН, межа бідності в Україні становить 4000 грн на місяць [127]), зростання мінімальної заробітної плати, погоджуємось з дослідженням науковця Т. Гуржий [30], яка довела, що до першої (найнижчої) 10% децильної групи слід віднести домогосподарства з доходами, які відповідають десятій (найвищій) 10% децильній групі, а саме 5 160 грн, а доходи десятої – 51 600 грн, тобто повинні перевищувати у 10 разів доходи першої 10% децильної групи (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Розподіл домогосподарств за децильними (10%-ми) групами

Децильні (10%) групи домогосподарств	Перша (нижча)	Друга	Третя	Четверта	П'ята	Шоста	Сьома	Восьма	Дев'ята	Десята (вища)
Середньодушові доходи домогосподарств у місяць, грн	До 5 160	5 160,1-10 320	10 320,1-15 480	15 480,1-20 640	20 640,1-25 800	25 800,1-30 960	30 960,1-36 120	36 120,1-41 280	41 280,1-51 600	Понад 51 600

Джерело: складено автором за [30].

Також не слід залишати поза увагою те, що домогосподарство як окрема економічна одиниця в сучасних умовах виконує ряд функцій, які відображають його сутність.

Автори В. Федоренко, О. Діденко, М. Ружемський, О. Іткін виокремлюють такі функції домогосподарств як:

- домогосподарства як споживачі;
- домогосподарства як заощадники;
- домогосподарства як постачальники [149].

Зважаючи на те, що сьогодні значна кількість домогосподарств займаються підприємницькою діяльністю, а також є виробниками продукції та послуг, необхідно враховувати також виробничу функцію домогосподарств. Саме тому, погоджуємося з позицією науковців О. Ковалюк, Г. Лех, С. Реверчук [96], В. Гнеушева [26] та Н. Можайкіна [120], які до означених вище функцій включають також й інші функції домогосподарств, а саме:

- постачальницька функція;
- виробнича функція;
- ощадна функція;
- споживча функція.

Враховуючи те, що домогосподарства також розглядають з позиції відтворювальної системи, автори, Т. Кізима [67], З. Ватаманюк [22] та М. Попов [152] до вищеперерахованого переліку функцій додають також відтворювальну функцію домогосподарств, яка окреслює забезпечення відтворення домогосподарства необхідними ресурсами, адже для задоволення матеріальних і духовних потреб домогосподарства самостійно забезпечують себе потрібними коштами. Попри те, що держава виплачує досить значну допомогу при народженні, батьки самі повинні забезпечувати матеріально своїх дітей та надавати їм духовний розвиток.

Важливим є те, що в науковій літературі виокремлюють також інвестиційну функцію домогосподарств. Адже інвестиційна функція домогосподарств повною мірою передбачає процес вкладення своїх фінансових ресурсів з метою примноження доходів. Також ця функція відіграє велике значення для вітчизняної економіки, оскільки завдяки їй здійснюється постачання фінансових ресурсів в економіку [107; 112].

Отже, серед основних функцій домогосподарств необхідно виокремити найважливіші: постачальницька (домогосподарство як постачальник

виробничих ресурсів); виробнича (домогосподарство як виробник товарів та послуг); споживча (домогосподарство як споживач товарів та послуг); відтворювальна (домогосподарства, які забезпечують відтворення людського капіталу); ощадна (домогосподарства як заощадники доходів); інвестиційна (використання заощаджень).

Згідно з предметом дисертаційного дослідження та означених функцій домогосподарств, доречно також охарактеризувати поведінку домогосподарств у певних сферах їх діяльності.

Вважаємо, що сьогодні економічна поведінка вітчизняних домогосподарств досліджується здебільшого з позиції засад моральної та соціологічної поведінки щодо їх економічної активності. Особливої уваги в сучасних умовах характеристиці фінансової поведінки домогосподарств, на жаль, приділяється недостатньо уваги. Ми вважаємо, що на означену проблему потрібно більше зважати, оскільки підвищення рівня фінансової грамотності призведе до створення у домогосподарств мотивації до підвищення інвестиційного потенціалу та їх фінансової культури. Безумовно, домогосподарства, які володіють фінансовими знаннями, можуть застосовувати їх для аналізу й оцінки тенденцій фінансового ринку та, відповідно, формувати свою найефективнішу фінансову поведінку.

Водночас у наукових джерелах фінансову поведінку домогосподарств тлумачать в основному як «форму діяльності на фінансовому ринку окремих осіб чи соціальних груп, яка передбачає перерозподіл їх грошових ресурсів, наприклад, з інвестуванням» [49, с. 167]; порядок вчинків на фінансовому ринку окремих індивідів та соціальних груп, що передбачає використання грошових ресурсів для отримання максимального рівня прибутку [17, с. 235]; сукупність фінансових стратегій, які здійснюються домогосподарством [12].

У вищезазначених тлумаченнях автори фінансову поведінку домогосподарств пояснюють лише як діяльність, яка поєднується із діяльністю фінансових ринків та інвестуванням своїх грошових коштів.

Автори В. Дорош, К. Чепель, О. Кузик вважають, що фінансова поведінка домогосподарств – це «сукупність механізмів, за допомогою яких домогосподарств взаємодіють із іншими учасниками ринкової економіки щодо формування доходу, споживання, заощадження й інвестиції та чинників, що впливають на їхню діяльність» [39]. Також варта уваги позиція О. Ковтун, яка тлумачить фінансову поведінку домогосподарств як «сукупність дій та інструментів, які направлені на управління фінансовими ресурсами (власними та залученими), ціллю яких є соціально-економічний розвиток та задоволення своїх поточних потреб домогосподарств» [97].

Фінансова поведінка домогосподарств, на думку Т. Кізими, ґрунтується на більш широкому розумінні, а саме: «діяльність домогосподарства та усіх його членів, що є взаємопов'язаною із розподілом та перерозподілом грошових ресурсів, та, у результаті, формуються та використовуються фонди грошових коштів (фонди заощаджень, персональні або загальні фонди споживання тощо) на певні цілі». Цілковито погоджуємось з автором, адже таке тлумачення є більш змістовним, оскільки, окрім поведінки домогосподарств на фінансовому ринку, автор також характеризує фінансову поведінку домогосподарств зі сторони їх фінансової діяльності [71].

Отже, фінансову поведінку домогосподарств ми розглядаємо як діяльність домогосподарств, спрямовану на розподіл та перерозподіл фінансових ресурсів власних та залучених для формування фондів грошових коштів, з метою задоволення особистих потреб та власного соціально-економічного розвитку.

Серед основних фондів грошових коштів домогосподарств можна виокремити такі:

1. Фонд споживання (використовується для поточного споживання, а саме, купівлі товарів та послуг широкого вжитку).
2. Фонд резервний (сукупність коштів на страхування, пенсійне забезпечення, кредитну діяльність).
3. Фонд заощаджень (використовується на купівлю товарів та послуг тривалого користування, а також на інвестиційну діяльність) [23; 71; 121; 199].

У науковій економічній літературі детально досліджено питання щодо різних форм фінансової активності, але, на жаль, й досі немає достатньо досліджень щодо інвестиційної поведінки домогосподарств. Це можна пояснити тим, що однією з головної відмінністю підприємств від домогосподарств є саме те, що поряд із виробничою діяльністю вони здійснюють й інвестування, тоді як діяльність домогосподарства скерована переважно на споживання та заощадження [19]. Однак сьогодні інвестиційна діяльність домогосподарств стає актуальною і надважливою для нарощення свого інвестиційного потенціалу, і, як наслідок, для зростання свого добробуту.

Таким чином, необхідно розглянути сутність інвестиційної поведінки домогосподарств в умовах сьогодення.

Інвестиційна поведінка домогосподарств – поведінка домогосподарств на фінансовому ринку щодо прийняття ефективних рішень з метою збереження та нарощення майна. Інвестиційною поведінкою домогосподарств у широкому значенні є використання здібностей окремих осіб та домогосподарств загалом. У вузькому розумінні – діяльність окремих осіб, що використовують фінансові інструменти для отримання прибутку або вигоди у грошовій чи негрошовій формах. Інвестиційна поведінка домогосподарств є різноманітних форм залежно від мотивів, способів, джерел вкладання, інструментів тощо [118, с. 95]

Досить цікавими є дослідження, здійснені Т. Кізимою щодо особливостей фінансової поведінки домогосподарств України. Автор виділяє чотири основні стратегії фінансової поведінки вітчизняних домогосподарств, а саме:

1. Споживча поведінка. Для домогосподарств, доходи яких є нижчими середнього рівня (домогосподарства, які належать до першої, другої, третьої і четвертої 10% децильних груп). Також автор наголошує на тому, що питома вага витрат домогосподарств на харчування у домогосподарств першої децильної групи (з найнижчими доходами) є майже вдвічі більшими від витрат домогосподарства десятої децильної групи (з найвищими доходами).

2. Заощаджувальна поведінка. Для домогосподарств із середнім та високим рівнем доходів (домогосподарства, доходи яких належать до п'ятої,

шостої, сьомої і восьмої децильних груп). Саме такі домогосподарства, здійснюючи споживчі витрати більш помірковані, або зменшити рівень своїх витрат, можуть заощаджувати певну частку доходів в організованій або в неорганізованій формі.

3. Інвестиційна поведінка. Домогосподарствам із найвищим рівнем доходів (домогосподарства, доходи яких належать до дев'ятої та десятої децильних груп) характерною є інвестиційна поведінка, адже саме такі домогосподарства витрачають свої заощадження на купівлю нерухомості, будівництво, ремонт, вклади до банків тощо значно більше коштів ніж домогосподарства, доходи яких належать до інших децильних груп.

Окрім споживчої, заощаджувальної та інвестиційної фінансової поведінки вітчизняних домогосподарств, науковець Т. Кізима виділяє також кредитну поведінку. Автор пояснює це тим, що у фінансовій поведінці домогосподарств «відбувається стрімке поширення та поступове домінування стратегії узятих кредитів» [70, с. 225].

Отже, варто зазначити, що фінансова поведінка домогосподарств в Україні є досить різноманітною, а саме: щоб вирішити свої проблеми чи задовольнити свої потреби, одні домогосподарства беруть кредит; інші, при бажанні взяти кредит, можливо, бояться, що не зможуть повернути його вчасно, треті вважають відсоткові ставки надто високими; та є такі домогосподарства, які ніколи не беруть кредити та стараються вирішити свої проблеми в інший спосіб [70, с. 227].

З огляду на те, що, обираючи найдоцільнішу і найоптимальнішу фінансову поведінку, домогосподарства пристосовуються до кризових та нестабільних умов. Однак, слід зазначити, що домогосподарства іноді не мають змоги здійснити правильний вибір через відсутність фінансових знань або недостатність фінансової освіти чи досвіду, складність фінансової інформації. Оскільки доступ до фінансової інформації є обмеженим та матеріально затратним, вітчизняні домогосподарства не володіють достатнім рівнем означених знань та не мають змоги самотійно аналізувати процеси щодо використання свого інвестиційного потенціалу на фінансовому ринку.

Інвестиційний потенціал є одним з найважливіших аспектів, який створює можливості для підвищення добробуту домогосподарств, зростанню доходів у майбутньому та забезпечення довгострокових потреб. Також, з огляду на позитивну динаміку залучення зовнішніх інвестицій в розвиток країни, основними проблемами сьогодення є пошук додаткових джерел фінансування. У зв'язку з цим використання саме інвестиційного потенціалу домогосподарств є пріоритетним джерелом внутрішніх інвестицій. На наш погляд, створення умов, що забезпечують формування інвестиційного потенціалу створює низку передумов для здійснення ефективної інвестиційної політики в системі національної економіки та, насамперед, отримання домогосподарствами додаткового доходу. Сьогодні особливо актуальним є формування концептуальних засад дослідження економічного змісту та особливостей формування інвестиційного потенціалу.

Усвідомлення важливості інвестиційного потенціалу в наукових дослідженнях потребує детального аналізу понять «потенціал», «інвестиційний потенціал».

Термін «потенціал» (від лат. *potentia* – сила) – це сукупність наявних засобів, запасів, джерел, що можуть бути мобілізовані, уведені в дію, використані для досягнення певної мети, реалізації плану, вирішення будь-якого завдання; можливості окремого індивіда, суспільства загалом чи держави в певній сфері [9].

Великий тлумачний словник української мови термін «потенціал» розглядає як сукупність наявних засобів, можливостей і продуктивних сил та ін., які можуть бути використані в певній галузі, сфері; можливість будь-чого, резерв; приховані запаси, ресурси для будь-якої діяльності, що можуть бути використані за деяких умов [16, с. 1087].

Разом з тим, сутність потенціалу визначають як ресурси, які є в наявності в економічного суб'єкта, їх оптимальна структура та раціональне використання для досягнення певної цілі [46], а також сукупність наявних засобів, можливостей, джерел [174, с. 275].

У наукових колах дослідження поняття потенціалу набуло особливого поширення. Так, на думку науковців С. Кравченко та І. Кладченко, потенціал – це «здатність матерії переходити від можливості до реальності, від одного стану в інший; міра єдності досягнутого, яке може бути використане з певною метою» [102]. Учений Д. Черников розглядає потенціал як сукупність ресурсів, потрібних для діяльності або розвитку системи. Л. Абакін – як ресурс, пов’язаний із часом і місцем; В. Архангельський – наявні кошти, запаси, ресурси, які можна мобілізувати для досягнення конкретних цілей [185].

Цікавою є думка Л. Добрик, яка визначає потенціал як сукупність ресурсів, що здійснюють між собою взаємовплив, та можливості для реалізації цих ресурсів, які забезпечать максимально можливі структурно-функціональні параметри для розвитку в довгостроковій перспективі [37, с. 751].

Наукове обґрунтування тлумачення потенціалу наводить учений І. Карапейчик: можливість реалізації іманентно-притаманної даному суб’єкту діяльності, що відображає максимально можливий результат цієї діяльності [63].

Як зазначають Ф. Євдокимов, О. Мізіна, потенціал – це ступінь потужності в певному відношенні, сукупності засобів, необхідних для чого-небудь [47, с. 55]. Значно ширший зміст закладає у визначення потенціалу Г. Нойбауер, розглядаючи його як засоби, запаси, джерела, що можуть використовуватись для вирішення визначених завдань, досягнення конкретних цілей, можливості окремого індивіда, суспільства, держави в певній галузі [126, с. 65]. Вартує уваги підхід І. Юхновського, відповідно до якого потенціал є складним та різноманітним поняттям, що в основному відображає ресурси, засоби, джерела, необхідні для функціонування системи, які, у разі реалізації можливості їх мобілізації й використання за певних умов, можуть забезпечити якісно новий імпульс у розвиток системи [203].

Отже, потенціал характеризується двома ключовими ознаками – можливістю певної дії та резерв певних ресурсів.

На наш погляд, значно ширший зміст закладений у поняття «інвестиційний потенціал», яке розглядають як певні ресурсні можливості. Так, на думку

А. Русавської, інвестиційний потенціал – це «ступінь можливості вкладення коштів в активи тривалого користування, включаючи вкладення в цінні папери з метою отримання прибутку» [167]. Окремі економісти інвестиційний потенціал тлумачать як «певним чином упорядковану сукупність інвестиційних ресурсів, що дають можливість досягти ефекту спільного використання» [27].

Учений Ф. Тумусов інвестиційний потенціал визначає як сукупність інвестиційних ресурсів, що формують частину накопиченого капіталу, представлену на інвестиційному ринку у вигляді потенційного інвестиційного попиту [183].

У сучасній економічній літературі відсутній єдиний комплексний підхід до тлумачення поняття «інвестиційний потенціал». Саме тому доцільно виділити ряд ознак, які характеризують поняття «інвестиційний потенціал». Основними із них є такі:

- 1) певним чином упорядкована сукупність інвестиційних ресурсів [111];
- 2) сукупність інвестиційних можливостей, які використовуються для досягнення цілей інвестиційної стратегії [38, с. 128];
- 3) наявні та приховані можливості для здійснення простого і розширеного відтворення [185, с. 16];
- 4) сукупний інвестиційний попит [11, с. 11];
- 5) сукупність ресурсів, упорядкованих у формах соціально-економічного характеру, які є взаємопов'язаними, та залежать від впливу певних внутрішніх та зовнішніх факторів інвестиційного середовища; ці ресурси можуть бути використані для досягнення певної мети інвестиційної діяльності [21, с. 10].

Таким чином, зважаючи на те, що термін «інвестиції» (з латинського «invest») означає «вкладати», термін «потенціал» – «здатність чи можливість», та аналізуючи наведені вище тлумачення інвестиційного потенціалу, робимо висновок, що «інвестиційний потенціал» включає такі складові: «можливість» та «вкладення». Потенційні вкладення здійснюються за таких умов: суб'єкт, який вкладає кошти, володіє або потенційно може володіти «вкладеннями» (згідно з

нашим дослідженням «вкладення» ми трактуємо як заощадження або фінансові ресурси), та обов'язково існує об'єкт, куди здійснюватимуться «вкладення».

У своїх наукових дослідженнях В. Смесова економічний зміст інвестиційного потенціалу пропонує розглядати з позиції запропонованих підходів, зокрема: ресурсного (інвестиційний потенціал порівнюється з інвестиційними ресурсами, наявними в економіці), ефективного (інвестиційний потенціал як можливість використання наявних ресурсів для отримання результату), експертного (взаємозв'язок між інвестиційним потенціалом та інвестиційним кліматом й умовами для інвестування), психологічного (наявність мотивів до заощадження та інвестування фінансових ресурсів), політичного (формування державної політики щодо стимулювання домогосподарств до інвестування фінансових ресурсів) та інституціонального (задоволення потреб, які формуються шляхом систематизації опису економічного порядку (конвенцій, звичаїв, мислення і способу життя) для добробуту домогосподарства) [175].

Погоджуємось з думкою А. Рамського, який зазначає, що виділення вищезазначених класифікаційних груп є «досить суб'єктивним та умовним, оскільки окремі науковці поєднують різні підходи, наприклад, ресурсний та ефективний підхід тощо» [161].

Інші автори пропонують об'єднати існуючі підходи до тлумачення інвестиційного потенціалу у чотири умовні групи [125]:

- 1) ресурсний підхід – найпоширеніший підхід, який полягає у відображенні ресурсів (власних чи залучених), що можуть бути використані в інвестиційній діяльності;
- 2) ресурсно-розширений підхід полягає в охопленні певної кількості елементів, які формують за своїм змістом «економічний потенціал»;
- 3) розширений підхід полягає у недостатності відображення інвестиційного потенціалу, тому його доцільно застосовувати до економічного потенціалу;
- 4) звужений підхід, який розглядає інвестиційний потенціал як внутрішні ресурси.

На основі відповідних досліджень та у зв'язку з неоднозначністю підходів до тлумачення інвестиційного потенціалу та поєднання різних підходів, які пропонують учені, можна дійти висновку, що для трактування інвестиційного потенціалу сучасного домашнього господарства характерні такі підходи: ресурсний, економічний, соціальний, психологічний, політичний, інституційний (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Підходи до детермінації економічного змісту інвестиційного потенціалу домогосподарств

Джерело: складено автором.

В системі кругообігу ресурсів (див. рис. 1.1) основною метою домогосподарства, як економічної одиниці є досягнення високого рівня добробуту, зростання матеріального стану та підвищення рівня акумулювання заощаджень тощо. У цілому це створить умови для формування інвестиційного потенціалу домогосподарств, яке, на нашу думку, доцільно ототожнювати з поняттям «інвестиційні можливості домогосподарств».

Для інвестиційного потенціалу домогосподарств вагоме значення мають джерела його формування, що представлені на рис. 1.3.

Домогосподарства здійснюють певні види господарської діяльності, а саме: трудова діяльність, підприємницька діяльність, ведення особистого

підсобного господарства, управління власністю. Доходи домогосподарств від таких видів діяльності, що формують їх інвестиційний потенціал, можуть бути як легальними, так і тіншовими. Також інвестиційний потенціал домогосподарств формують такі види додаткового доходу, як перекази трудових мігрантів (додатковий дохід, який домогосподарства отримувати від родичів з-за кордону), непередбачувані доходи (таким видом доходів є премії, подарунки, спадщина, гроші, взяті в борг, виграші в лотереях тощо). У випадку необхідності домогосподарства звертаються до зовнішніх джерел отримання доходів: з боку держави – пільги, субсидії, допомоги, надані готівкою; з боку фінансово-кредитних установ – кредитні ресурси; з боку інших домогосподарств або родичів – позики або допомога, що надається на безповоротній основі (рис. 1.3).

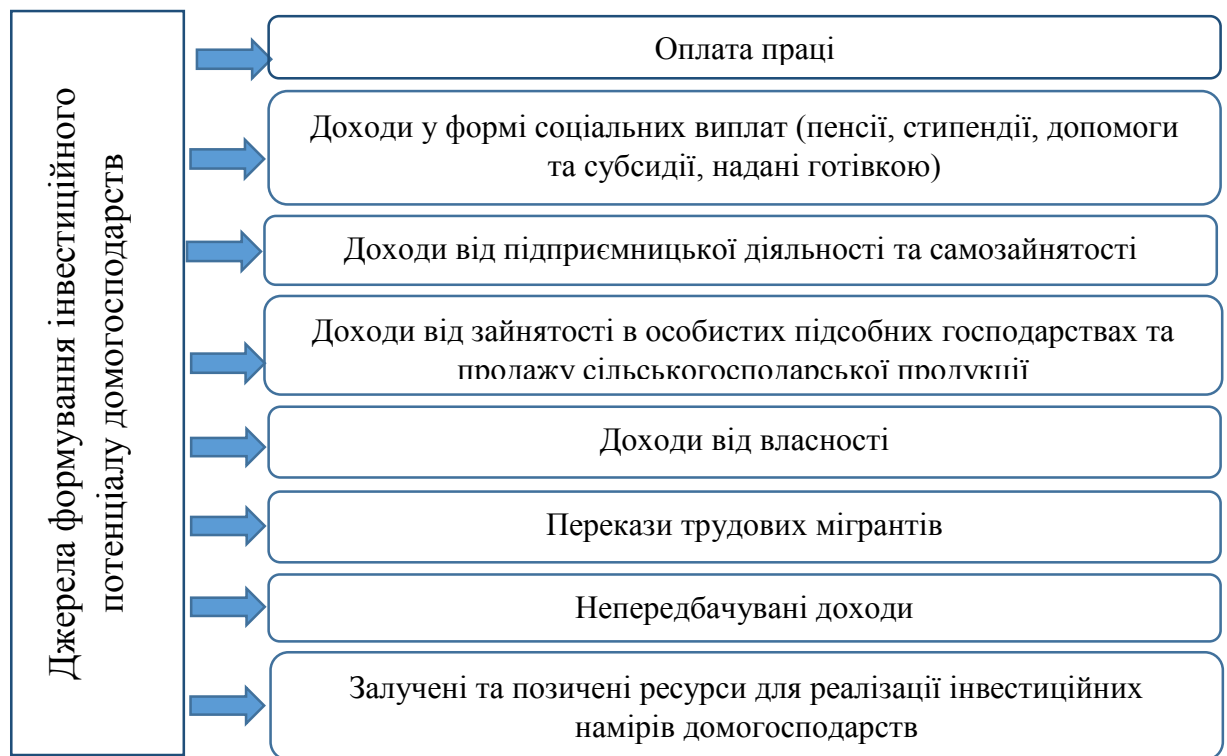

Рис. 1.3. Джерела формування інвестиційного потенціалу домогосподарств
Джерело: складено автором.

Варто зазначити, що В. С. Заяць наголошує, що інвестиційні можливості домогосподарств є диференційованими, адже залежать від розміру доходів, що припадають на кожного члена домогосподарства, а також розміру та структури витрат. Слід зазначити, що у домогосподарств існує залежність між їх

інвестиційною активністю та належністю до певної децильної групи за рівнем доходів. За таких умов, лише домогосподарства з доходами, віднесені до найвищих децильних груп, можуть здійснювати інвестування [55, с. 4].

На нашу думку, під інвестиційним потенціалом домогосподарств слід розуміти сукупність фінансових ресурсів у вигляді заощаджень, залучених і позичених грошових ресурсів, що використовуються та можуть бути використані шляхом прямого та непрямого інвестування (у будівництво, освіту, сільське господарство, підприємництво, альтернативне інвестування, а також вкладів у фінансові інструменти: банківські депозити, страхові поліси, накопичувальні рахунки і т. д.) для отримання доходу, формування та нарощення активів домогосподарств. Отже, змістове наповнення інвестиційного потенціалу домогосподарств полягає в тому, що грошові кошти, які є в наявності у домогосподарств, вони готові не лише зберігати, але й трансформувати в інвестиційний ресурс.

Вітчизняні домогосподарства характеризуються обмеженнями формування інвестиційного потенціалу, а саме:

- низький рівень оплати праці (найнижчий серед країн Європи);
- раціональна структура доходів домогосподарств, але пенсійне забезпечення не є відповідним до трудових внесків;
- значна тінізація економіки;
- збереження значних обсягів заощаджень безпосередньо у домогосподарств готівкою;
- нерозвиненість небанківських структур, які забезпечували б швидке залучення вільних коштів домогосподарств;
- недостатня сформованість у домогосподарств інвестиційної поведінки [55, с. 4].

Істотні обмеження інвестиційних можливостей домогосподарств України формуються в умовах зниження реальних трудових доходів, високих темпів інфляції й безробіття, значного внутрішнього і зовнішнього боргу держави. Наявність великого обсягу дефіциту бюджету, покриття якого потребує

внутрішніх та зовнішніх запозичень, безумовно, обмежує фінансові можливості держави утримувати на соціально прийнятному рівні життєвий рівень населення, від якого залежать його інвестиційні можливості. На жаль, Україна є однією з найбідніших країн у Європі, домогосподарства якої лише пристосовуються до змін у соціально-економічній ситуації та здебільшого не орієнтуються на інвестиційні пріоритети [55, с. 5].

Здійснивши порівняльний аналіз чинників формування інвестиційного потенціалу вітчизняними та європейськими домогосподарствами, можна побачити суттєві відмінності (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Особливості формування інвестиційного потенціалу вітчизняних і
європейських домогосподарств

№ п/п	Особливості формування	Україна	Країни ЄС
1.	Вплив корпоратизації на інвестиційний потенціал домогосподарств	Корпоратизація істотно не впливає на формування доходів населення та їхнє інвестування	Потужний вплив корпоратизації посилює нерівномірність формування доходів населення, сприяє їхній концентрації у заможних верствах з наступним інвестуванням
2.	Реалізація муніципальних засад у формуванні інвестиційного потенціалу домогосподарств	Недостатня діяльність муніципалітетів у забезпеченні умов формування соціально прийнятного рівня доходів	Активна роль муніципалітетів у забезпеченні необхідних умов для формування доходів (створення робочих місць, зменшення безробіття, соціальні виплати)
3.	Захищеність доходів населення від інфляційного знецінення	Низький рівень захищеності, індексації підлягають доходи у межах мінімальних соціальних стандартів	Високий рівень захищеності доходів населення, індексація охоплює доходи усіх верств населення за умов зростання споживчих цін на 2-5%
4.	Вплив рівня доходів на інвестиційні можливості домогосподарств	Домогосподарства мають обмежені інвестиційні можливості внаслідок низького рівня трудових доходів	Домогосподарства мають змогу активно інвестувати свої заощадження завдяки високому рівню рівня доходів, які є достатніми для задоволення соціальних потреб
5.	Розвиток інститутів спільного інвестування, їхня	Низький рівень розвитку інститутів спільного інвестування, недостатня	Високий рівень розвитку інститутів спільного

№ п/п	Особливості формування	Україна	Країни ЄС
	участь у реалізації інвестиційного потенціалу домогосподарств	ефективність їхньої діяльності	інвестування, активна участь населення у їхній діяльності

Джерело: складено автором за [41].

Прогнозуючи формування інвестиційного потенціалу вітчизняних домогосподарств, доцільно зауважити високий рівень їхньої невизначеності та залежність від темпів зростання економіки. Для підвищення рівня фінансових можливостей необхідним є вирішення проблем щодо забезпечення та модернізації робочих місць, гарантування державної підтримки щодо відкриття власної справи [41].

Сьогодні необхідно обмежити розповсюдження неформального сектора економіки із низьким рівнем продуктивності (участь у даному секторі перевищує 4,1 млн осіб, що становить більш ніж 20,0% зайнятих), передусім у сфері послуг, у сфері будівництва та транспорті. Доцільно звернути увагу на те, що темпи поширення неповної зайнятості населення, які сьогодні є значними, висока питома вага домогосподарств із недостатнім рівнем доходів негативно впливають на формування інвестиційного потенціалу домогосподарств [55, с. 5].

Через недовіру до інституційних структур та очікування припинення існування соціальних програм, соціально-економічна нестабільність та бойові дії на сході України призвели до певних змін у мотивації домогосподарств щодо зайнятості у реальному секторі економіки. Це спричиняє збільшення ймовірності поширення неформальних норм фінансової поведінки домогосподарств та тінізації їхніх доходів.

Особливістю фінансового ринку у Європейських країнах є те, що кількість небанківських фінансових установ постійно зростає, вони виконують також соціальну функцію (пенсійне забезпечення), а не лише збереження заощаджень домашніх господарств, а й їх примноження.

1.2. Фінансові ресурси домашніх господарств як основа формування їх інвестиційного потенціалу

Сьогодні однією з вагомих проблем розвитку фінансової системи країни є недостатній розвиток фінансової інфраструктури, що обмежує процес активної участі домогосподарств у фінансових відносинах. Ефективність формування та використання фінансових ресурсів домогосподарств прямо впливає на стійкість і темпи їх соціально-економічного зростання, оскільки вони визначають процеси формування інвестиційних ресурсів для забезпечення свого добробуту.

У свою чергу дефіцит фінансових ресурсів негативно впливає на формування інвестиційного потенціалу домогосподарств, зумовлює виникнення боргової залежності перед банківськими та небанківськими фінансовими установами, іншими домогосподарствами або їх членами, що знижує рівень інвестиційного потенціалу. Сьогодні однією з проблем функціонування вітчизняної економіки є недостатній розвиток фінансової інфраструктури, що спричиняє обмеження трансформації заощаджень і знижує темпи розвитку економічного зростання.

Для ефективного функціонування сектору домогосподарств у сфері фінансових відносин важливе значення має ідентифікація в наукових дослідженнях наявних підходів до тлумачення понять «фінанси домогосподарств» (табл. 1.7) та «фінансові ресурси домогосподарств» (табл. 1.8).

Таблиця 1.7

Систематизація тлумачень учених-економістів до визначення сутності поняття «фінанси домогосподарств»

Ознака	Визначення поняття «фінанси домогосподарств»	Автори
Грошові ресурси, отримані від трудової та індивідуальної діяльності	Грошові ресурси, що формуються у громадян країни з доходів, отриманих від трудової діяльності та індивідуальної діяльності, і спрямовуються на відтворення робочої сили і примноження їх власності	Вітчизняна економічна енциклопедична література
Економічні відносини	Сукупність економічних відносин, матеріалізованих у грошових потоках, у які вступають домашні господарства щодо формування, розподілу й	С. Юрій, Т. Кізіма

Ознака	Визначення поняття «фінанси домогосподарств»	Автори
	використання фондів коштів з метою задоволення матеріальних і духовних потреб своїх членів	
	Сукупність економічних відносин щодо формування, розподілу та використання фондів грошових коштів, у які вступають домашні господарства та його окремі учасники в процесі своєї соціально-економічної діяльності	С. Белозьоров
	Сукупність відносин, у які вступають домогосподарства з іншими суб'єктами фінансових відносин з приводу формування та використання власних і залучених фінансових ресурсів	А. Сидорчук
	Економічні відносини з формування і використання грошових коштів з метою забезпечення матеріальних і соціальних умов життя членів господарства та їх відтворення	Н. Нагайчук
	Сукупність ланок, що мають особливості в створенні та використанні фондів фінансових ресурсів, які зосереджені, зокрема, у домогосподарств. До децентралізованих ланок фінансової системи, нарівні з фінансами підприємств, зараховує фінанси населення	О. Василик
Сукупність механізмів	Сукупність механізмів формування, руху й використання грошових фондів домогосподарств	Б. Карпінський В. Герасименко
	Економічна категорія, яка характеризує процес розподілу та перерозподілу частини вартості ВВП країни з метою формування фінансових ресурсів, грошових та негрошових доходів на рівні домогосподарств, забезпечення їх фінансових інтересів, підвищення загального рівня добробуту кожного члена домогосподарства	Ю. Воробйов
Самостійна сфера фінансових відносин	Регульовані потоки коштів через систему грошових фондів на мікрорівні, які забезпечують функціонування й розвиток домогосподарства, їх економічну діяльність задля придбання житла, підтримання здоров'я, здобуття освіти, отримання пенсії, забезпечення їх життєдіяльності	С. Лондар, О. Тимошенко
	Сукупність фінансових ресурсів, які формують бюджет домогосподарств, складаються з різних частин, встановлення пріоритетів здійснення витрат і заощаджень, планування грошових потоків та з метою отримання вигоди.	А. Ланза (Lanza, Anthony G.)
Складова фінансової системи	Невід'ємна складова фінансової системи, що відіграє важливу роль у забезпеченні нормальних умов життєдіяльності населення та функціонуванні економіки загалом.	А. Горбачик

Джерело: складено автором за [6; 14; 20; 28; 45; 63; 109; 122; 172; 201; 213].

Отже, представлені у сучасній науковій літературі доволі різноманітні тлумачення поняття «фінанси домогосподарств», вказують на те, що основним принципом формування фінансів домогосподарств полягає у зосередженні на задоволення потреб не лише домогосподарства загалом, але й потреб кожного його члена зокрема. А важливим завданням фінансів домогосподарства є підтримання добробуту домогосподарства на сталому рівні або ж його зростання, що передбачає не лише збереження або зростання існуючого рівня доходів і майнової забезпеченості, але й якісне формування споживання [25, с. 60].

Отже, можна зробити висновок, що фінанси домогосподарств – це сукупність економічних відносин домогосподарств щодо формування і використання грошових коштів (споживання та заощадження).

Таблиця 1.8

Систематизація тлумачень сутності поняття «фінансові ресурси домогосподарств»

Ознака	Визначення поняття «фінансові ресурси домогосподарств»	Автори
Грошові ресурси	грошові кошти (власні і залучені), що перебувають у його розпорядженні та призначені для виконання фінансових зобов'язань і здійснення різного роду витрат (виробничих і споживчих). Вони включають грошові доходи, вартість продукції з особистого підсобного господарства, пільги та субсидії, а також інші надходження	С. Юрій, В. Федосов
	уся сукупність засобів у грошовій формі, які надходять в його розпорядження завдяки розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту, частка якого припадає на домогосподарства, а також завдяки іншим джерелам, і використання яких спрямована на виконання зобов'язань та формування заощаджень	В. Ворошило
	сукупність коштів у грошовій або іншій формах, які надходять у його розпорядження за рахунок власних джерел шляхом розподілу і перерозподілу частини ВВП, а також за рахунок позикових джерел і використовуються для задоволення потреб домогосподарств, виконання фінансових зобов'язань і формування заощаджень (накопичень).	Ю. Воробйов
	сукупність акумульованих власних і позикових коштів та їх еквівалентів у формі цільових грошових фондів, призначених для забезпечення його господарської діяльності в майбутньому періоді.	І. Бланк

Ознака	Визначення поняття «фінансові ресурси домогосподарств»	Автори
	грошові кошти, що акумульовані з різних джерел, знаходяться в обігу та необхідні для задоволення потреб	О. Романенко
Доходний підхід	доходи і витрати як матеріальне вираження фінансових відносин домашніх господарств з іншими суб'єктами економічної діяльності	Т. Кізима
	сумарний результат поточного руху доходів і накопичень, отриманих у процесі створення та перерозподілу внутрішнього валового продукту за певний період (елемент обігу) і раніше накопичених доходів як грошової частини статку на дату (елемент запасу)	Н. Геронін
Сума фонду грошових коштів	сукупний фонд грошових коштів, що знаходиться у розпорядженні сім'ї, створений у результаті виробничої діяльності членів домогосподарства, та виступає частиною національного доходу суспільства	В. Федосов
	сукупний фонд грошових коштів, який знаходиться у розпорядженні сім'ї	О. Янін
	сукупний фонд грошових коштів, що знаходиться у розпорядженні домашніх господарств, створений в результаті економічної та фінансової діяльності	Г. Поляк
Сукупність активів	сукупність вартісного вираження джерел формування особистого майна (тобто активів фізичних осіб, а саме: нерухомості, рухомого майна, споруд, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, грошових засобів та їх еквівалентів тощо) домашніх господарств.	Я. Дропа

Джерело: складено автором за [18; 19; 24; 42; 70; 151; 166; 186; 192; 205].

Не зважаючи на те, що домашні господарства є інституційним сектором і надійним джерелом фінансових ресурсів, існують протилежні точки зору науковців щодо належності домашніх господарств до сфери фінансових відносин. Очевидною є позиція вітчизняних дослідників, які вважають раціональним виділення фінансів домогосподарств у складі фінансової системи України [128]. Адже у радянській фінансовій науці та економічній практиці поняття «домогосподарств» навіть не розглядалося. Проте головними учасниками в економічній діяльності є держава, фінансові та нефінансові корпорації та домогосподарства.

Доцільно зазначити, що суб'єкти господарювання є економічно незалежними. Трансформаційні ринкові зміни в системі відносин між ними змінили умови життєдіяльності домашніх господарств. Сьогодні домогосподарства самостійно обирають параметри своєї фінансової поведінки та

несуть відповідальність за прийняття своїх фінансових рішень, наприклад, у сфері фінансових відносин.

Отже, фінансові ресурси є основою життєдіяльності домогосподарств, які є необхідними для задоволення особистих потреб, ведення господарства та їх нагромадження.

Фінансові ресурси домогосподарств є частиною фінансової системи, у процесі функціонування якої створюється ресурсна база відтворення праці й капіталу та відбувається забезпечення життєдіяльності людини і відтворення людського капіталу; здійснюють трансформацію заощаджень в інвестиції тощо [31].

Для задоволення особистих потреб (у товарах і послугах) домогосподарства витрачають свої грошові доходи. А та частина доходу, яка залишається невикористаною домогосподарствами на поточні потреби, нагромаджується та може стати інвестиційним ресурсом або потенційним інвестиційним ресурсом, які водночас, можуть забезпечити домогосподарства інвестиційним доходом (у вигляді відсотків тощо).

Формування інвестиційного потенціалу домашніх господарств здійснюється через заощадження. Одними з найважливіших показників формування заощаджень домогосподарств є доходи та витрати. Адже економісти трактують заощадження як частину доходу, що залишилась після сплати податків та не була спожита [110]. За результатами досліджень зарубіжних науковців Р. Левіна та Д. Ренельта, країни з високим рівнем заощаджень домогосподарств, спрямованих у інвестиції мають високі темпи економічного зростання, а високий рівень заощаджень викликає підвищення рівня доходів домогосподарств [173, с. 114].

Відомий економіст Дж. Хікс дохід розглядає як «максимальна кількість засобів, які можна витратити протягом певного періоду часу при умові, що, відповідно до очікувань, капітальна вартість (у грошовому вираженні) майбутніх надходжень залишатиметься незмінною» [195, с. 291].

С. Панчишин доходи домогосподарств тлумачить як «сукупність грошових коштів і надходжень у негрошовій формі, які були отримані домогосподарствами за певний період» [40, с. 8].

На думку науковця В. Опаріна, «доходи – це грошові чи негрошові надходження, які окремі суб'єкти отримують від виробничої діяльності (як доданої вартості), від продажу майна, майнових прав, прав інтелектуальної власності тощо, або шляхом перерозподілу вартості створеного у суспільстві ВВП» [128, с. 132].

Водночас, Т. Кізима доходи домогосподарств тлумачить як сукупність надходжень у грошовій та негрошовій формах протягом певного періоду з різноманітних джерел, що примножують рівень активів домогосподарства, а також можуть бути спожиті ним, але при цьому не знижуючи фактичної вартості майна домогосподарства. Дане тлумачення автор розглядає з позиції мікроекономічного підходу [70, с. 142].

Учений Ю. Станкевич доходи домашніх господарств розглядає як «частину національного доходу, створеного членами домогосподарств і визначає всю сукупність фінансових ресурсів і ресурсів у натуральній формі, якими вони можуть розпоряджатися для особистого споживання і заощадження» [189, с. 112]. Аналогічне тлумачення обґрунтовано у Г. Поляка: «частина національного доходу, що створюється в процесі виробництва і призначена для задоволення матеріальних і духовних потреб домогосподарства та усіх його членів» [190, с. 312].

Державна служба статистики також виділяє такий вид доходу домогосподарств як трансферти – доходи домогосподарств, які вони отримують від інших домогосподарств чи їх членів (допомога родичів, грошові перекази з-за кордону, аліменти), держави (пенсії, стипендії, допомога при народженні та вихованні дитини, тимчасовою непрацездатністю, призначення премій, допомога для переселенців), соціальних фондів (дотації на путівки в санаторії, будинки відпочинку, дитячі табори) тощо.

Вітчизняною та зарубіжною економічною наукою досліджено та розроблено ряд класифікацій доходів домогосподарств за різними ознаками. Провівши аналіз поглядів науковців, можемо виокремити основні з них (табл. 1.9).

Таблиця 1.9

Класифікація доходів домашніх господарств

Ознака	Види доходів
За матеріально-речовою формою	Грошові – заробітна плата, дохід від індивідуальної трудової та підприємницької діяльності, соціальні трансфери, доходи від власності, кошти від продажу продукції особистого підсобного господарства, грошова допомога від родичів та інші грошові доходи (аліменти, благодійна допомога). Негрошові (або натуральні) – надходження продукції від особистого підсобного господарства та самозаготівель, безготівкові пільги та субсидії, вартість безкоштовних послуг від установ соціальної сфери, надходження від підприємств, держави, громадських організацій, інших домогосподарств або їх членів.
За економічним походженням	Доходи від оплати праці. Доходи від реалізації активів. Трансфери від державного бюджету та позабюджетних фондів.
За рівномірністю надходжень	Регулярні – оплата праці, орендна плата тощо. Періодичні – авторські гонорари, доходи від цінних паперів тощо. Неочікувані – подарунок, спадок, виграш в лотерею тощо.
За можливістю розпорядження	Мобільні – доходи, якими домогосподарства розпоряджаються без будь-яких обмежень. Імобільні – негрошові надходження у вигляді послуг установ соціальної сфери (охорони здоров'я, культури тощо).
За стадією розподілу	На стадії первинного розподілу – трудові у вигляді оплати праці, доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості і нетрудові у вигляді доходів від власності. На стадії вторинного розподілу – доходи у вигляді поточних трансфертів (державних соціальних допомог та інших поточних трансфертів: переказів, компенсацій, чистих страхових відшкодувань тощо).
За критерієм суспільного визнання	Легальні – отримані від діяльності в легальному секторі економіки. Тіньові – неоподатковувані доходи, джерелом яких є законодавчо дозволені в країні види діяльності. Кримінальні – доходи, джерелом яких є кримінальна діяльність, законодавчо заборонена в країні (наркобізнес, торгівля людьми тощо).
За надійністю надходжень	Гарантовані – пенсії. Умовно-гарантовані – заробітна плата. Негарантовані – гонорари, премії тощо.

Джерело: складено автором.

Слід зазначити, що витрати домашніх господарств є вагомою ланкою у фінансовій системі кругообігу ресурсів, адже саме витрати є основою формування доходів інших сфер фінансової системи країни.

Важливо відзначити, що частину своїх доходів домогосподарства витрачають не на задоволення особистих потреб, а на задоволення потреб держави у формуванні необхідного обсягу фінансових ресурсів (сплата податків та інших обов'язкових платежів); також, необхідно зазначити, що домогосподарства частину своїх доходів не витрачають, тобто певна частина доходів не витрачається ні на задоволення поточних потреб домогосподарства, ні на задоволення потреб держави, а відкладається, як правило, з метою здійснення майбутніх витрат домогосподарства. Таким чином, сплата податків і здійснення заощаджень домогосподарствами зменшують обсяги задоволення їх поточних потреб. Однак за наявності першого (податкового) потоку домогосподарства втрачають частину свого доходу, а за наявності другого (ощадного) – таких витрат немає, проте задоволення інших потреб членів домогосподарства забезпечуються майбутніми періодами [40, с. 116].

Заслуговує на увагу твердження Т. Кізими, яка тлумачить витрати домашніх господарств як «фактичні затрати, які необхідні для задоволення різноманітних потреб домашніх господарств (а саме, матеріальних і духовних потреб) і є важливими для забезпечення їх життєдіяльності і розвитку» [66, с. 246].

На думку учених С. Юрія та В. Федосова, які більш ґрунтовно відображають зміст витрат домашніх господарств, а саме як «сукупність платежів, які домашні господарства здійснюють задля забезпечення життєдіяльності їх членів, що включає витрати на придбання продовольчих і непродовольчих товарів та оплату послуг, витрати на інвестиційні цілі, податки на доходи, майно й інші сплачені поточні трансферти» [192, с. 355].

Підходи вітчизняних та зарубіжних вчених щодо класифікації витрат домашніх господарств здійснені лише за однією ознакою – за цільовим призначенням. Проте, погоджуємося з позицією науковця Т. Кізими, яка витрати

домогосподарств запропонувала класифікувати за рядом інших ознак: за ступенем необхідності, за ступенем регулярності та за періодичністю здійснення витрат (табл. 1.10).

Таблиця 1.10

Систематизація класифікації витрат домашніх господарств

Ознака витрат	Класифікація витрат	Автор
Цільове призначення	Оплата податків та інших обов'язкових платежів (податки, внески до державних цільових фондів, обов'язкові збори, аліменти)	А. Чернов, В. Ковальов, С. Белозьоров, Г. Поляк, Є. Дмитрієва
	Споживчі витрати (придбання продовольчих і непродовольчих товарів, оплата житлово-комунальних послуг, витрати на лікування, витрати на туристичні та інші послуги)	С. Белозьоров, А. Чернов, В. Фетисов, В. Ковальов, Г. Поляк, Є. Дмитрієва
	Інвестиційні витрати (купівля цінних паперів, нерухомості, вклади у банківських установах тощо)	В. Фетисов
	Інші витрати (грошова допомога родичам, витрати на особисте підсобне господарство, сплата добровільних внесків до громадських організацій тощо)	В. Фетисов
Ступінь необхідності	Першочергові (необхідні) (харчування, одяг, лікування тощо)	Т. Кізіма
	Другорядні (бажані) (освіта, страхові внески тощо)	
Ступінь регулярності	Постійні (харчування, комунальні послуги тощо)	
	Регулярні (одяг, транспорт тощо)	
	Разові (лікування, товари довготривалого користування тощо)	
Періодичність	Короткострокові (продовольчі й деякі непродовольчі товари, більша частина послуг)	
	Середньострокові (товари, які купуються періодично або сезонно)	
	Довгострокові (витрати, які здійснюють раз на декілька років)	
Джерело	Внутрішні (витрати з власних коштів)	Ю. Воробйов, В. Ворошило
	Зовнішні (витрати з кредитних коштів)	
Напрямок використання	Витрати на задоволення духовних потреб	
	Витрати на задоволення матеріальних потреб	

Джерело: складено автором за [6; 19; 36; 71; 95; 151; 188; 197].

Згідно з методологічними поясненнями Державної служби статистики України, сукупні витрати домашніх господарств – це грошові витрати (витрати на купівлю продуктів харчування, непродовольчих товарів, на оплату послуг, витрати, пов’язані із веденням особистого підсобного господарства, грошову допомогу родичам та іншим особам, витрати на купівлю нерухомості, на будівництво, капітальний ремонт житла та господарських будівель, на придбання акцій, сертифікатів, валюти, приріст вкладів до банківських установ, аліменти, податки (крім податку з доходів фізичних осіб), збори, внески тощо) та вартість спожитих домогосподарством продовольчих товарів, отриманих з особистого підсобного господарства, в порядку самозаготівель або подарованих родичами та іншими особами, суми отриманих пільг та безготівкових субсидій на оплату житлово-комунальних продуктів та послуг, електроенергії та палива, суми безготівкових пільг на оплату телефону, проїзду в транспорті, на оплату товарів та медичних послуг з охорони здоров’я, туристичних послуг, путівок на відпочинок тощо. Вартість продуктів харчування, які є подарованими домогосподарством родичам та іншим особам, отриманих з особистого підсобного господарства, зараховується до сукупних витрат у зв’язку з постійним характером такого типу допомоги [130].

Загальна схема, що характеризує структуру фінансових ресурсів домашніх господарств (рис. 1.4), свідчить про наступне. Основними джерелами формування фінансових ресурсів домашніх господарств є заробітна плата, пенсії, доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості, продажу сільськогосподарської продукції особистого і домашнього майна, нерухомості, допомоги, пільги, субсидії, стипендії інші види грошових та негрошових доходів.

Витрати і заощадження характеризують напрями використання накопичених доходів. За їх цільовим призначенням прийнято виділяти сукупні витрати, у тому числі на споживання, витрати на особисте підсобне господарство, допомогу родичам тощо. Згідно з офіційною статистичною звітністю, заощадження – це частина доходів, які домашні господарства на

визначений період часу не використали для споживчих потреб і отримання послуг, а нагромаджували з метою використання у перспективі. Вони входять до складу сукупних витрат. Проте в цьому випадку вони виділені в окрему групу як заощадження. Останні запропоновано розподіляти на організовані, які є фінансовими активами з метою отримання від реалізації майбутніх доходів або отримання додаткових благ.

Рис. 1.4. Джерела формування та напрями використання фінансових ресурсів домогосподарств

Джерело: складено автором.

Підставою для визначення фінансових результатів виробничо-господарської діяльності домашніх господарств слугують вибіркові дослідження їх певної кількості, які в цілому формують репрезентативність отриманої інформації. Остання дає змогу визначити середньостатистичну величину фінансових ресурсів, що припадає на одне домашнє господарство в Україні. Основними показниками, які використовуються для аналізу фінансової діяльності домогосподарств, є: кількість домашніх господарств; чисельність осіб, що входять до складу одного домашнього господарства; доходи, витрати та заощадження домашніх господарств.

С. Салига та В. Гнеушева дотримуються думки, що фінансові ресурси домогосподарств формуються зі спостережних та неспостережних доходів. Автори вважають, що неспостережні фінансові ресурси формуються за рахунок вартості виробленої продукції та наданих послуг домогосподарством (у межах домогосподарства) у грошовому вимірі за вираженням ринкових цін, доходів від діяльності у «неофіційній економіці», неоплачуваної добровільної праці членів домогосподарств.

Формування спостережних фінансових ресурсів здійснюється за рахунок власних та залучених коштів членів домогосподарств. До власних автори зараховують такі кошти: доходи від участі в господарській діяльності як найманого працівника (заробітна плата, премії, додаткові виплати, надбавки, подарунки), доходи від підприємницької діяльності, доходи від сільськогосподарської діяльності, доходи від власності (спадщина, оренда та реалізація майна, відшкодування збитків страхових компаній), доходи від інвестиційної діяльності (доходи, отримані у вигляді відсотків, дивідендів, спекулятивних прибутків), доходи, у вигляді соціальних виплат (пенсії, стипендії, субсидії, трансферти, допомога), інші доходи (допомога від родичів, виграші та призи, знайдене майно, аліменти, гонорари, подарунки, перекази тощо) [169].

Необхідно зазначити, що до позикових джерел формування фінансових ресурсів належать кредити та позики.

Варто зауважити, що нині домашні господарства здійснюють такі види господарської діяльності: 1) трудова діяльність; 2) підприємницька діяльність; 3) ведення особистого підсобного господарства; 4) управління власністю; 5) тіньова діяльність. Утім, фінансовий результат домогосподарства формується як сукупність прибутків (збитків) від різних видів фінансово-господарської діяльності [19].

Фінанси домашніх господарств взаємодіють з ланками фінансової системи. За рахунок отримання та формування домогосподарствами доходів і здійснення витрат, здійснюючи діяльність з іншими ланками фінансової системи, вони задовольняють коротко- та довготермінові матеріальні та соціальні потреби, формуючи свій інвестиційний потенціал.

1.3. Особливості використання заощаджень домашніх господарств в Україні

Сьогодні проблема трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиційний потенціал домогосподарств є актуальною як для розвинутих країн, так і ринкової економіки.

У науковій літературі заощадження домогосподарств характеризуються як дохід, який залишається після сплати податків і здійснення витрат на споживання. Сьогодні домогосподарства, на жаль, ще не стали активними заощадниками. Адже низький рівень доходів, високий рівень споживчих витрат, недостатній рівень фінансової грамотності домогосподарств, високий рівень податкового навантаження тощо не сприяють спроможності домогосподарств здійснювати заощадження. Слід наголосити, що заощадження є вагомим показником добробуту домогосподарств та джерелом інвестицій.

Учений Ю. Кашин тлумачить заощадження як «частину доходів, які спрямовуються на задоволення особистих потреб у майбутньому [64]. Але автор у своєму визначенні не вказав на витрати домогосподарств, адже домогосподарства при формування заощаджень здійснюють споживчі витрати та

сплачують податки. Тому, на наш погляд, слушною є позиція інших науковців М. Алексеєнка та Ю. Мелехіна, які розглядають заощадження як частину доходів домогосподарств, що не була використана на споживання, та залишається після сплати податкових та інших обов'язкових платежів [1; 113].

Поділяємо думку Т. Кізими, яка акцентує увагу на тому, що заощадження – це частина доходів домогосподарств, яка залишається після сплати обов'язкових платежів і здійснення витрат на споживання та спрямовується у фінансові та нефінансові активи для отримання прибутків або задоволення потреб у перспективі [70, с. 300].

Вітчизняні економісти М. Свердан, А. Славкова та Т. Єфременко тлумачать заощадження з позиції витрат інвестиційного характеру, а саме: заощадження – це витрати інвестиційного характеру, використання грошових ресурсів для отримання доходів або забезпечення споживання у перспективі [170, с. 26; 49, с. 170]. Необхідно зазначити, що автори при тлумаченні заощаджень не зважають на формування домогосподарствами заощаджень неорганізованої форми, адже неорганізовані заощадження домогосподарства зберігають для майбутніх витрат і вони, насамперед, є потенційним інвестиційним ресурсом.

Основою для формування заощаджень є дохід, що залишається у домогосподарства після сплати податків та обов'язкових платежів, здійснення споживчих витрат. Як свідчать статистичні дані Державної служби статистики України, вітчизняні домогосподарства отримують доходи у розмірі недостатньому для здійснення заощаджень, оскільки у структурі сукупних витрат домогосподарств переважають витрати на споживання і становлять близько 90% [130]. Значний вплив на процес формування заощаджень також мають ряд чинників, що систематизовано на рис. 1.5, зокрема: психологічні, демографічні, регіональні, державна політика, економічна ситуація.

Формування вітчизняними домогосподарствами заощаджень спричинено сприятливою економічною ситуацією, а безробіття та інфляція сприяють знеціненню і зниженню обсягів заощаджень.

Рис. 1.5. Чинники впливу на формування заощаджень домогосподарств.

Джерело: складено автором за [54; 60; 150].

Також слід зазначити, що формування видатків домогосподарств впливають на формування обсягів заощаджень. Адже домогосподарство самостійно приймає рішення щодо того, яку частину доходу витратити на

споживання, а яку заощадити. Означені рішення домогосподарство приймає залежно від рівня доходів кожного його члена. Отже, якщо рівень доходу (одного члена домогосподарства) рівнозначний або нижчий рівня прожиткового мінімуму, то домогосподарства витрачатимуть свої доходи на поточне споживання, а не на формування заощаджень. Адже, як зазначає О. Ватаманюк [15], видатки, які здійснюють домашні господарства на харчування, мають певний рівень – «межу голоду», тому, щоб не опуститися нижче цього рівня, домогосподарствам необхідно використовувати заощадження, які були здійснені раніше, не маючи змоги формувати поточні.

Отже, здійснивши аналіз тлумачень заощаджень, можна дійти висновку, що заощадження – це та частина доходу, яка не витрачається на споживання та оплату податків й обов'язкових платежів (у поточному періоді); використання грошових ресурсів для отримання доходу в перспективі або для використання на споживання у майбутньому; інвестиційні витрати.

Заощадження домогосподарства поділяються на організовані (заощадження домогосподарств, розміщені у банківських і небанківських фінансових установах: банківські депозити, страхові поліси, накопичувальні рахунки, депозитні рахунки у кредитних спілках тощо) та неорганізовані (заощадження, які домогосподарства зберігають у вигляді готівки «на руках» у національній та іноземній валюті поза фінансовими установами). Заощадження організовані, які є в наявності у домогосподарств, є економічно вигіднішими, адже зумовлюють безпосереднє залучення домогосподарств до здійснення інвестицій, а саме, перетворення заощаджень на інвестиційний потенціал для функціонування домогосподарства як інвестора з метою отримання доходу. Наявність неорганізованих заощаджень не дає можливості отримувати означені доходи.

Під трансформацією заощаджень домогосподарств ми розуміємо перетворення грошових ресурсів у інвестиційний потенціал, який є або може бути залучений у банківські та небанківські фінансові установи, у фінансові та

нефінансові активи з метою отримання доходу (на ці вкладення) або збереження їх вартості, а також формування та нарощення активів домогосподарств.

При цьому існує прямий та непрямий методи перетворення заощаджень у інвестиційний ресурс домогосподарств. Використовуючи непрямий метод, домогосподарства вкладають свої заощадження у фінансові інструменти, а саме: банківські депозити, накопичувальні рахунки у недержавні пенсійні фонди, страхові поліси в інвестиційних компаніях, депозитні рахунки в кредитних спілках тощо, які забезпечують переміщення коштів від інвесторів до позичальників. Прямий метод передбачає безпосередню мобілізацію заощаджень від інвесторів: інвестування в будівництво, вклади у власну підприємницьку діяльність та сільське господарство, в освіту та охорону здоров'я, а також альтернативне інвестування.

Структурну схему трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиційний потенціал домогосподарств подано на рис. 1.6.

Трансформація заощаджень (як організованих так і неорганізованих) домогосподарств в інвестиції передбачає зростання доходу в перспективі «за рахунок інвестування вільних грошових ресурсів з метою отримання прибутку за умов максимального зниження інвестиційних ризиків» [71]. Домогосподарства через окреслені ризики надають перевагу збереженням великих обсягів своїх заощаджень у вигляді готівки в національній та іноземній валюті поза банківськими та небанківськими фінансовими установами та вважають, що такий вид збереження заощаджень є безпечнішим, особливо в умовах економічної та політичної нестабільності. Досвід розвинених країн свідчить, що в Україні та, насамперед, у країнах які розвиваються, основною метою трансформації заощаджень є не лише отримання доходу, але й збереження їх вартості, насамперед за умови високого рівня інфляції з метою страхування своїх заощаджень від знецінення.

Особливістю трансформації заощаджень вітчизняних домогосподарств є те, що в Україні не завершено формування середнього класу, що є вагомою

проблемою. Адже в розвинених країнах трансформація заощаджень здійснюється саме середнім класом.

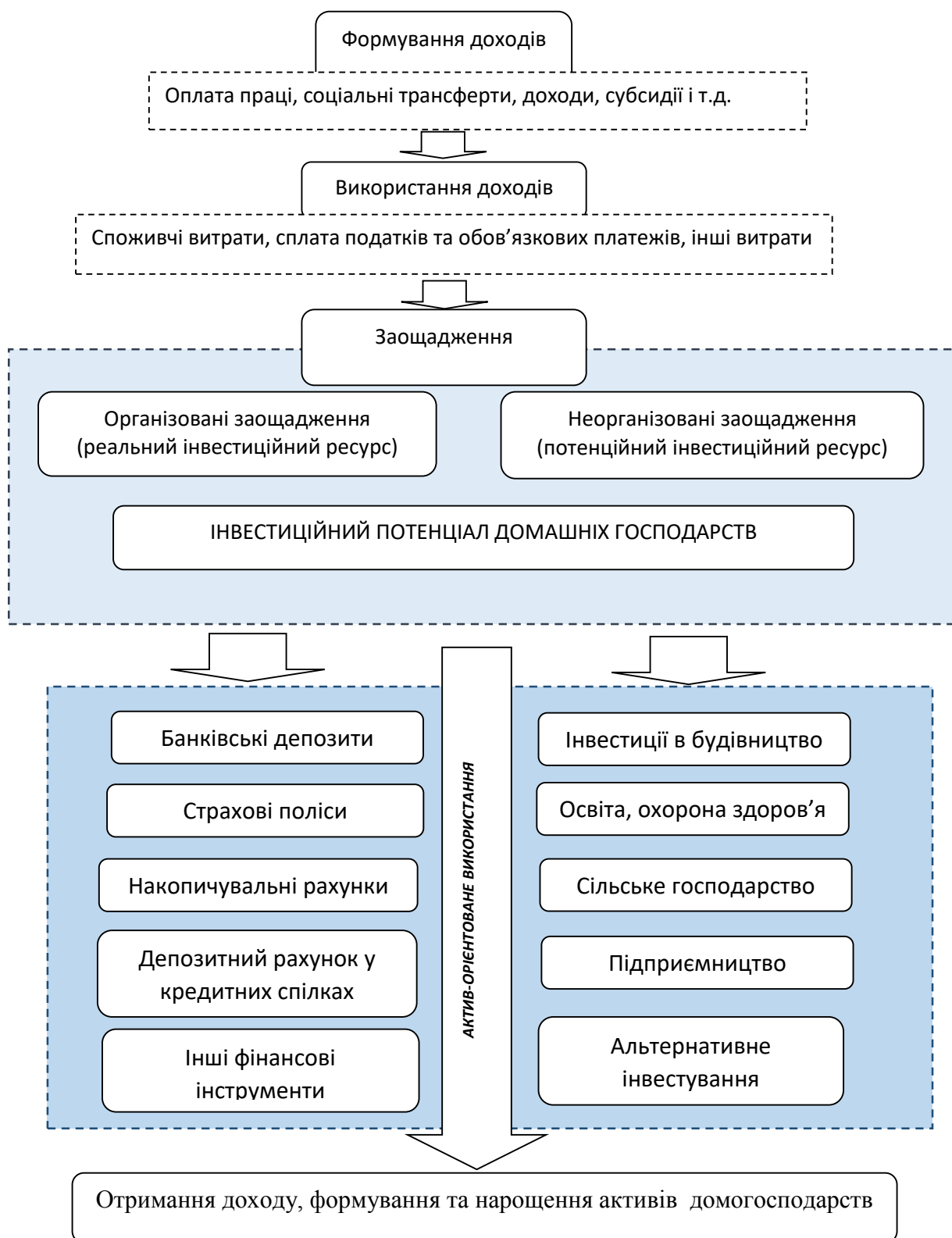

Рис. 1.6. Трансформація заощаджень домогосподарств у інвестиційний потенціал домашніх господарств

Джерело: складено автором.

Формування заощаджень вітчизняними домогосподарствами, представниками середнього класу, як правило, відбувається більш зважено, а саме: значну частину коштів вони витрачають на придбання житла та поліпшення житлових умов, освіту, охорону здоров'я, на відпочинок тощо. На жаль, для вітчизняних домогосподарств (середнього класу) отримання доходу від інвестиційної діяльності як важливого джерела доходів для примноження своїх фінансових та нефінансових активів не стало переважаючим для формування заощаджень.

Ще однією особливістю, що здійснює негативний вплив на трансформацію заощаджень домогосподарств є інфляція. Адже знецінення національної валюти зумовлює відсутність бажання до формування заощаджень, оскільки призводить до знецінення доходів домогосподарств. Та, важливо наголосити, що представники середнього класу також потерпають від знецінення своїх доходів, адже вони розміщують свій капітал в основному на кредитних рахунках.

Вагомою проблемою трансформації заощаджень є довіра домогосподарств до банківських установ, а саме: гарантування збереження та відшкодування своїх заощаджень. Закон України від 23.02.2012 р. №4452-VI «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [51], який гарантує відшкодування заощаджень кожному вкладнику граничної суми у розмірі 200 000 грн, незалежно від кількості вкладів у банках-учасниках. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб відшкодовує кошти в розмірі вкладу, включаючи нараховані відсотки, що мало б забезпечити домогосподарствам довіру щодо безпеки своїх заощаджень. Та, згідно з цим законом, Фонд гарантування вкладів відшкодовує вкладникам кошти за зобов'язаннями банків, які підлягають ліквідації, вклади в яких є недоступними.

Використання інвестиційного потенціалу вітчизняними домогосподарствами здійснюється в неповному обсязі. Як зазначає науковець Д. Нехайчук, менше ніж 20% населення використовують фінансові інструменти для здійснення заощадження, а наявність у населення «зайвих» коштів є

результатом того, що 49% населення зберігають кошти у вигляді готівки [124]. Можна виділити дві групи причин такої ситуації:

1. Інституційна. Недостатній розвиток фінансових інститутів, низька ліквідність, негативний досвід тощо.
2. Економічна. Недостатній рівень особистих заощаджень домогосподарств, високий рівень тінізації економіки, низький рівень фінансової грамотності домогосподарств.

Сучасна ситуація на фінансовому ринку стосовно залучення заощаджень вітчизняних домогосподарств характеризується певними особливостями [196]:

- орієнтованість на вклади великих інвесторів, а саме: банківських і фінансових установ;
- зосередження капіталу, інвестиційних інститутів та фінансових небанківських установ у великих містах;
- високий рівень інвестиційних ризиків, а також політичною та економічною нестабільністю;
- відсутність таких фінансових інструментів, які були б фінансово привабливими для домогосподарств;
- недосконалість податкової системи, яка сповільнює процес залучення заощаджень домогосподарств.

Ще однією особливістю, що гальмує процес перетворення інвестиційного потенціалу домогосподарств є низький рівень доходів домогосподарств. Так, за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств Державної служби статистики України, частка домогосподарств, доходи яких є нижчими прожиткового мінімуму у 2019 р. становила 1,1% (розмір законодавчо встановленого прожиткового мінімуму у 2019 р. становив 1902,08 грн на одну особу на місяць). Питома вага населення із рівнем доходу нижче розміру фактичного прожиткового мінімуму (без урахування суми податку на доходи фізичних осіб) у 2019 р. становила 3660,94 грн на одну особу (23%, у тому числі, серед міського населення 20% та серед сільського населення 30%). Найбільшу питому вагу населення, доходи яких є нижчими фактичного прожиткового

мінімуму становили непрацюючі пенсіонери (28%), працюючі особи (27%) та діти до 18 років – 22% (33%, 13% та 28% усіх осіб цих груп відповідно). Найвища питома вага бідності є у домогосподарств, у складі яких є три і більше дитини, та домогосподарств з дітьми, де є хоча б один безробітний (61-46%) [130].

Нерівність розподілу доходів домогосподарств визначають крива Лоренца та коефіцієнт концентрації (індекс Джині). Індекс Джині у 2018-2019 рр. за показником загальних доходів домогосподарств зріс та становив 0,238 та 0,249 відповідно. Співвідношення мінімального рівня загальних доходів серед найбільш забезпечених 10% домогосподарств до максимального рівня серед найменш забезпечених 10% населення збільшилося з 2,9 до 3 разів. Найбільш заможні 20% домогосподарств у 2019 р. отримували 36% усіх загальних доходів, що на 0,9% більше ніж у 2018 р. (табл. 1.11).

Таблиця 1.11

Розподіл населення та домогосподарств за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів у 2019 р.

Із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, грн	Домогосподарства
до 3000,0	10,7
3000,1-4000,0 ²	19,2
4000,1-5000,0 ³	20,6
5000,1-6000,0 ⁴	16,6
6000,1-7000,0	10,4
7000,1-8000,0	7,9
8000,1-9000,0	4,6
9000,1-10000,0	3,2
10000,1-11000,0	2,3
11000,1-12000,0	1,5
понад 12000,0	3,0
Частка населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими:	
середнього рівня загальних доходів	60,7
законодавчо встановленого прожиткового мінімуму	1,1
фактичного прожиткового мінімуму	23,1

Джерело: складено автором за [130].

Всі вищезазначені показники свідчать про те, що згідно з опитуванням Державної служби статистики дослідження самооцінки населенням України

рівня своїх доходів та економічних очікувань на майбутнє лише 7,8% домогосподарств мали достатньо доходів для здійснення заощаджень, 49,6% домогосподарств мали достатньо доходів для проживання, але для заощаджень не вистачало коштів, 38,1% відмовляли собі у всьому, крім харчування, і ще 4,5% домогосподарств не вдалося забезпечити хоча б достатнє харчування.

Як наслідок, значна частина домогосподарств одночасно є платниками податків та отримує соціальну допомогу від держави (табл. 1.12).

Таблиця 1.12

Розподіл домогосподарств за наявністю у них права на участь у програмах соціальної допомоги 2018-2019 рр.

	Всі домашні господарства	з них домогосподарства, які			
		мають право на отримання допомоги		у тому числі (у % до гр.2)	
		тис.	у % до гр.1, %	отримують допомогу	зверталися за отриманням допомоги, але не отримують
Кількість домогосподарств, всього	14934,9	8682,3	58,1	95,2	1,8
Домогосподарства за місцем проживання:					
у міській місцевості	10061,3	5469	54,4	95,7	1,7
у сільській місцевості	4873,6	3213,3	65,9	94,4	2
Домогосподарства з дітьми	5652,3	3772,9	66,7	96,8	1,3
Домогосподарства без дітей	9282,6	4909,4	52,9	94	2,2

Джерело: складено автором за [130].

Ще одним чинником, що стримує та сповільнює процес трансформації заощаджень домогосподарств є низький рівень фінансової грамотності населення. Згідно з опитуванням USAID [217, с. 12] показник фінансової грамотності населення вказав на незначні відмінності за статтю та типом населеного пункту (міська місцевість та сільська місцевість), і суттєві відмінності за віком, освітою та рівнем доходу.

Наявність у вітчизняних домогосподарств знань про складний відсоток нижчий, ніж в розвинених країнах. Це пояснюється тим, що незначний відсоток

вітчизняних домогосподарств отримує у вигляді доходів високий рівень відсотків за своїми вкладками. Знання про відсоткові ставки є важливим чинником, що викликати бажання домогосподарств до заощадження своїх коштів на депозитних рахунках (табл. 1.13).

Таблиця 1.13

Результати відповідей на запитання про знання в індексі ОЕСР: за користуванням банківським рахунком у 2019 р.

	Частка населення, які користуються банківським рахунком, %	Частка населення, які не користуються банківським рахунком, %
Визначення інфляції	92%	80%
Відсотки, сплачені за кредитом	71%	61%
Ризик та дохід	70%	57%
Вартість грошей у часі	72%	55%
Диверсифікація	64%	54%
Сума основного вкладу та відсотки	70%	51%
Складний відсоток за 5 років	46%	40%

Джерело: складено автором за [217].

Рівень фінансової грамотності серед тих, хто має високий рівень доходу, вищу освіту, користуються банківським рахунком та проживає в міській місцевості, є вищим від середнього значення по Україні. Дослідження не виявили впливу статі на рівень фінансової грамотності.

Також цікавим є те, що вітчизняні домогосподарства більш схильні до здійснення витрат, а не заощаджень, що демонструє їх фінансову поведінку на користь не довгострокової перспективи, а короткострокової. Вплив на таку поведінку домогосподарств здійснюють фінансові кризи.

Ставлення вітчизняних домогосподарств до сплати податків здійснює значний вплив на формування їхнього інвестиційного потенціалу. Як свідчать дані табл. 1.14, із можливістю ухилення від сплати податків погодились близько половини домогосподарств в Україні. Бажання отримувати інформацію про те, як витрачаються кошти з податків, сплачених ними, продемонстрували більше

третини опитаних. Таке ставлення до сплати податків спричинене недовірою до банківських установ та політичною ситуацією в країні.

Таблиця 1.14

Ставлення до сплати податків та справедливості

	погоджуюсь	не погоджуюсь
Чи скористаєтесь Ви можливістю уникнути сплати податків	41%	38%
Чи погодитесь Ви отримати частину Вашої зарплати в конверті	48%	33%
Для мене є важливою інформація про те, на що витрачаються гроші з податків	77%	9%
<i>Примітка: не вказано % нейтральних відповідей або тих, хто не прийняв рішення</i>		

Джерело: складено автором за [217].

На нашу думку, важливо здобувати фінансову грамотність ще з дитинства. Але, результати досліджень засвідчили, що 91% опитаних вважають, що саме батькам необхідно навчати своїх дітей фінансової грамотності. Зацікавленість щодо отримання фінансової грамотності присутня у 61% вітчизняних домогосподарств. Це в перспективі дасть позитивний результат щодо використання свого інвестиційного потенціалу (табл. 1.15).

Таблиця 1.15

Ставлення до фінансової грамотності

	погоджуюсь	не погоджуюсь
Мені важливо отримати більше інформації щодо того, як краще розпоряджатися своїми грошима	61%	15%
Батьки повинні навчати дітей фінансовій грамотності	91%	3%
Дітей повинні навчати фінансовій грамотності в школі	70%	13%
<i>Примітка: не вказано % нейтральних відповідей або тих, хто не прийняв рішення</i>		

Джерело: складено автором за [217].

Особливістю використання інвестиційного потенціалу домогосподарств в Україні є також довіра населення до банківських установ. Дослідження, проведені USAID, свідчать, що 52% респондентів заощаджують свої кошти вдома у вигляді готівки. Як зазначалось раніше, в Україні такий вид заощаджень

є поширеним явищем. А заощадження на депозитних банківських рахунках здійснюють лише 12% домогосподарств. Це підтверджується також даними Світового банку, а саме: 13% домогосподарств в Україні здійснюють свої заощадження у фінансових установах. Рівень означеного показника в Україні є значно нижчий, ніж у країнах ЄС.

Важливим є також дослідження щодо здійснення домогосподарствами заощаджень в інвестиційних цілях (інвестування в освіту, будівництво та придбання житла, ремонт та покращення житлових умов), а саме: в освіту готові інвестувати 18% респондентів, з них, у віці 18-24 років – 27% (для себе), у віці 35-44 років – 28% (для своїх дітей); у будівництво та придбання житла – 17% респондентів, з них у віці 18-24 років – 28%, у віці 25-34 років – 23%; у ремонт та покращення житлових умов – 15% респондентів, з них у віці 45-59 років даний показник становить 23%.

Для формування свого інвестиційного потенціалу щодо реалізації означених інвестиційних вкладів, діяльність домогосподарства спрямована на:

- Пошук додаткового доходу – 50% домогосподарств.
- Зменшення рівня витрат – 42% домогосподарств.
- Використання своїх заощаджень – 30% домогосподарств.

Актуальною проблемою для вітчизняних домогосподарств щодо формування своїх заощаджень є перевищення рівня їхніх витрат над доходами. Відповідь на запитання «Чи протягом попередніх 12 місяців ваш дохід не перевищував рівень витрат?» була позитивною у 58% опитаних. Домогосподарства вирішували цю проблему шляхом отримання кредиту або позик від інших домогосподарств чи їх членів, частка таких домогосподарств становила 30%, інші – шляхом зниження витрат або можливістю отримання додаткового доходу. Необхідно зауважити, що присутність у домогосподарств кредитної поведінки призводить до зростання обсягів боргів і, як правило, зниження можливості формування свого інвестиційного потенціалу.

Якщо проаналізувати рівень користування вітчизняними домогосподарствами фінансовими інструментами, то можна зробити висновок,

що такий рівень є досить низьким. Лише 60% респондентів користувались певними фінансовими інструментами у 2018-2019 рр. Дані Світового банку свідчать, що рахунки у фінансовій установі мають 63% українців.

Незважаючи на те що значна кількість домогосподарств хоча б чули про основні фінансові інструменти, користуються ними незначна їх частина. Отже, перешкодою на шляху до фінансової інклюзії є не лише низький рівень фінансової грамотності, а й низький рівень довіри або невизнання переваг використання фінансових інструментів. Адже накопичування заощаджень на банківських депозитних рахунках (а не у вигляді готівки вдома) є вирішенням проблеми недостатності коштів у домогосподарств для кредитування їхньої інвестиційної діяльності, придбання житла тощо.

Висновки до розділу 1

Дослідження теоретико-методичних засад інвестиційного потенціалу домашніх господарств дало змогу зробити такі висновки.

1. Аналіз поглядів вітчизняних та зарубіжних вчених щодо визначення сутності та змісту низки таких понять, як «домашнє господарство», «потенціал», «інвестиційний потенціал», розширив понятійно-термінологічний апарат інвестиційного потенціалу домашніх господарств та дав змогу запропонувати таке їх визначення: сукупність фінансових ресурсів у вигляді заощаджень та залучених і позичених фінансових ресурсів, що використовуються та можуть бути використані шляхом прямого та непрямого інвестування для отримання доходу, формування та нарощення активів домогосподарств.

2. Серед традиційних підходів до економічного змісту поняття «інвестиційний потенціал» виокремлено його основні: ресурсний (наявність фінансових ресурсів, які трансформуються в інвестиції), ефективний, політичний (інструменти державної політики підтримки та стимулювання домогосподарств до процесу інвестування), психологічний (мотиваційний вплив до здійснення заощаджень та інвестування фінансових ресурсів домогосподарств), інституціональний (наявні формальні та неформальні правила

(конвенції, звичаї, звички, мислення і спосіб життя), які забезпечують покращення добробуту домогосподарства) та запропоновано виділяти економічний, який передбачає використання домогосподарствами наявних і залучених ресурсів з метою досягнення певного результату та соціальний, який передбачає покращення умов соціального середовища, а саме: створення нових робочих місць, скорочення трудової міграції тощо.

3. Зростання економічної активності сучасних домогосподарств схиляє науковців до більш ґрунтовного дослідження фінансової діяльності цих вагомих суб'єктів економіки. За допомогою систематизації та узагальнення під домашнім господарством запропоновано вважати сукупність осіб або одну особу, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, можуть перебувати або не перебувати в родинних стосунках чи у шлюбі, ведуть спільний побут, повністю або частково формують та використовують спільний бюджет, ведуть спільне господарство та можуть самостійно вирішувати питання щодо задоволення своїх матеріальних та духовних поточних та довгострокових потреб. А також зазначено, що домогосподарство – це економічна категорія, яка виступає не лише статистичним показником, що демонструє соціально-економічний стан певного періоду, а й самостійною ланкою в економічному кругообігу ресурсів країни, виступаючи їх постачальником і споживачем.

4. Проаналізовано широкий спектр трактувань поняття «дохід» та систематизовано класифікацію доходів, а також виокремлено класифікацію домогосподарств за джерелами та рівнем їх доходів, та, зважаючи на те, що домогосподарством є одна особа або сукупність осіб, запропоновано також класифікацію домогосподарств за розміром та складом. Також дано визначення поняття «витрати домогосподарства» та систематизовано класифікацію витрат домогосподарств, основними з яких є оплата податків, споживчі витрати та інвестиційні витрати.

5. До джерел формування інвестиційного потенціалу домогосподарств слід відносити оплату праці, доходи у формі соціальних виплат та трансфертів (пенсії, стипендії, допомоги та субсидії, надані готівкою), доходи від

підприємницької діяльності, самозайнятості, від зайнятості в особистих підсобних господарствах та продажу сільськогосподарської продукції, доходи від власності, перекази трудових мігрантів, непередбачувані доходи (у вигляді премій, подарунків, спадщини, виграші в лотереї тощо), залучені та позичені ресурси для інвестиційних намірів домогосподарств.

6. Розкрито сутність поняття фінансової поведінки домогосподарств та шляхом процесного підходу виокремлено особливості фінансової поведінки вітчизняних домогосподарств, а саме: споживча поведінка, заощаджувальна поведінка, інвестиційна поведінка та кредитна поведінка через виявлення рівня їхнього доходу, витрат та узятих в кредит коштів.

7. Під трансформацією заощаджень домогосподарств ми розуміємо перетворення грошових ресурсів у інвестиційний потенціал, який є або може бути залучений у банківські та небанківські фінансові установи, у фінансові та нефінансові активи з метою отримання доходу (на ці вкладення) або збереження їх вартості, а також формування та нарощення активів домогосподарств. При цьому існує прямий та непрямий методи перетворення заощаджень у інвестиційний ресурс домогосподарств. Використовуючи непрямий метод, домогосподарства вкладають свої заощадження у фінансові інструменти, а саме: банківські депозити, накопичувальні рахунки в недержавні пенсійні фонди, страхові поліси у інвестиційних компаніях, депозитні рахунки в кредитних спілках тощо, які забезпечують переміщення коштів від інвесторів до позичальників. Прямий метод передбачає безпосередню мобілізацію заощаджень від інвесторів: інвестування в будівництво, вклади у власну підприємницьку діяльність та сільське господарство, в освіту та охорону здоров'я, а також в альтернативне інвестування.

8. Основні результати наукових досліджень, викладених у розділі 1 дисертаційної роботи, опубліковано у працях [86; 91; 94; 95; 98; 99; 100; 103; 204].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ І ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ

2.1. Аналіз доходів та витрат домашніх господарств в контексті формування їх інвестиційного потенціалу

Пріоритетним напрямом забезпечення розвитку національної економіки є підвищення повноти й ефективності використання внутрішніх фінансових ресурсів усіх суб'єктів господарювання. Особлива роль у структурі фінансових ресурсів основних учасників ринкових відносин в Україні належить домашнім господарствам. Саме вони, виступаючи суб'єктами господарювання, створюють потужний фінансовий ресурс не тільки для задоволення потреб у забезпеченні власної життєдіяльності, але й розвитку національної економіки загалом.

Незважаючи на значну кількість домашніх господарств, яка сьогодні складає майже 15 млн одиниць, їх фінансові ресурси та можливості в системі економічного кругообігу держави залишаються недостатньо дослідженими (рис. 2.1).

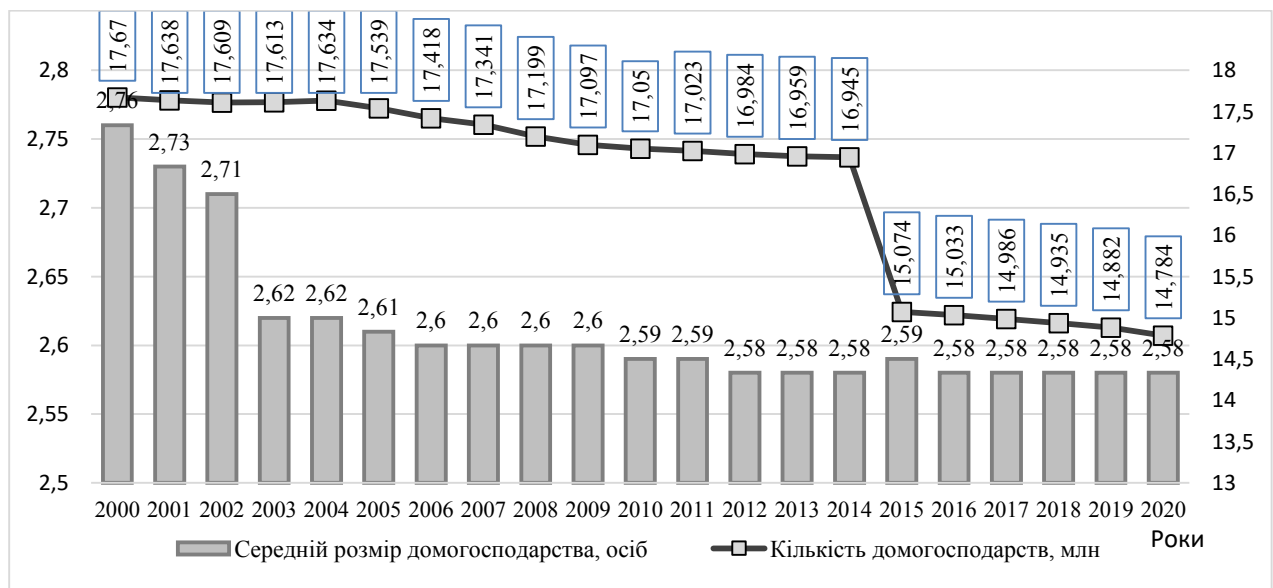

Рис. 2.1. Динаміка середнього розміру та кількості домогосподарств України у 2000-2020 рр.

Джерело: складено автором за [130].

Зміна динаміки середнього розміру та кількості домогосподарств за 2000-2020 рр., вимагає використання системного підходу, що дозволить виявити основні проблемні аспекти, вплив яких зумовив скорочення їх кількості.

Інформаційна база для розрахунку та оцінювання фінансових ресурсів домашніх господарств та напрямів їх використання, сформована за методологією міжнародних стандартів і введена в систему статистичної звітності України ще у 1999 р. [114].

Відтак, фінансові результати виробничо-господарської діяльності домогосподарств визначаються за даними вибіркового обстеження, які здійснює Державна служба статистики України. Останні формують репрезентативність отриманої інформації, на основі якої визначається середньостатистична величина фінансових ресурсів, що припадає на одне домогосподарство в Україні. Основними показниками, за розрахунковими даними яких аналізуються результати їх фінансової діяльності, є такі: кількість домашніх господарств, чисельність осіб, що входять до складу одного домашнього господарства, доходи, витрати і заощадження домашніх господарств.

Для аналізу формування інвестиційного потенціалу домогосподарств необхідно насамперед здійснити аналіз їхніх доходів, витрат та заощаджень (рис. 2.2).

Аналіз обсягів заощаджень, доходів та витрат у розрахунку на одне домогосподарство у 2005-2019 рр. дозволяє виділити наступні тенденції щодо їх розвитку та формування їхніх фінансових ресурсів.

1. При поступовому зниженні загальної кількості домашніх господарств та загальної чисельності осіб, що входять до складу одного господарства, спостерігаються досить високі темпи зростання фінансових результатів їх діяльності. Зокрема, за період 2005-2019 рр. грошові доходи домашніх господарств збільшились у 9,2 раза, витрати – у 7,9, а заощадження – у 26,6 раза.

2. Нагромадження домогосподарствами доходів та рівень використання витрат на споживання та заощадження перебувають у прямій залежності не тільки від економічного стану в державі, а й від соціальних і демографічних

факторів, що забезпечують економічний розвиток країни. Зокрема, зниження кількості населення і загострення демографічної ситуації в Україні знайшли своє відображення в тенденції, яка характеризується зниженням кількості домашніх господарств та зменшенням осіб, що входять до їх складу.

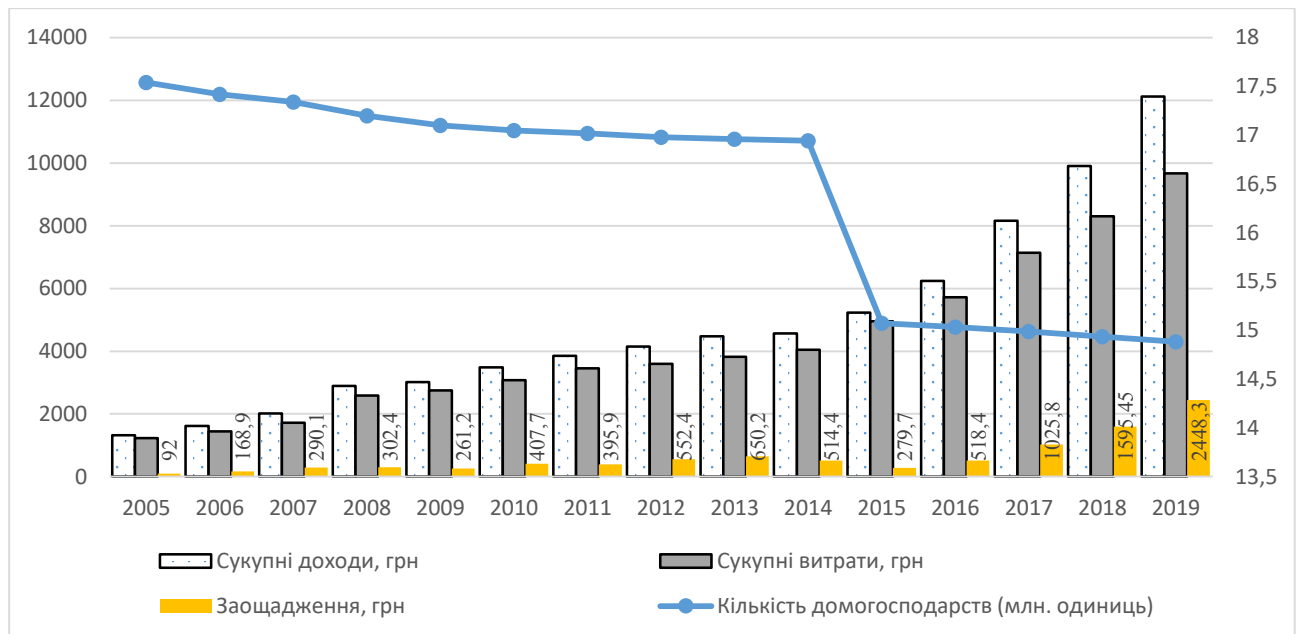

Рис. 2.2. Динаміка основних показників формування фінансових ресурсів домогосподарств в Україні у 2005-2019 рр. (у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство), грн.

Джерело: складено автором за [130].

3. Негативний вплив на результати фінансової діяльності домогосподарств мали світова фінансова криза, соціально-політична криза та військовий конфлікт на сході країни, знизивши темпи приросту доходів, видатків і заощаджень (рис. 2.3). Водночас відбулись якісні зміни в співвідношеннях між досліджуваними показниками. Проблема в тому, що особливості фінансової поведінки домашніх господарств як суб'єктів економіки, формується під впливом багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників. В умовах кризової ситуації різко знизились темпи проросту заощаджень, доходів і витрат домогосподарств.

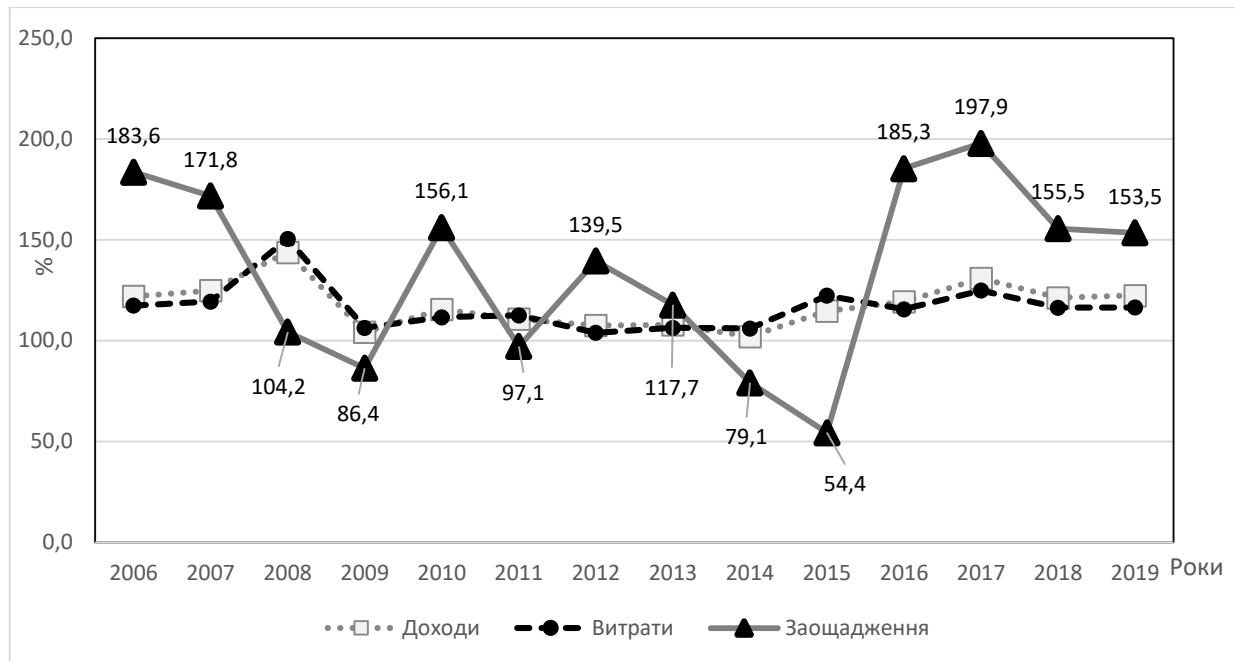

Рис. 2.3. Темпи росту грошових доходів, витратів, заощаджень домашніх господарств в Україні у 2006-2019 рр., %

Джерело: розраховано автором за [130].

Оцінюючи загалом фінансові результати функціонування домогосподарств в Україні за досліджуваний період, слід констатувати не тільки високі темпи зростання доходів і витрат, а й високі темпи зростання їхніх заощаджень. Варто зазначити, що у 2006 р. показник темпу росту заощаджень домашніх господарств складав 183,6%, а у 2019 р. цей показник становив 153,5%, Проте, зниження даного показника на 30% не вважаємо негативною тенденцією. Саме високі обсяги невикористаних доходів домашніх господарств важливо розглядати з двох позицій: як потенційний інвестиційний ресурс домашніх господарств, спрямований на зростання їх добробуту, та задоволення поточних потреб.

З метою аналізу формування інвестиційного потенціалу домогосподарств важливе значення має дослідження структури грошових доходів та сукупних ресурсів домашніх господарств у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Структура грошових доходів і сукупних ресурсів домогосподарств в Україні у 2005-2019 рр. (у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство)

Складові сукупних ресурсів домашніх господарств	Роки														
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Оплата праці, грн.	606,70	780,17	1018,80	1427,63	1446,48	1660,05	1894,06	2107,66	2262,3	2228,02	2470,9	2914,7	4279,77	5391,23	6945,1
%	46,0	48,4	50,6	49,4	47,9	47,9	49,3	50,9	50,6	48,8	47,2	46,7	52,4	54,5	57,3
Пенсії	288,52	340,65	414,89	597,24	684,55	790,56	856,88	971,55	1043,76	1043,94	1116,92	1211,26	1400,77	1734,42	1982,59
%	21,8	21,1	20,6	20,6	22,7	22,8	22,3	23,5	23,3	22,9	21,3	19,4	17,2	17,5	16,4
Доходи від різних видів підприємницької діяльності та самозайнятості	137,92	154,72	193,41	283,16	270,47	370,03	348,19	332,17	338,75	431,75	523,26	601,65	718,77	971,47	1212,56
%	10,40	9,5	9,6	9,9	8,9	10,6	9,0	8,0	7,7	9,4	10	9,5	8,8	9,8	9,9
Допомоги, пільги, субсидії, компенсаційні виплати, стипендії; грошова допомога, аліменти; інші грошові доходи	108,00	136,06	164,53	233,41	268,46	305,77	353,67	376,89	412,5	456,97	564,92	639,9	746,97	807,02	1004,79
%	8,2	8,6	8,2	8,0	9,0	8,8	9,3	9,2	9,2	10,1	10,9	10,4	9,1	8,1	8,4
Усього грошових доходів	1141,14	1411,60	1791,63	2541,44	2669,96	3126,41	3452,80	3788,27	4057,31	4160,68	4676	5367,51	7146,28	8904,14	11145,04
%	86,4	87,6	89,0	87,9	88,5	90,1	89,9	91,6	90,8	91,2	89,4	86	87,5	89,9	92
Усього негрошових доходів	120,97	132,78	147,51	181,37	222,00	250,79	268,07	244,60	273,73	310,26	446,04	727,46	866,8	816,1	705,71
%	9,1	8,2	7,4	6,2	7,4	7,3	7,0	5,9	6,1	6,8	8,5	11,6	10,6	8,3	5,8
Всього загальних доходів	1262,11	1544,38	1939,14	2722,81	2891,96	3377,20	3720,87	4032,87	4331,04	4470,94	5122,04	6094,97	8013,08	9720,24	11850,75
%	95,5	95,8	96,4	94,1	95,9	97,4	96,9	97,5	96,9	98	97,9	97,6	98,1	98,2	97,8
Використання заощаджень, позики, повернені домогосподарству борги	59,33	67,29	72,96	170,03	123,29	91,92	120,85	101,36	120,4	88,23	103,67	110,13	143,42	159,77	214,14
%	4,5	4,2	3,6	5,0	4,1	2,6	3,1	2,5	2,7	1,9	2	1,8	1,8	1,6	1,8
Всього сукупних ресурсів	1321,44	1611,67	2012,10	2892,84	3015,25	3469,12	3841,72	4134,23	4470,54	4563,32	5231,71	6238,82	8165,24	9904,06	12118,47
%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Джерело: розраховано та складено автором за [130].

Як показують дані табл. 2.1, в структурі сукупних фінансових ресурсів домашніх господарств найбільша частка (57,3%) у 2019 р. припадала на оплату праці. Серед грошових доходів оплата праці є також найбільшим джерелом доходів та коливається в межах від 46% у 2005 р. до 57,3% у 2019 р. Варто зазначити зростання її частки в загальних обсягах доходів за аналізований період, та враховуючи це, її величина дорівнювала 6945,1 грн та збільшилась в 11,45 раза у порівнянні з 2005 р. Необхідно відзначити, що основним джерелом доходів домогосподарств, що формує їхній інвестиційний потенціал, є оплата праці, доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості, від зайнятості в особистих підсобних господарствах та продажу сільськогосподарської продукції, пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою, грошова допомога від родичів та інших членів домогосподарств та інші грошові доходи. Питома вага грошових доходів за аналізований період, враховуючи найбільше і найменше значення показника, коливається в межах від 86% у 2016 р. до 92% у 2019 р. Необхідно наголосити, що порівняно з європейськими країнами, рівень оплати праці в Україні є найнижчим. Проблема підвищення рівня питомої ваги оплати праці в складі доходів домогосподарств, на наш погляд, зумовлена значним податковим навантаженням на фонд оплати праці роботодавців.

Пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою є другим за рівнем джерелом доходів домогосподарств, однак, починаючи з 2013 р. їх частка у грошових доходах скоротилась на 7,9% та становила в межах від 27,1 % у 2013 р. до 19,2% у 2019 р. Рівень грошової допомоги від родичів, інших осіб та інші доходи також знизився.

Науковцями Інституту економіки та прогнозування НАН України було здійснено дослідження щодо моніторингу частки населення, яке отримує тіньові доходи (рис. 2.4).

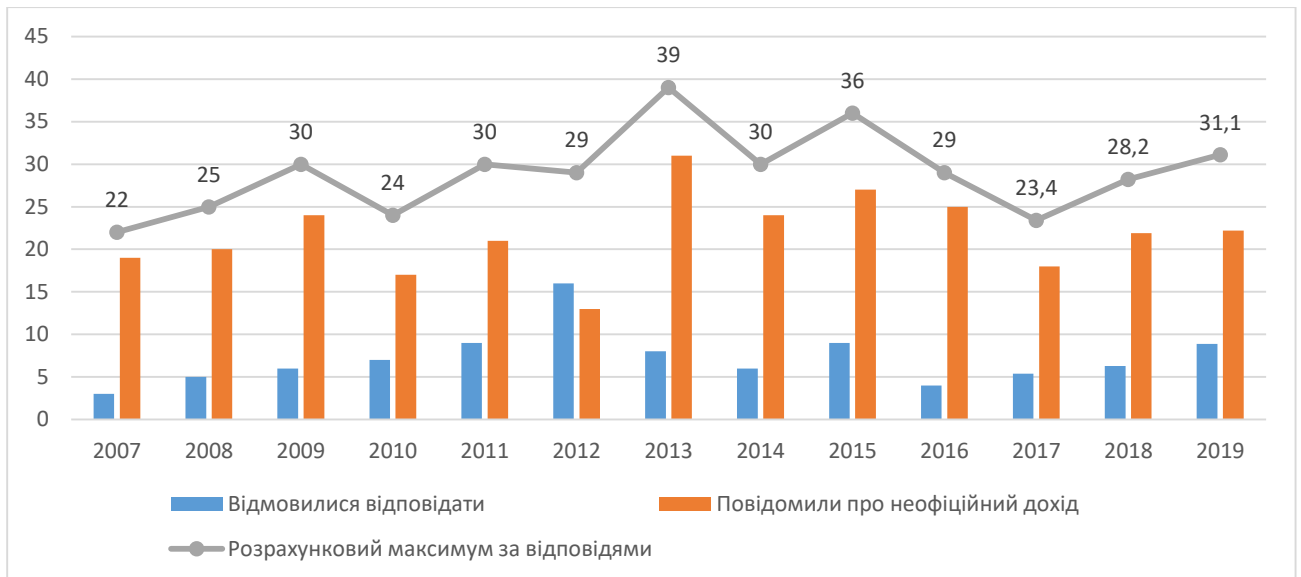

Рис. 2.4. Частка економічно активного населення, яке залучене або може бути залучене до отримання тіньових доходів, %.

Джерело: складено автором за [3].

Серед економічно активного населення, як свідчать дані рис. 2.4, за аналізований період, найнижчою частка тих, хто визнав, що отримує заробітну плату неофіційно була у 2007 р. і становила 22%. Та у 2019 р. значення цього показника збільшилось на 9,1% і становило 31,1%.

Аналіз структури сукупних доходів домогосподарств України свідчить про суттєве переважання частки доходів від оплати праці над іншими джерелами грошових доходів домогосподарств. Значна частка у структурі сукупних ресурсів домашніх господарств у період 2005-2015 рр. припадала на пенсії – понад 20% від загального обсягу. Проте, починаючи з 2016 р. їх частка почала скорочуватись і в 2019 р. дорівнювала 16,4%. За досліджуваний період 2005-2019 рр. їх величина збільшилась у 6,87 раза, що свідчить про позитивні динамічні зміни пенсійного забезпечення населення України. Варто зазначити, що не зважаючи на означені позитивні зміни, пенсійна реформа в Україні не здобула тих результатів, на які очікували. Навпаки, такі питання, як підвищення пенсійного віку та співвідношення між максимальною і мінімальною розмірами пенсій, а саме його обґрунтування, тощо, загострились. Вирішення зазначених проблем вимагає подальшого реформування цієї складової доходів домашніх

господарств. Щодо частки негрошових доходів домогосподарств, то вони є незначними і у 2019 р. становили лише 5,8% усіх сукупних ресурсів.

Особливої уваги заслуговують джерела формування доходів домашніх господарств шляхом здійснення ними підприємницької діяльності, самозайнятості, продажу сільськогосподарської продукції, особистого домашнього майна, нерухомості, сільськогосподарської продукції тощо. У досліджуваній період частка доходів від зазначених операцій залишилась майже незмінною і на сьогодні складає 9,9% у структурі сукупних ресурсів домогосподарств. При тому спостерігається зниження рівня означених доходів, що зумовлено низьким рівнем розвитку ринкових відносин у сфері продажу продукції і майна домашніх господарств, а також високим рівнем корумпованості й тіньової економічної діяльності.

За досліджуваній період в доходах домашніх господарств вагому вагу становили допомоги, пільги, субсидії, компенсаційні виплати готівкою, стипендії, грошова допомога від родичів та інших осіб, аліменти, інші витрати. У 2005 році вони складали 8,2%, проте у 2019 р. зросли лише на 0,2% і дорівнювали 8,4%. Розмір соціальної допомоги домашніх господарств має тенденцію до зростання, не зважаючи на збільшення рівня оплати праці, пенсій та інших доходів. Це демонструє низький рівень інвестиційного потенціалу домашніх господарств. Саме тому, важливим є формування інвестиційного потенціалу домашніх господарств шляхом підвищення рівня оплати праці, розширення підприємницької діяльності. продажу власної продукції тощо.

Для проведення цілісного системного аналізу формування домашніми господарствами інвестиційного потенціалу необхідно дослідити не лише джерела їх доходів, але і витрати. Тому, вважаємо за необхідне здійснити аналіз обсягу витрат домашніх господарств та їх частки у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Структура грошових витрат домогосподарств в Україні у 2005-2019 рр. (у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.)

Складові грошових витрат домашніх господарств	Роки														
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Продукти харчування та безалкогольні напої, алкогольні напої, тютюнові вироби (продовольчі товари)	604,50	668,85	781,98	1136,69	1242,47	1431,74	1614,67	1675,18	1760,5	1902,43	2365,09	2532,06	3106,49	3639,67	4135,22
%	55,3	52,2	51,2	49,1	51,4	51,6	51,6	50,8	50,4	51,5	53,1	51,2	49,9	49	46,5
Одяг і взуття	70,33	83,49	101,52	153,30	152,93	186,12	199,14	220,60	227,51	245,93	281,32	314,65	397,04	460,35	523,86
%	6,5	6,5	6,6	6,6	6,4	6,8	6,3	6,7	6,5	6,7	6,4	6,3	6,4	6,2	5,9
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	97,30	129,22	173,80	220,23	239,08	265,77	309,00	332,72	340,93	363,71	509,3	625,9	833,08	1001,05	1321,14
%	8,5	10,0	11,4	9,5	9,9	9,6	9,9	10,1	9,8	9,9	11,5	12,6	13,4	13,5	14,8
Інші споживчі товари та послуги	205,69	268,52	320,5	505,56	525,71	590,88	677,83	741,77	791,51	826,23	930,49	1055,62	1345,44	1641,7	2036,27
%	18,90	21,0	20,9	21,8	21,7	21,2	21,8	22,4	22,6	22,3	20,9	21,4	21,6	22	22,9
Споживчі грошові витрати	977,82	1150,08	1377,80	2015,78	2160,19	2474,51	2800,64	2970,27	3120,45	3338,3	4086,2	4528,23	5682,05	6742,77	8016,49
%	89,6	89,7	90,1	87,0	89,4	89,2	89,6	90,0	89,3	90,4	91,9	91,5	91,3	90,7	90,1
Витрати на особисте підсобне господарство	28,71	31,74	32,57	47,45	47,81	55,54	64,70	66,06	69,65	80,19	95,22	104,59	119,73	132,97	143,64
%	2,7	2,5	2,2	2,0	2,0	2,1	2,1	2,0	2	2,2	2,1	2,1	2	1,8	1,6
Допомога родичам, іншим особам, аліменти	30,71	41,02	50,56	85,30	87,94	103,13	104,87	124,33	129,2	131,04	131,25	162,66	181,11	233,7	273,61
%	2,8	3,2	3,3	3,7	3,7	3,7	3,4	3,7	3,7	3,6	3	3,3	2,9	3,1	3,1
Купівля нерухомості, капітальний ремонт, будівництво житла та інших будівель	29,92	29,30	22,07	58,03	27,17	38,52	45,49	27,85	52,19	20,86	23,51	24,34	30,13	40,71	81
%	2,8	2,3	1,5	2,5	1,2	1,4	1,4	0,9	1,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,9
Купівля акцій, сертифікатів, валюти, вклади до банків	22,71	29,22	41,83	105,85	85,55	94,57	101,67	104,31	115,11	110,85	102,03	117,39	194,85	272,54	364,86
%	2,1	10,3	2,7	4,6	3,5	3,4	3,3	3,2	3,3	3	2,3	2,4	3,1	3,7	4,1
Податки, збори, внески та інші витрати	0,92	1,20	3,74	4,80	6,47	6,81	7,32	7,36	7,98	10,95	10,45	11,41	15,75	15,37	21,23
%	0,0	0,0	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Неспоживчі грошові витрати	112,97	132,48	150,77	301,43	254,94	298,57	324,05	329,91	374,13	353,89	362,46	420,39	541,57	695,29	884,34
%	10,4	9,9	13,0	10,6	10,8	10,8	10,4	10,0	10,7	9,6	8,1	8,5	8,7	9,3	9,9
Всього грошових витрат	1090,79	1282,56	1528,57	2317,21	2415,13	2773,08	3124,69	3300,18	3494,58	3692,19	4448,66	4948,62	6223,62	7438,06	8900,83
%	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Джерело: розраховано та складено автором за [130].

Як свідчать дані табл. 2.2, у структурі грошових витрат домашніх господарств за період 2005-2019 р. найбільшою є питома вага споживчих грошових витрат, які у 2019 р. склали 90,1% загального обсягу грошових витрат і мали майже незмінну структуру за аналізований період. З них у 2005-2018 рр. понад 50% – витрати на продукти харчування, безалкогольні, алкогольні напої та тютюнові вироби, хоча у 2019 р. – частка таких витрат становила 46,5%. На одяг і взуття витрачається не більше 6,8%; частка видатків на житло, воду, електроенергію, газ у 2019 р. зросла майже вдвічі порівняно з 2005 р. та становила 14,8% (за досліджуваний період ці витрати збільшились майже вдвічі). Відповідно, неспоживчі грошові витрати у 2005 р. склали 10,4%, а у 2019 р. їх частка скоротилася до 9,9%. Це дозволяє нам стверджувати про відсутність динамічних змін у структурі грошових витрат домашніх господарств за аналізований період. Така ситуація свідчить про відсутність грошових заощаджень у домогосподарств.

Слід зазначити, що тіньові доходи формують неорганізовані заощадження домашніх господарств та негативно впливають на оцінку реального стану їх інвестиційного потенціалу.

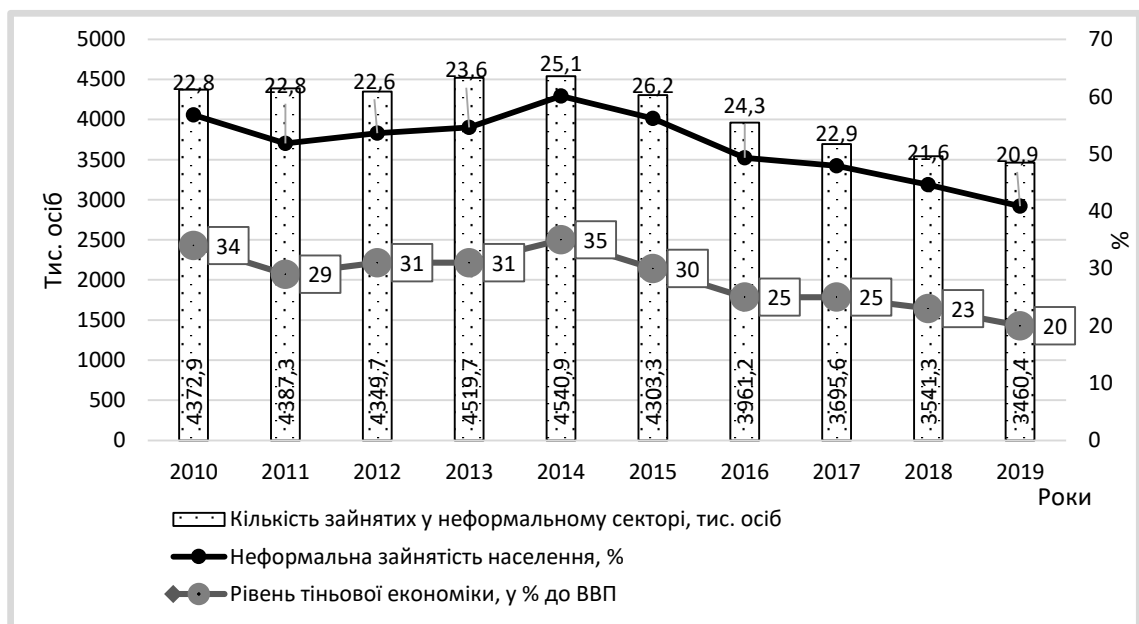

Рис. 2.5. Рівень тіньової економіки та неформальна зайнятість населення в 2010-2019 рр.

Джерело: складено автором за [130].

За даними Державної служби статистики України у період 2010-2019 рр. чисельність неформально зайнятого населення складала понад 3 млн осіб, а саме: у 2010 р. даний показник становив 4,4 млн осіб та у 2019 р. зменшився на 1 млн та становив 3,5 млн осіб (рис. 2.5). Та незважаючи на значне скорочення чисельності зайнятих у неформальному секторі, частка неформально зайнятих за аналізований період суттєво не змінилась – значення показника зменшилось лише на 1,9% у 2019 р. (20,9%) порівняно з 2010 р. (22,8%).

Динаміку номінальних, наявних (максимальний обсяг грошових доходів, які призначені для використання домашніми господарствами на придбання споживчих товарів та оплату послуг; включають оплату праці, прибуток, змішаний дохід, сальдо доходів від власності, соціальні допомоги, інші одержані поточні трансферти в грошовій формі за виключенням сплачених, зокрема поточних податків на доходи та майно [130]) та реальних (кількість благ і послуг, які можна придбати за номінальний дохід протягом певного періоду часу з урахуванням зміни рівня цін після сплати обов'язкових платежів) доходів населення України подано у табл. 2.3.

Не можна не погодитись із твердженням А. Рамського, який охарактеризував передумови формування інвестиційного потенціалу домогосподарств, якими є рівень щастя, формування середнього класу (як емоційної сторони), що зменшить нерівність у доходах бідного та багатого населення та підвищення рівня соціального та фінансового добробуту домогосподарств шляхом надання адресної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям [162].

Науковцями Київського міжнародного інституту соціології здійснено дослідження на основі опитування домогосподарств щодо рівня їхнього щастя та матеріального добробуту (рис. 2.6).

Таблиця 2.3

Динаміка номінального, наявного та реального доходу населення України у 2005-2019 рр.

Показники	2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.		2009 р.		2010 р.		2011 р.		2012 р.	
	млн. грн.	% до попер. періоду	млн. грн.	% до попер. періоду	млн. грн.	% до попер. періоду	млн. грн.	% до попер. періоду	млн. грн.	% до попер. періоду	млн. грн.	% до попер. періоду	млн. грн.	% до попер. періоду	млн. грн.	% до попер. періоду
Всього доходів	381404		472061	123,8	623289	132	856633	137,4	894286	104,4	1101175	123,1	1266753	115	1457864	115,1
Наявний дохід	298275		363586	121,9	470953	129,5	646337	137,2	661915	102,4	847949	128,1	988983	116,6	1149244	116,2
Наявний дохід на одну особу, грн.	6332		7771	122,7	10126	130,3	13972,4	138	14372,8	102,9	18485,6	128,6	21638	117,1	25206	116,6
Реальний наявний дохід		123,9	-	111,8	-	114,8	-	109,6	-	90	-	117,1	-	108		113,9
Показники	2013 р.		2014 р.		2015 р.		2016 р.		2017 р.		2018 р.		2019 р.			
	млн. грн.	% до попер. періоду	млн. грн.	% до попер. періоду	млн. грн.	% до попер. періоду	млн. грн.	% до попер. періоду	млн. грн.	% до попер. періоду	млн. грн.	% до попер. періоду	млн. грн.	% до попер. періоду		
Всього доходів	1548733	106,2	1516768	97,9	1772016	116,8	2051331	115,8	2652082	129,3	3248730	122,5	3699346		113,9	
Наявний дохід	1215457	105,8	1151656	94,8	1362599	118,3	1582293	116,1	2008278	126,9	2470325	123	2838056		114,9	
Наявний дохід на одну особу, грн.	26719	106	26782	100,2	31803	118,7	37080	116,6	47270	127,5	58442	123,6	67528		115,5	
Реальний наявний дохід		106,1		88,5		79,6		102		110,9		110,9			106,5	

Джерело: складено автором за [130].

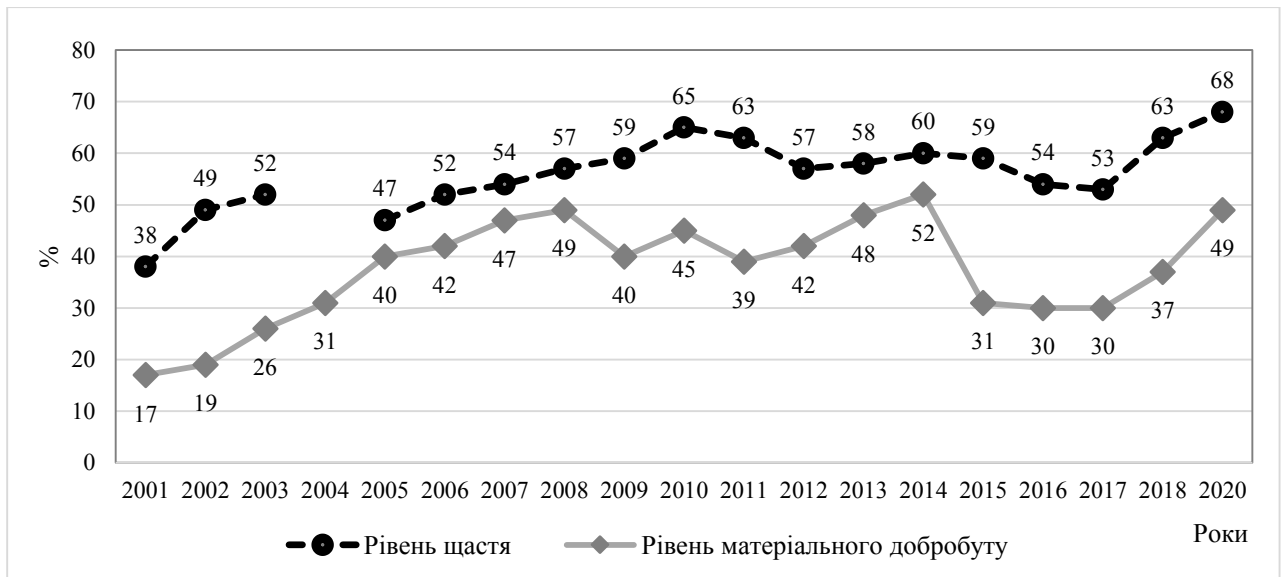

Рис. 2.6. Відчуття щастя та самооцінка матеріального становища домашніх господарств України у 2001-2020 рр.

Джерело: складено автором за [134].

Як свідчать дані рис. 2.6, більше половини домогосподарств України вважають себе щасливими (*рівень щастя – питома вага членів домогосподарств, які вважають себе щасливими / скоріше щасливими; рівень добробуту – якщо вистачає не лише на їжу та одяг*). Відповідно до результатів опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології, на початку 2020 р. щасливими або скоріше щасливими себе відчували 68% домогосподарств України. Крім того, відсоток щасливих людей в Україні у 2020 р. зріс на 5% порівняно з 2018 р., (з 63% до 68%), та порівняно з 2001 р. на 30%. У 2019 р. опитування не проводилось. Отже, збільшення частки вітчизняних домогосподарств, які почувають себе щасливими залежить від рівня їх матеріального добробуту.

Важливо звернути увагу на дані опитувань, які здійснювались Державною службою статистики України щодо розподілу домогосподарств за рівнем своїх доходів, адже, як свідчать статистичні дані, серед усіх домогосподарств лише 11,2% (а середнє значення за аналізований період – 9,2%) домогосподарств «мали змогу і робили заощадження» (рис. 2.7)

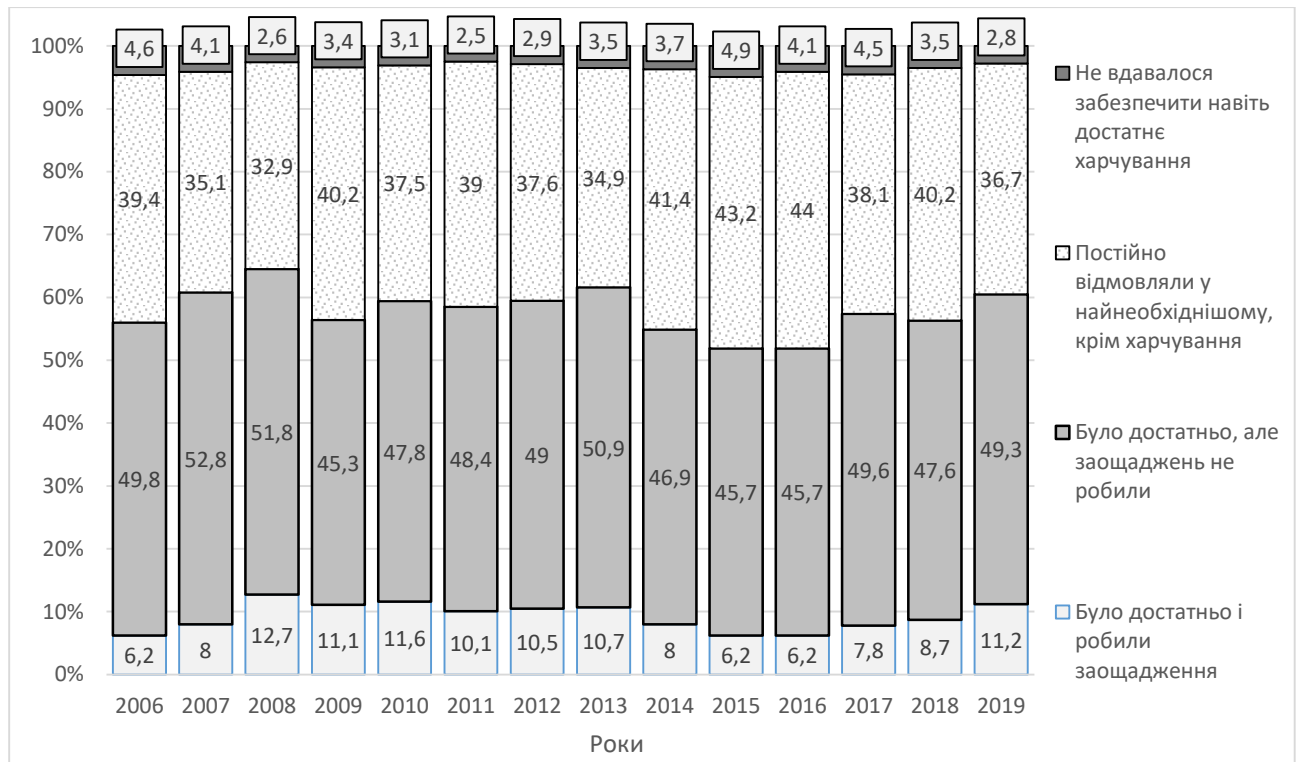

Рис. 2.7. Розподіл домогосподарств за самооцінкою рівня своїх доходів в Україні у 2006-2019 рр., %

Джерело: складено автором за [130].

Аналізуючи дані вибіркового обстеження самооцінки домогосподарств за період 2006-2019 рр. найнижчою часткою домогосподарств, які постійно собі відмовляли у найнеобхіднішому, крім харчування був у 2008 р. і дорівнював 32,9%. У 2019 р. значення цього показника становило 36,7%, що на 2,7% менше порівняно з 2006 р. Частка домогосподарств, що здійснювали заощадження, збільшилась у два рази і становила лише 11,2% у 2019 р., порівняно з 2006 р. Крім того, частка домогосподарств, які постійно відмовляли собі у найнеобхіднішому, крім харчування у 2019 р. знизилась до 36,7%. Економічна криза 2014-2015 рр. мала негативний вплив на матеріальний стан домогосподарств, та їхню можливість здійснювати заощадження (рис. 2.7).

Сьогодні важливим джерелом доходів вітчизняних домогосподарств є надходження у формі грошових переказів від трудових мігрантів з-за кордону. Однак обсяги та масштаби коштів українських трудових мігрантів, які надходять

із закордону, достеменно невідомі. Це пояснюється тим, що трудові мігранти користуються непрозорістю схем для передачі коштів.

Та, департамент статистики та звітності Національного банку України здійснив перерахунок даних щодо приватних переказів з 2015 р., використовуючи методи дзеркальної статистики за окремими країнами, адже у 2014 р. відбулось значне заниження обсягів приватних грошових переказів через надзвичайно низький відсоток офіційних переказів із Польщі [135].

Необхідно зазначити, що грошові перекази трудових мігрантів здійснюють вагомий вплив на структуру доходів та витрат вітчизняних домогосподарств, а отже формують їхній інвестиційний потенціал. Адже маючи хоча б одного члена свого домогосподарства за кордоном, таке домогосподарство отримує додаткове джерело доходу, яке переважно є більшим, ніж розмір мінімальної, а іноді і середньомісячної заробітної плати в Україні. Ці доходи домогосподарства витрачають не лише для задоволення особистих потреб, а й на купівлю нерухомості, освіти, медицину, відпочинок тощо. А частина цих переказів залишається для заощадження [29, с. 61].

Як зазначає А. Позняк, за відсутності міграції, безробіття в Україні було б на 36,7% вищим [148]. Завдяки заробіткам трудових мігрантів покращується якість життя домогосподарств, яким надходять перекази. Так, варто зазначити, що загалом в Україні у 2010-2018 рр. рівень показника бідності зріс з 24,1% (у 2010 р.) до 24,4% (у 2017 р.), а в областях Західного регіону України, де трудова міграція є найпоширенішою, він скоротився (межа бідності – 75% медіанного рівня сукупних витрат) (рис. 2.8). Але з означених областей не відбулося зменшення міграційного впливу. Імовірно, що в Україні загалом та насамперед в областях західної України, діє демонстраційна успішність самої міграції (важливий чинник міграційного потенціалу) [184].

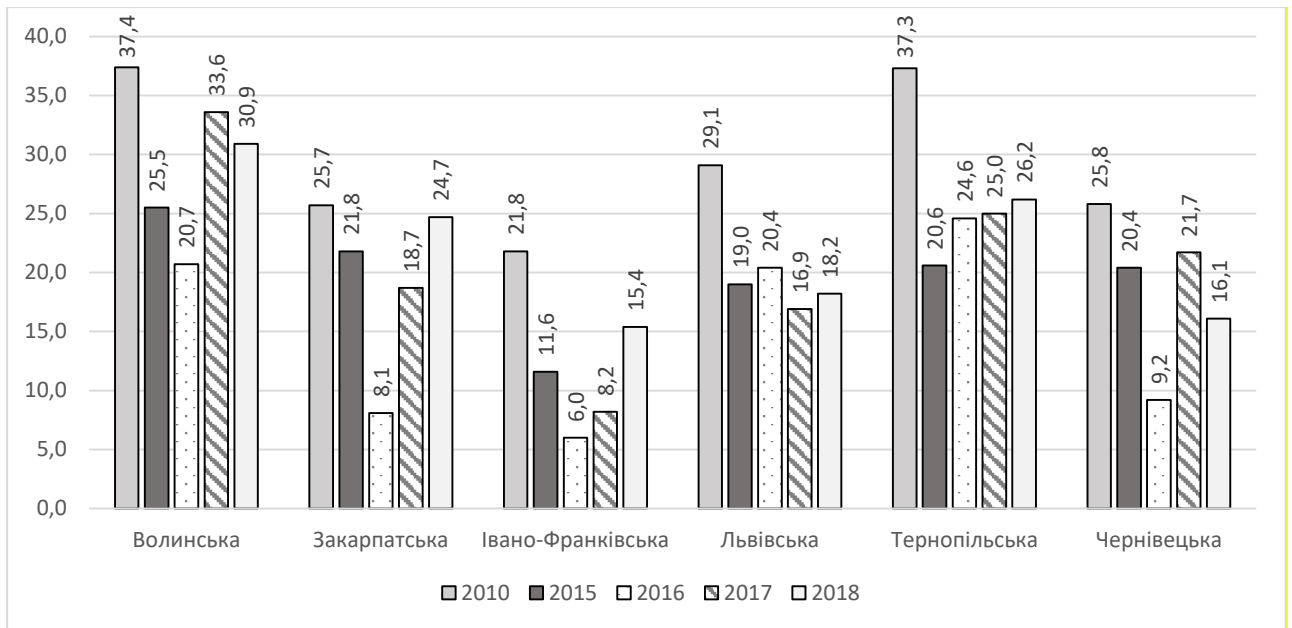

Рис. 2.8. Рівень бідності домогосподарств в західних областях України, визначений за відносним критерієм за витратами у 2010-2018 рр., %
Джерело: складено автором за [2].

Як свідчать дані Національного банку України вітчизняні домогосподарства отримують з-за кордону значні суми приватних переказів, які надходять через банківську систему, міжнародні платіжні системи та неформальними каналами (рис. 2.9).

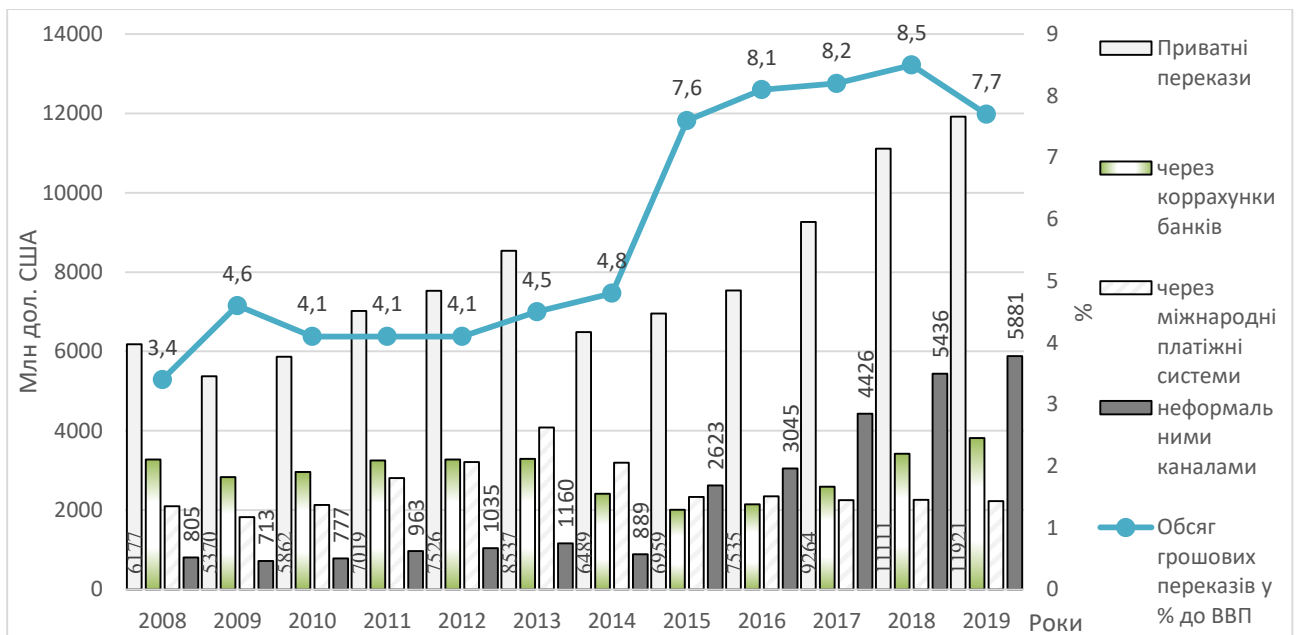

Рис. 2.9. Обсяги грошових переказів в Україну у 2007-2019 рр.

(млн дол. США)

Джерело: складено автором за [131].

Як свідчать дані рис. 2.9, у період 2007-2019 рр. обсяги переказів трудових мігрантів в Україну стрімко зростають, у 2009 та 2014 рр. спостерігалось зниження цього показника, що пояснюється впливом фінансової кризи. Найбільший обсяг переказів надходило вітчизняним домогосподарствам неформальними каналами у період 2015-2019 рр. У 2016 р. в країну надійшло 5,4 млрд дол. США коштів заробітчан, що лише менше обсягу прямих іноземних інвестицій на 31% (7,9 млрд дол. США). Економічна активність переказів трудових мігрантів у співвідношенні до ВВП у 2008-2019 рр. збільшилась у 2,3 раза і становила з 3,4% до 7,7% відповідно.

Як свідчать дані Державної служби статистики України, майже третина вітчизняних домогосподарств вкладає кошти, які їм надійшли від родичів з-за кордону, на придбання житла, а це є позитивним вибором вкладення інвестування.

Таким чином, можна стверджувати, що формування інвестиційного потенціалу домашніх господарств можна здійснювати шляхом підвищення рівня доходів або пошуку додаткового заробітку, зменшення обсягів витрат. Адже низький рівень доходів та високий рівень споживання призводить до структури споживання, яка спрямована у бік харчування.

2.2. Тенденції використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств

Головною передумовою зміцнення інвестиційних можливостей домогосподарств є підвищення рівня їх доходів та формування відповідних фінансових ресурсів, що забезпечують їх трансформацію в інвестиційний ресурс. Сьогодні домашні господарства є активними заощадниками та потенційними інвесторами, вкладаючи свої заощадження у різноманітні фінансові інструменти та інвестуючи у будівництво, підприємництво, сільське господарство тощо.

Сьогодні одними з найбільш актуальних проблемних аспектів спрямовані на формування інвестиційного потенціалу домогосподарств та його подальшого

використання шляхом залучення до інвестиційних процесів, зокрема в розрізі оптимізації структури витрат домогосподарства та забезпечення належного рівня доходів, які б дозволили формувати заощадження; використання фінансових інструментів, які дають можливість не лише зберегти, а й примножити фінансові ресурси. Заощадження домогосподарств створюють доходи за відрахуванням податків, обов'язкових платежів та витрат на споживання.

Оскільки використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств залежить від їх фінансової поведінки, доречно здійснити аналіз особливостей фінансової поведінки вітчизняних домогосподарств.

Домогосподарства, доходи яких є нижчими середнього рівня (домогосподарства які належать до першої, другої, третьої і четвертої децильних (10%-их) груп), найбільш характерною є фінансова поведінка споживчого характеру, а саме: споживчі витрати таких домогосподарств становлять в межах від 96,9% до 94,4%, а домогосподарств десятої децильної групи – 85,7%. Також необхідно наголосити на тому, що питома вага витрат домогосподарств на харчування першої децильної групи (з найнижчими доходами) витрачають 59,0% усіх витрат, натомість домогосподарства десятої децильної групи (з найвищими доходами) – 34,7% [130].

Питома вага домогосподарств зі споживчою поведінкою становить чверть усіх вітчизняних домогосподарств, а саме: 24,4% у 2019 р. та 24,8% у 2018 р. (табл. 2.4).

Домогосподарства, доходи яких належать до п'ятої, шостої, сьомої і восьмої децильних груп (домогосподарства із середнім та високим рівнем доходів), найбільш характерною є заощаджувальна фінансова поведінка. Саме домогосподарства означених децильних груп, зменшуючи рівень своїх споживчих витрат, можуть заощаджувати певну частку доходів в організованій або в неорганізованій формі.

Таблиця 2.4

Розподіл загальних доходів домогосподарств України за децильними (10%) групами населення у 2018-2019 рр., %

	Всі домогосподарства		у тому числі, які проживають			
			у міській місцевості		у сільській місцевості	
	2018 р.	2019 р.	2018 р.	2019 р.	2018 р.	2019 р.
Загальні доходи	100	100	100	100	100	100
<i>у тому числі за децильними (10%-ми) групами населення за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів</i>						
Перша (з найменшими доходами)	4,5	4,4	4,4	4,4	4,6	4,6
Друга	5,9	5,7	5,9	5,8	6,1	6,0
Третя	6,8	6,7	6,8	6,6	7,0	6,9
Четверта	7,6	7,6	7,6	7,5	7,9	7,8
П'ята	8,5	8,2	8,3	8,1	8,9	9,1
Шоста	9,4	9,3	9,3	9,1	10,1	9,5
Сьома	10,5	10,4	10,4	10,4	10,5	10,7
Восьма	11,9	11,9	11,8	12,1	11,9	12,1
Дев'ята	13,9	14,2	14,2	14,1	13,9	14,1
Десята (з найбільшими доходами)	21,0	21,6	21,3	21,9	19,1	19,2

Джерело: складено автором за [130].

Питома вага домогосподарств із заощаджувальною поведінкою становить 39,8% у 2019 р. та 40,0% у 2018 р. (табл. 2.4).

Домогосподарства, доходи яких належать до дев'ятої та десятої децильних груп (найвищий рівень доходів), характерною є інвестиційна фінансова поведінка, адже саме такі домогосподарства витрачають на купівлю нерухомості, будівництво, капремонт, вклади до банків тощо значно більше коштів ніж домогосподарства, доходи яких належать до інших децильних груп. Для прикладу, рівень такого виду витрат домогосподарств першої децильної групи становлять 43 грн. на місяць у розрахунку на одне домогосподарство, а домогосподарств десятої децильної групи – 1342 грн, тобто у 31,2 раза більше.

Питома вага домогосподарств із інвестиційною фінансовою поведінкою становить більше третини загальної чисельності усіх домогосподарств України – 35,8% у 2019 р. та 34,9% у 2018 р. (табл. 2.4).

Окрім споживчої, заощаджувальної та інвестиційної фінансової поведінки вітчизняних домогосподарств, науковець Т. Кізима виділяє також кредитну

поведінку. Автор пояснює це тим, що у фінансовій поведінці домогосподарств «відбувається стрімке поширення та поступове домінування стратегії узятих кредитів» [70, с. 225].

Таблиця 2.5

Кредити, надані домогосподарствам України за цільовим спрямуванням у
2015-2019 рр.

Роки	Всього кредитів, млн грн	у тому числі					
		споживчі кредити		на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості		інші кредити	
		млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
2015	174 869	104 879	59,98	66 169	37,84	3 821	2,19
2016	163 333	101 528	62,16	58 549	35,85	3 255	1,99
2017	174 182	122 066	70,08	48 268	27,71	3 848	2,21
2018	201 102	151 625	75,40	44 458	22,11	5 019	2,50
2019	212 515	173 702	81,74	32 611	15,35	6 203	2,92

Джерело: складено автором за [131].

В Україні протягом 2004-2008 рр. комерційні банки та небанківські кредитні установи доволі активно надавали кредити фізичним особам. Питома вага кредитів в національній валюті, які були видані фізичним особам комерційними банками, зросла з 7,5% у 2004 р. до 14,1% у 2008 р., а питома вага кредитів в іноземній валюті – з 9,2% до 23,1% відповідно. Таким чином, за цей доволі короткий період – чотири роки – частка кредитів, виданих комерційними банками фізичним особам, зросла у 2,2 раза [187, с. 13]. В сучасних умовах, а саме у 2019 р., спостерігається найбільший обсяг наданих кредитів домогосподарствам та становили 212 515 млн грн, частка споживчих кредитів – 81,74% (173 702 млн грн), частка кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості – 15,35% (32 611 млн грн), інші кредити – 2,95% (6 203 млн грн) (табл. 2.5).

Як свідчать результати аналізу фінансової поведінки домогосподарств в Україні, то можна стверджувати, що домогосподарства вирішують свої поточні фінансові проблеми різними способами: одні користуються кредитними та

позиковими коштами, інші – намагаються зменшити обсяг своїх витрат або збільшити рівень свого доходу шляхом пошуку додаткового заробітку.

Значний вплив держави на рівень відсоткових ставок, а через них – на економічну активність банківських та небанківських фінансових установ і домогосподарств здійснюється шляхом проведення монетарної політики через НБУ. Підвищення рівня відсоткових ставок спонукає домашні господарства вкладати свої заощадження на депозитні рахунки у банки, а їх зниження веде до зростання попиту на кредити.

Основою знецінення і скорочення рівня заощаджень є інфляція та безробіття, а за сприятливої економічної ситуації здійснюється розвиток заощаджувального процесу (рис. 2.10).

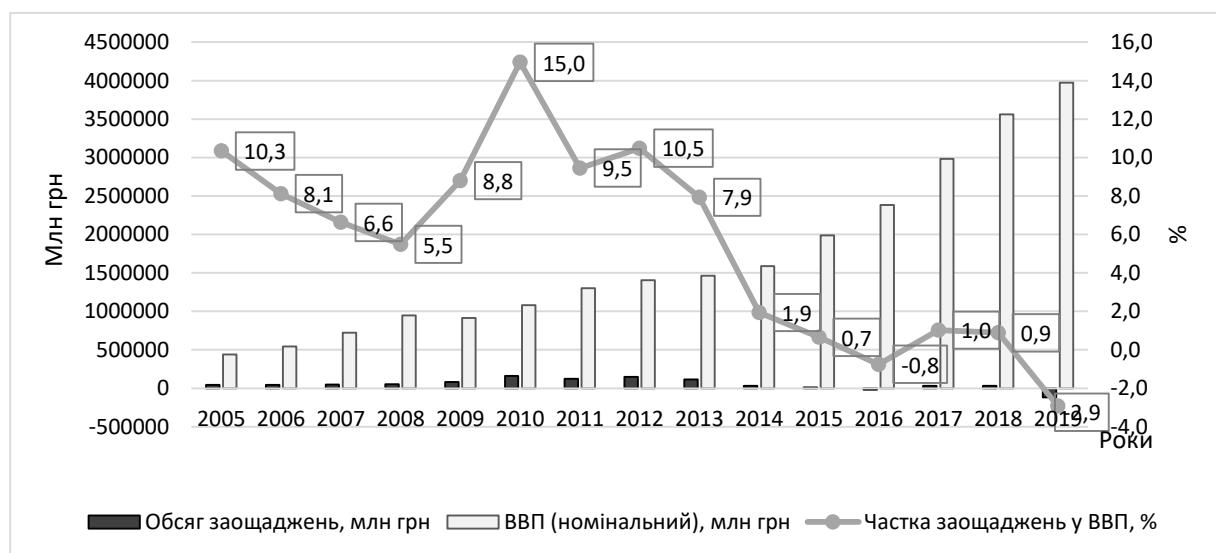

Рис. 2.10. Динаміка заощаджень домогосподарств України у 2005-2019 рр.

Джерело: складено автором за [130].

Як свідчать дані рис. 2.10, частка заощаджень домогосподарств у ВВП за аналізований період становила в межах від 0,7 (у 2016 р.) до 15% (у 2011 р.). У 2010 р. частка заощаджень збільшилась на 9,5%, не зважаючи на незначне зростання ВВП. Вагомий вплив на питому вагу заощаджень у структурі ВВП, мала криза 2014 р. У період 2014-2019 рр. цей показник зменшився на 3% і у 2019 р. становив 2,9%. Такі обставини ускладнили залучення фінансових ресурсів домогосподарств.

Значний вплив на динаміку заощаджень здійснюють також чинники, які пов'язані з формуванням видатків домогосподарств. Якщо дохід наближається до межі або менший від прожиткового мінімуму (а таких домогосподарств у нас більшість), то домогосподарству не вистачає навіть на харчування. Відповідно, постає питання вибору між поточним і майбутнім споживанням, між видатками та заощадженнями. Варто зазначити, що видатки на харчування мають об'єктивний рівень, нижче якого домогосподарство опускатися не може. Тому такі домогосподарства відмовляються від поточних заощаджень і змушені використовувати заощадження минулих періодів.

Оскільки заощадження є одним із основних чинників формування інвестиційного потенціалу домашніх господарств, а також можуть бути додатковим джерелом доходів, вважаємо за необхідне здійснити аналіз темпів приросту заощаджень та депозитів домогосподарств (рис. 2.11).

Рис. 2.11. Динаміка темпів приросту заощаджень та депозитів домогосподарств, залучених банківською системою України у 2006-2018 рр.

Джерело: складено автором за [130; 131].

Дані рис. 2.11 свідчать, що у період 2006-2019 рр. обсяги особистих заощаджень домогосподарств мали позитивну тенденцію: у 2019 р. спостерігається зростання обсягу заощаджень майже у 14,5 разів, порівняно з

2006 р., проте, у 2009, 2014 та 2015 рр. відбувся спад обсягу заощаджень. Така ситуація зумовлена негативним впливом фінансової кризи, яка стала причиною банкрутства низки кредитних спілок і банківських установ. Разом з тим, населення, маючи досвід втрати вкладів, які вони зберігали в Ощадбанку СРСР, почало вилучати свої заощадження з фінансових установ. Процес вилучення вкладів з депозитних рахунків банків був важким, оскільки вкладники втрачали нараховані відсотки внаслідок припинення договорів.

Аналізуючи темпи приросту заощаджень і депозитів, можна зазначити, що обсяги депозитних вкладів за аналізований період були нижчими порівняно із заощадженнями. Динаміка темпів приросту заощаджень та депозитів домогосподарств мали найбільш негативну тенденцію у 2009 р., 2014-2015 рр. Така ситуація пояснюється тим, що нагромадження заощаджень можуть зменшуватися під час криз, оскільки залежать від доходів громадян.

Відповідно до теорії абсолютного доходу Дж. М. Кейнса, головним чинником, що спонукає населення збільшувати обсяги заощаджень є зростання доходів. Водночас, із зменшенням доходів, насамперед скорочуються обсяги заощаджень, а витрати на споживання залишаються незмінними [65].

Незважаючи на найнижчі показники оплати праці домогосподарств в Україні, порівняно з країнами ЄС (рис. 2.12), значення показника питомої ваги заощаджень є досить високим, особливо до 2013 р., проте після кризи 2014 р. значно знизився (табл. 2.6).

Як свідчать статистичні дані країн Європи, найвище значення питомої ваги заощаджень у доходах, так як і рівень оплати праці (рис. 2.12) є у домогосподарств Люксембурга (у 2017 р. – 21,50%, у 2018 р. – 21,41%) та Німеччини (у 2017 р. – 17,94%, у 2018 р. – 18,54%) [219]. Найнижчими значення питомої ваги заощаджень, як свідчать дані табл. 2.4 є у домогосподарств Литви (у 2017 р. – 0,29%, у 2018 р. – -1,21%), Польщі (у 2017 р. – 2,79%, у 2018 р. – 1,47%) та Румунії (у 2017 р. – 2,55%, у 2018 р. – 0,78%).

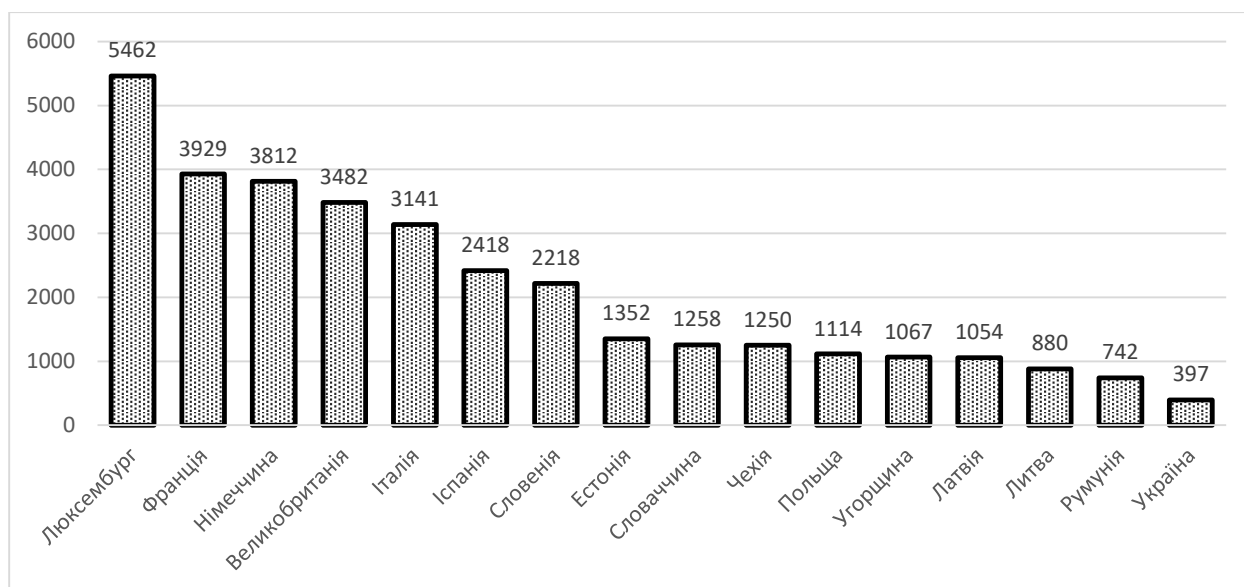

Рис. 2.12. Обсяг середньої заробітної плати в країнах Європи у 2019 р., євро
Джерело: складено автором за [219].

Таблиця 2.6

Питома вага заощаджень домогосподарств у доходах в країнах Європи у
2010-2019 рр., %

Країна	Роки									Середнє значення показника
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Україна	19,09	12,45	12,82	9,57	2,67	0,98	0,79	1,53	1,28	6,80
Польща	4,96	1,53	1,50	2,55	2,27	2,31	4,16	2,79	1,47	2,62
Литва	8,42	4,74	3,11	2,47	0,44	0,54	2,94	0,29	-1,21	2,42
Латвія	5,96	-4,82	-3,97	-4,90	-2,31	1,15	4,51	4,42	6,34	0,71
Естонія	9,84	9,89	9,80	9,11	10,67	10,88	10,44	11,58		10,28
Чехія	12,71	11,19	11,14	10,86	11,77	11,99	11,60	9,50	10,91	11,30
Словаччина	8,22	7,46	7,44	6,60	7,10	8,65	8,58	8,24	8,38	7,85
Угорщина	11,39	11,88	10,32	11,96	12,44	12,23	11,85	11,38	11,58	11,67
Румунія	5,50	2,72	0,69	3,73	1,05	1,67	1,60	2,55	0,78	2,25
Середнє значення показника для країн ЄС	2,17	11,44	10,96	10,81	10,60	10,77	10,47	9,85	10,12	9,69

Джерело: складено автором за [218].

Сьогодні найбільш популярним фінансовим інструментом, який обирають вітчизняні домашні господарства, вкладаючи свої вільні грошові ресурси є депозити на банківських рахунках.

Таблиця 2.7

Динаміка банківських депозитів домашніх господарств України
у 2011-2018 рр.

Депозити домашніх господарств	Роки								
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього, млрд грн	310,4	369,3	442,0	418,1	399,8	444,7	495,3	530,3	576,1
у національній валюті	160,5	186,8	257,8	200,9	198,9	209,6	252,4	289,4	339,2
в іноземній валюті	149,9	182,5	184,1	217,3	212,0	235,1	242,9	240,8	237,0
Темпи приросту депозитів, %	12,8	19,0	19,7	-5,4	-4,4	11,2	11,4	7,07	8,6

Джерело: складено автором за [131].

Як свідчать дані табл. 2.7, найбільший обсяг банківських депозитів за аналізований період спостерігався в 2019 р. та становив 576,1 млрд грн, найменший у 2011 р – 310,4 млрд грн. Протягом досліджуваного періоду, (окрім 2014-2016 рр.) домашні господарства мали більшу довіру до національної валюти, незважаючи на те, що такі депозити переважно перекривають вплив інфляції на знецінення гривні. Лише у 2014-2016 рр. домогосподарства надавали перевагу депозитам в іноземній валюті. Така ситуація є, насамперед, наслідком зміни валютного курсу та політичної та економічної ситуації в країні, від якої залежать вітчизняні домогосподарства.

Також сучасні домашні господарства мають можливість інвестувати свої готівкові заощадження у небанківські фінансові установи, а саме кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди та страхові компанії. Діяльність означених небанківських установ, порівняно з банківськими, ще не є добре розвинутою, проте вони активно залучають до співпраці домашні господарства.

В Україні діяльність кредитних спілок є менш популярною, порівняно з банківськими установами. Так, у 2005 р. в Україні кількість кредитних спілок становила 723 одиниці, 2008 р. їх кількість зросла до максимального значення за аналізований період і становила 779 одиниць. Починаючи з 2008 р. кількість кредитних спілок скоротилась більш ніж вдвічі та у 2019 р. становила 337 одиниць. У 2011 р. обсяг вкладень на депозитних рахунках кредитних спілок

становив 1185,5 млн грн, у 2019 р. – 1208,6 млн грн, що на 11,6% вище показника аналогічного періоду 2018 р. Кількість членів кредитних спілок у 2019 р. становила 358, що на 354 менше, порівняно з попереднім роком, а сума їх депозитних вкладень становила 1208,6 млн. грн., та збільшились на 41% їх обсяги порівняно з 2015 р. (рис. 2.13). Це зумовлено тим, що сьогодні через наявність шахрайства і відсутність механізму захисту гарантування вкладів значно знизився рівень довіри домогосподарств до них.

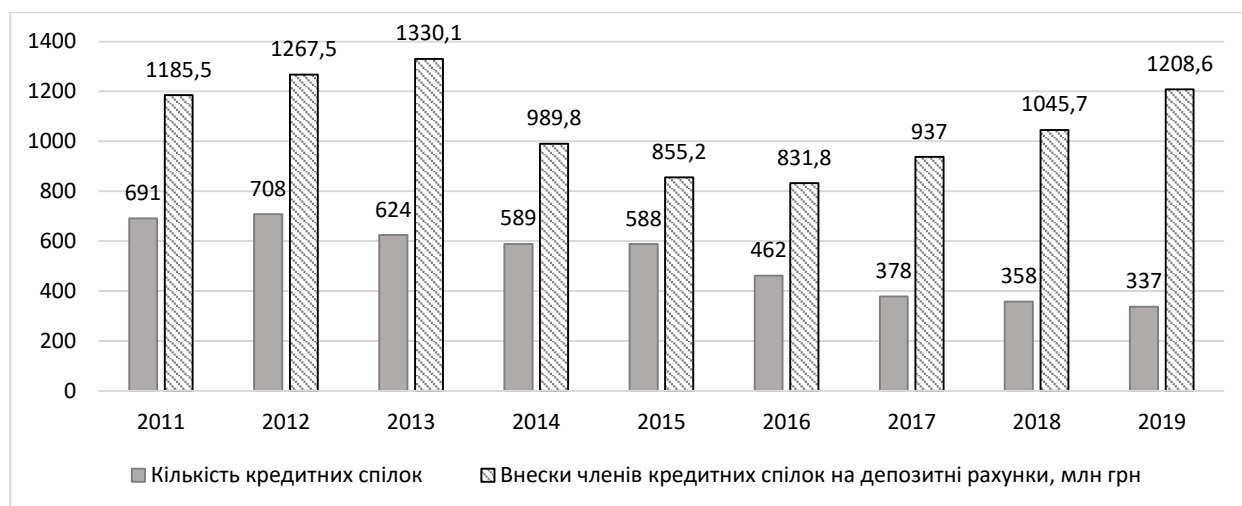

Рис. 2.13. Динаміка показників депозитної діяльності кредитних спілок в Україні у 2011-2019 рр.

Джерело: складено автором за [132].

Як свідчать дані Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг найбільша кількість кредитних спілок у 2019 р. зареєстрована в таких областях: м. Києві та Київській області – 37 (11%); Луганській – 31 (9,2%); Донецькій – 28 (8,3%); Харківській – 21 (6,2%); Львівській – 20 (5,9%).

Іншим фінансовим інструментом серед небанківських фінансових установ, який обирають домогосподарства для здійснення вкладів є накопичувальні рахунки у недержавних пенсійних фондах. Однак, не зважаючи на те, що ринок недержавного пенсійного забезпечення залишається найбільш активним, домогосподарства не дуже активно вкладають кошти в недержавні пенсійні фонди, через недостатню інформованість про їх діяльність. Сьогодні у розвинутих країнах, окрім виконання соціальної функції, недержавні пенсійні

фонди також накопичують заощаджень домогосподарств та здійснюють їх трансформацію у довгострокові інвестиційні ресурси.

За даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг переважаючою кількістю фінансових установ, які надають послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення в Україні є недержавні пенсійні фонди, а саме: недержавні пенсійні фонди зареєстровано у 10 регіонах України. При цьому, найбільша їх кількість спостерігається у м. Києві – 47 або 72,3% від загальної кількості діючих в Україні, а у Львівській та Харківській областях – по 2 (3,2%) (рис. 2.14), що, ускладнює доступ до їх послуг для домогосподарств більшості регіонів.

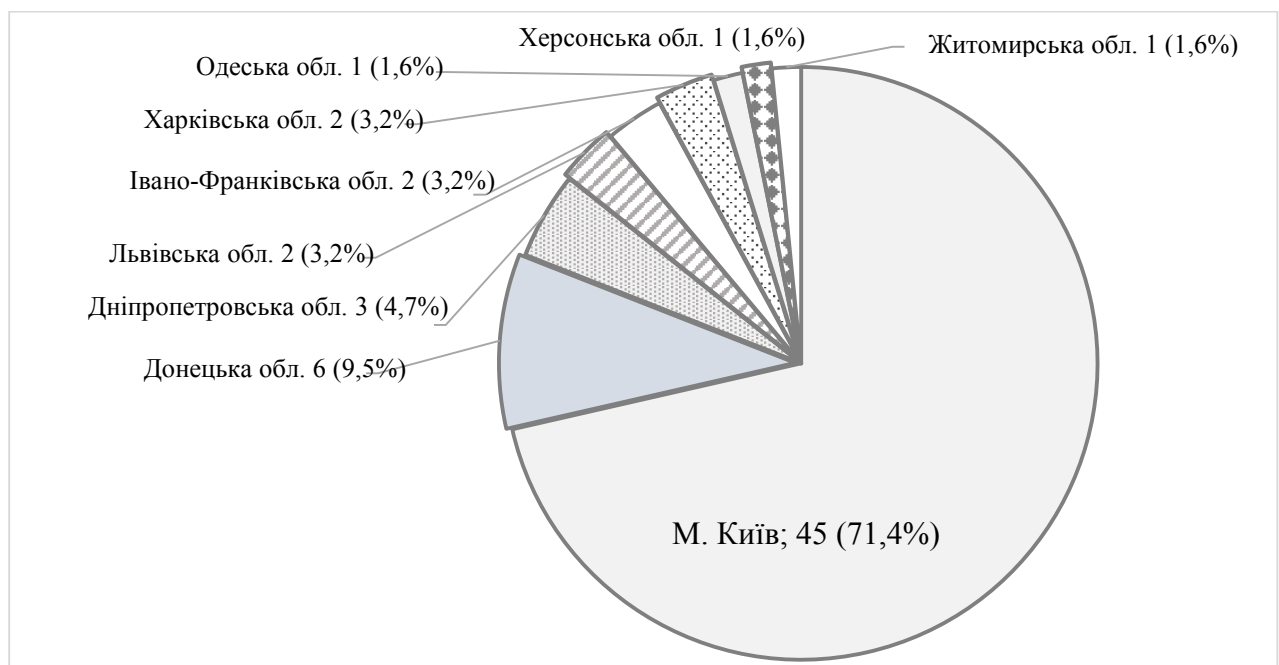

Рис. 2.14. Територіальний розподіл Недержавних пенсійних фондів України у 2018-2019 рр.

Джерело: складено автором за [132].

У період 2011-2019 рр. в Україні спостерігається позитивна динаміка обсягу пенсійних внесків домогосподарств, залучених недержавними пенсійними фондами, а саме з 50,6 млн грн у 2011 р. до 222,7 млн. грн у 2019 р. (табл. 2.8). У 2017-2018 рр. спостерігались досить високі темпи приросту пенсійних внесків та становили 34,5% та 38,5% відповідно. При цьому, слід зауважити, що у 2019 р. особи віком 25-50 років формували найбільшу кількість

учасників недержавних пенсійних фондів та становили 57,1% У 2011-2014 рр. відбулось зменшення кількості укладених пенсійних контрактів у програмах недержавного пенсійного забезпечення (їх кількість скоротилась на 21,2%), але з 2015 р. участь у програмах домогосподарств активізувалась і у 2019 р. їх кількість зросла на 24%.

Таблиця 2.8

Динаміка показників діяльності недержавних пенсійних фондів України
у 2011-2019 рр.

Показники	Роки								
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість укладених пенсійних контрактів, (тис. шт.)	75,0	61,4	61,4	55,1	59,7	62,6	66,5	68,8	77,1
у т. ч. з фіз. особ., (тис. шт.)	59,9	48,0	47,5	47,2	52,0	55,2	59,0	56,7	70,2
Пенсійні внески, всього, (млн грн),	1 102	1 313,7	1 587,5	1 808,2	1 886,8	1 895,2	1 945,6	1 937,7	2 160,8
у т. ч. з фіз. особ., (млн грн)	50,6	58,6	66,5	71,4	80,3	92,2	110,0	143,6	222,7

Джерело: складено автором за [132].

В Україні серед небанківських фінансових установ важливим інструментом накопичення коштів домогосподарств є договори страхування життя (рис. 2.15).

Як свідчать дані рис. 2.15, обсяги валових страхових платежів від фізичних осіб у досліджуваній період 2011-2019 рр. демонстрували тенденцію до зростання, та у 2019 р. становили 21 632,0 млн грн, що у 2,9 раза більше значення 2011 р. Важливо звернути увагу на те, що при зменшенні кількості страхових компаній відбувається збільшення обсягів валових страхових платежів від домогосподарств. У 2019 р. кількість страхових компаній становила 233 одиниць, що на 209 одиниць менше значення 2011 р. Це свідчить про підвищення довіри населення до кредитних установ, зокрема до страхових компаній.

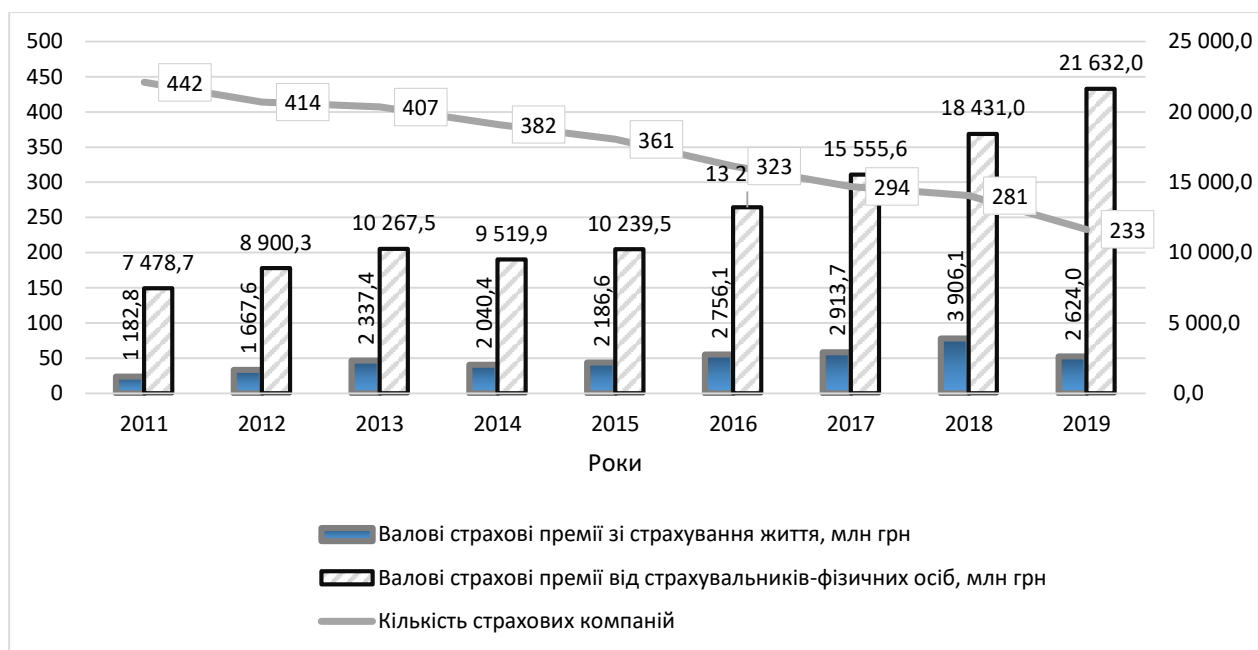

Рис. 2.15. Динаміка валових страхових премій, які надійшли від фізичних осіб та кількість страхових компаній в Україні у 2011-2018 рр., млн грн.

Джерело: складено автором за [132].

Така ситуація пояснюється тим, що договори зі страхування життя мають певні переваги для домогосподарств над депозитними внесками, тому що саме цей вид страхового договору може не лише зберегти вкладені кошти від інфляції, але й захистити клієнтів від певних ризиків за допомогою механізму страхових виплат.

Окремі науковці вважають, що купівля банківських металів є ефективною формою заощаджень домогосподарств. Цей метод заощаджень, завжди був цінним, адже вартість дорогоцінних металів постійно зростає. Вкладення у банківські метали переважно здійснюють для отримання прибутку, а також – для забезпечення майбутніх витрат. Світовий досвід свідчить, що означена форма заощаджень є досить ефективною у довгостроковій перспективі [204, с. 12]. Однак, висока вартість та низька ліквідність не спонукає вітчизняні домогосподарства до такої виду вкладень.

Ще одним фінансовим інструментом для домогосподарств накопичення та інвестування своїх коштів є цінні папери. Вітчизняні домогосподарства майже не розглядають цієї форми заощаджень, адже досвід 90-х рр. для більшості став

негативним, оскільки не маючи мінімального розуміння щодо використання такого виду фінансового інструменту, домогосподарства ставали власниками акцій підприємств, але банкрутства цих підприємств так і не дали можливості домогосподарствам скористатися таким видом фінансового інструменту, в наслідок чого відбулась втрата зацікавленості вітчизняними домогосподарствами до такої форми заощаджень як цінні папери [62, с. 144].

Варто зазначити, що через відсутність доступної інформації щодо вкладення коштів вітчизняних домогосподарств у інвестиційні фонди, такий вид інвестування важко оцінити. В Україні – це Інститути спільного інвестування, тобто об'єднання (залучення) грошових коштів інвесторів з метою отримання прибутку від вкладення їх у цінні папери інших емітентів, корпоративні права та нерухомість. Відомо лише, що загальна сума активів Інститутів спільного інвестування України у 2019 р. становила 246,9 млрд грн, однак яка питома вага коштів була вкладена домогосподарствами – невідомо [133].

Іншим доволі популярним інструментом трансформації заощаджень домогосподарств на інвестиційні ресурси є інвестування коштів на будівництво житла (рис. 2.16).

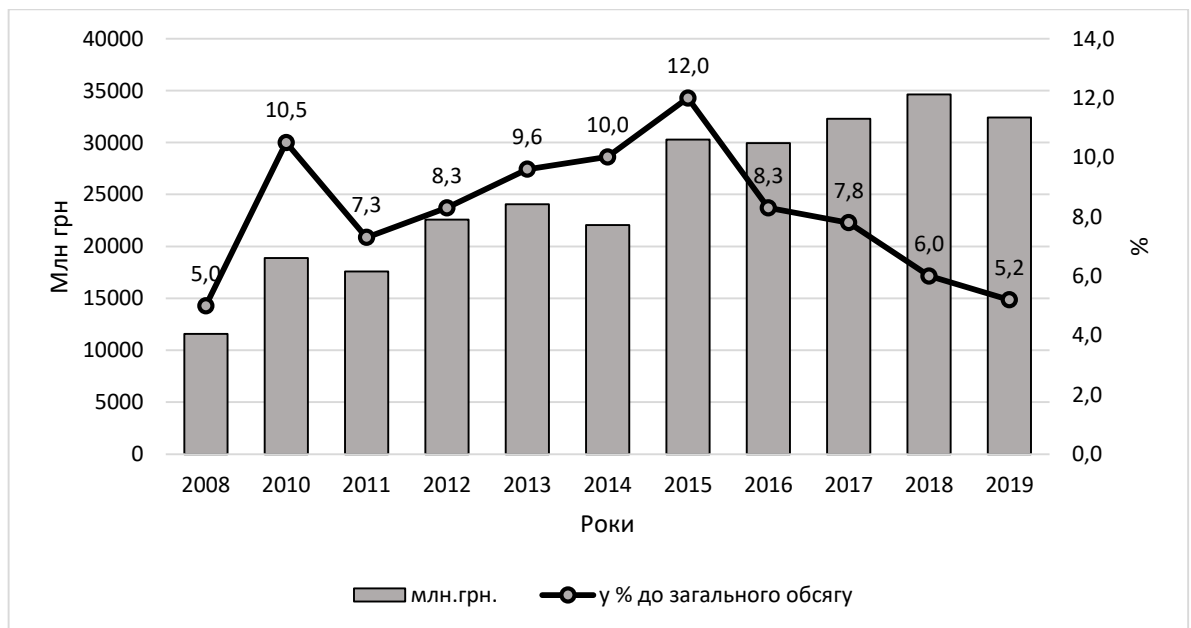

Рис. 2.16. Кошти населення на будівництво житла у структурі капітальних інвестицій України у 2008-2019 рр.

Джерело: складено автором за [130].

Як свідчать дані рис. 2.16, значний вплив на зниження обсягів даного показника спричинила криза 2008 р., але вже у 2010 р. населення відновило інвестування в будівництво. У 2014 р. криза, військовий конфлікт на сході України спричинили значне скорочення обсягу таких інвестицій, та з 2015 р. спостерігається збільшення обсягів, і у 2019 р. цей показник становив 32 422 млн грн, що втричі перевищив обсяг даного показника у 2008 р., хоча їх частка у структурі капітальних інвестицій майже не змінилась і становила 5,2%. Варто зазначити, що населення активно інвестує свої кошти на придбання житла, адже це є однією з альтернативних форм заощадження, особливо в умовах економічної кризи.

Незважаючи на достатній вибір фінансових інструментів накопичення коштів, досить поширеною формою заощаджень вітчизняних домогосподарств є неорганізовані заощадження, популярність яких пояснюється недовірою до банківських та небанківських фінансових установ, недостатнім рівнем знань і досвіду співпраці з фінансовими інститутами. Зазвичай, домогосподарства зберігають свої заощадження у вигляді готівки та їх обсяги є досить значними, що пояснюється політичними подіями 2014 р., банкрутство великої кількості банків у 2016 р. та високим рівнем інфляції.

Отже, сьогодні використання інвестиційного потенціалу вітчизняних домогосподарств відбувається не в повному обсязі, основними причинами цього є вивіз капіталу з країни приватними фірмами та комерційними банками, пасивність неорганізованих заощаджень домогосподарств та формування заощаджень домогосподарств у неорганізованій формі у вигляді готівки.

2.3. Оцінка інвестиційних можливостей домогосподарств України

Явища заощаджень та інвестицій відіграють дуже важливу роль у економічному житті суспільства, зокрема, заощадження відіграють важливу роль в інвестиційній політиці держави. Відтак інвестиційна складова заощаджень постає багатогранним поняттям, що інтегрує в собі різні економічні процеси.

Для дослідження інвестиційного потенціалу домогосподарств розглянемо індикатори, які, на нашу думку, можуть як сприяти консолідації інвестиційної діяльності домогосподарств, так і стримувати її. Зокрема, звернімо увагу на наступні чинники: частка заощаджень у сукупних ресурсах домогосподарств; номінальна заробітна плата, у % до прожиткового мінімуму для працездатних осіб; динаміка зарплати у дол. США; індекс споживчих цін, %; рівень зайнятості населення (у віці 15-70 років, у % до населення відповідної вікової групи); розподіл домогосподарств за самооцінкою рівня своїх доходів (відсоток домогосподарств, що не мали можливості робити заощаджень); реальний наявний дохід, у % до попереднього року; розрахунковий максимум за відповідями про неофіційний дохід; обсяг грошових переказів у % до ВВП; чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму, у відсотках до загальної чисельності населення. Відповідні статистичні дані представлено в додатку А, табл. А1.

Для того, щоб визначити наявність кореляційного зв'язку між часткою заощаджень у сукупних ресурсах домогосподарств та обраними показниками будуємо кореляційну матрицю (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Кореляційна матриця індикаторів інвестиційного потенціалу домашніх господарств

	<i>Column 1</i>	<i>Column 2</i>	<i>Column 3</i>	<i>Column 4</i>	<i>Column 5</i>	<i>Column 6</i>	<i>Column 7</i>	<i>Column 8</i>	<i>Column 9</i>	<i>Column 10</i>
	<i>Y</i>	<i>X1</i>	<i>X2</i>	<i>X3</i>	<i>X4</i>	<i>X5</i>	<i>X6</i>	<i>X7</i>	<i>X8</i>	<i>X9</i>
Column 1	1,0000									
Column 2	0,6290	1,0000								
Column 3	0,7714	0,4227	1,0000							
Column 4	-0,5828	0,0001	-0,5047	1,0000						
Column 5	0,3120	-0,3351	0,6300	-0,4414	1,0000					
Column 6	-0,5537	0,0217	-0,7070	0,3950	-0,7951	1,0000				
Column 7	0,3293	-0,1465	0,1237	-0,5814	0,3906	-0,4949	1,0000			
Column 8	0,0571	0,2584	0,4133	0,1200	0,1607	0,1196	-0,6404	1,0000		
Column 9	0,1983	0,8458	-0,0023	0,2680	-0,6511	0,4695	-0,3419	0,3168	1,0000	
Column 10	-0,4061	-0,7650	-0,5081	-0,0877	0,1670	0,0518	0,4200	-0,4660	-0,6799	1,0000

Джерело: власні розрахунки автора.

Проаналізуємо отриману кореляційну матрицю. Нагадаймо, що при значенні парних коефіцієнтів кореляції від 0,7 до 1 вважається, що між параметрами існує сильний кореляційний зв'язок, від 0,5 до 0,7 помірний зв'язок, від 0,3 до 0,5 слабкий зв'язок, при значенні парних коефіцієнтів кореляції до 0,3 вважається, що кореляційний зв'язок відсутній.

Згідно даних, представлених в розрахунковій кореляційній матриці (табл. 2.9) бачимо, що сильний кореляційний зв'язок із залежною змінною (0,771) наявний у чинника x_2 – заробітна плата у дол. США. Помірний зв'язок прослідковується із змінними x_1 – номінальна заробітна плата, у % до прожиткового мінімуму для працездатних осіб (0,629), x_3 – індекс споживчих цін, % (-0,583) та x_5 – розподіл домогосподарств за самооцінкою рівня своїх доходів, % тих, що не мали можливості робити заощаджень (-0,5537). Слабкий обернений зв'язок можна прослідкувати між Y та x_9 – чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму, у відсотках до загальної чисельності населення (-0,406) та x_6 – (-0,38) реальний наявний дохід у відсотках до попереднього року. Інші обрані нами показники не спричиняють впливу на обсяги заощаджень домогосподарств і можливості здійснювати ними інвестиції.

Для подальшої побудови моделі необхідно визначити чи змінні, у яких виявлено вплив на частку заощаджень у сукупних ресурсах домогосподарств не є мультиколінеарні між собою. Так, показник номінальної заробітної плати є мультиколінеарним до таких показників як обсяг грошових переказів у відсотках до ВВП та чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму, у відсотках до загальної чисельності населення (їх не будемо включати в модель).

Заробітна плата у дол. США є мультиколінеарною із часткою домогосподарств за самооцінкою рівня своїх доходів, що не мали можливості робити заощаджень, тому цей показник також не братимемо до уваги.

Відкинувши всі чинники з низькими коефіцієнтами кореляції та мультиколінеарні чинники побудуємо регресійну модель, розрахункові значення якої представлено в додатку А, табл. А2. Аналіз першого блоку результатів регресійного аналізу дає змогу говорити про те, що отриманий коефіцієнт кореляції Пірсона $R = 0,902$ – існує висока щільність зв'язку.

Мірою відповідності даної регресійної моделі статистичним даним є коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,814$, який показує залежність частки заощаджень в структурі сукупних ресурсів домогосподарств від обраних чинників на 81,4%. Тіснота зв'язку між показниками частки заощаджень і факторами впливу визначається коефіцієнтом множинної кореляції $r = 0,9$, а оскільки він близький до 1, то зв'язок між факторами впливу і частки заощаджень можна вважати тісним, при чому перевірка побудованої моделі на адекватність (Significance $F < 0,05$) дає можливість з ймовірністю 95% вважати її адекватною.

Рівняння розробленої лінійної регресійної моделі має наступний вигляд:

$$y = 15,3 + 0,0197x_1 + 0,0179x_2 - 0,129x_3$$

Параметри побудованого рівняння з ймовірністю 95% є істотними, оскільки P-value для них $< 0,05$.

За побудованою моделлю бачимо, що зростання навіть номінальної заробітної плати сприятиме зростанню частки заощаджень у структурі сукупних ресурсів домогосподарств, зростання заробітної плати у доларовому еквіваленті також сприятиме зростанню заощаджень. Натомість зростання індексу споживчих цін призводитиме до зниження частки заощаджень у структурі сукупних ресурсів домогосподарств.

З побудованої моделі можемо робити висновки, що для ефективного використання інвестиційного потенціалу домогосподарств на державному рівні варто звертати особливу увагу на зростання номінальних доходів та проведення розумної монетарної (стабілізація валютного курсу та низький рівень інфляції) політики.

Сучасні трансформаційні процеси в рамках децентралізації спонукають до глибшого аналізу інвестиційної складової заощаджень домогосподарств на мезорівні.

Щоб виокремити, які саме чинники найбільше впливають на обсяги інвестиційного потенціалу домогосподарств на мезорівні в Україні розглянемо наступні показники: інформація про обсяги переказів фізичних осіб у іноземній валюті з-за меж України у 2019 р., тис. грн, інформація про обсяги переказів фізичних осіб у іноземній валюті з України у 2019 р., тис. грн, кошти населення на будівництво житла у структурі капітальних інвестицій, млн грн, індекс споживчих цін, наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн, реальний наявний дохід 2019 р. до 2018 р., рівень безробіття населення (за методологією МОП) за регіонами у 2019 р., допомоги, пільги, субсидії. Для більш наочного дослідження заощаджень та інвестиційних чинників їх формування необхідною умовою виступає розгляд їх різних форм, виявів та тісний взаємозв'язок.

Дослідження заощаджень домогосподарств України та чинників, які на нашу думку, мають найбільший вплив на них показує різну їх варіацію у регіонах України (коефіцієнт варіації коливається в межах 0,68% – 177,94% (Додаток А, табл. А3).

З огляду на таку різну варіацію областей України за показниками впливу на інвестиційний потенціал вважаємо доречним згрупувати їх таким чином, щоб досліджувані показники в розрізах груп були максимально подібними. Для цього використаємо метод кластеризації. Всі розрахунки кластерного аналізу проведено за допомогою STATISTICA 10, де використано ієрархічні процедури, зокрема метод Single Linkage (Метод одиночного зв'язку «принцип найближчого сусіда»); вимірником подібності між кластерами обрано Евклідову відстань між двома спостереженнями, якщо їх подати у вигляді точок з координатами по змінних, що описують дані спостереження. Результати такої кластеризації представимо у вигляді дендрограми (рис. 2.17).

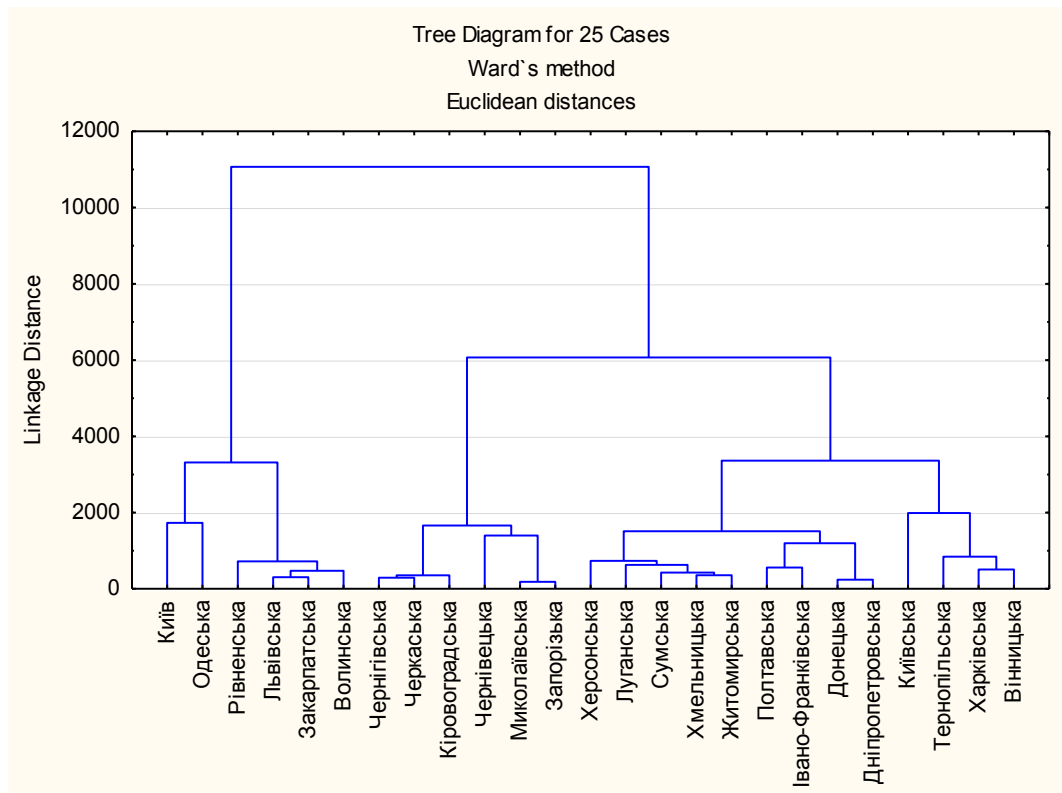

Рис. 2.17. Дендрограма регіонів України за показниками заощаджень домашніх господарств

Джерело: власні розрахунки автора.

Щоб усунути вплив одиниць вимірювання при застосуванні кластерного аналізу слід використовувати стандартизовані дані. У нашому випадку вважаємо за найкраще представити всі показники у розрахунку на одну особу чи на одне домогосподарство.

За виглядом дендрограми згрупуємо регіони у сім кластерів із застосуванням методу k -середніх, за допомогою якого з більшою точністю розрахуємо склад кластерів та їх якість. Нагадаймо, що сама суть методу k -середніх має багато спільного із дисперсійним аналізом, зокрема, елементи у кластери підбираються таким чином, щоб міжгрупова (міжкластерна) дисперсія була якнайбільшою, а внутрішньогрупова (внутрішньокластерна) – якнайменшою. Матриця відстаней отримана при застосуванні методу k -середніх представлено у табл. 2.10.

Таблиця 2.10

Матриця відстаней від відповідного центру кластерів за основними показниками інвестиційного потенціалу домашніх господарств

Cluster Number	Euclidean Distances between Clusters (Spreadsheet41)						
	Distances below diagonal			Squared distances above diagonal			
	No. 1	No. 2	No. 3	No. 4	No. 5	No. 6	No. 7
No. 1	0,0000	358859,5	226934,2	482896,6	859161	896090	500173
No. 2	599,0488	0,0	89490,5	594337,6	453954	215140	1292826
No. 3	476,3761	299,1	0,0	772943,8	241366	226951	1164847
No. 4	694,9076	770,9	879,2	0,0	1735222	1424477	375367
No. 5	926,9094	673,8	491,3	1317,3	0	143205	2199366
No. 6	946,6205	463,8	476,4	1193,5	378	0	2281480
No. 7	707,2291	1137,0	1079,3	612,7	1483	1510	0

Джерело: власні розрахунки автора.

Далі представимо склад утворених кластерів та відстані від центру кластера (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Склад кластерів за основними показниками інвестиційного потенціалу домашніх господарств та відстані від відповідного центру кластерів

Регіон	Відстань	Регіон	Відстань
Кластер 1		Кластер 4	
Київ	0	Вінницька	241,2764
Кластер 2		Дніпропетровська	198,4236
Волинська	87,9650	Донецька	241,7781
Закарпатська	70,4970	Житомирська	61,7590
Львівська	137,0405	Івано-Франківська	272,1460
Рівненська	164,3439	Луганська	198,1390
Кластер 3		Полтавська	206,4161
Чернівецька	0,0000	Сумська	172,8483
Кластер 5		Харківська	259,1523
Одеська	0,0000	Херсонська	203,2527
Кластер 7		Хмельницька	101,0650
Запорізька	184,8875	Кластер 6	
Кіровоградська	90,3266	Київська	205,3182
Миколаївська	175,5089	Тернопільська	205,3182
Черкаська	186,7132		
Чернігівська	116,8639		

Джерело: власні розрахунки автора.

Як бачимо, області частково об'єдналися за регіональним принципом: схід, захід, північ, південь, центр. Ситуація для середніх значень показників у кожному з представлених кластерів представлена на рис. 2.18.

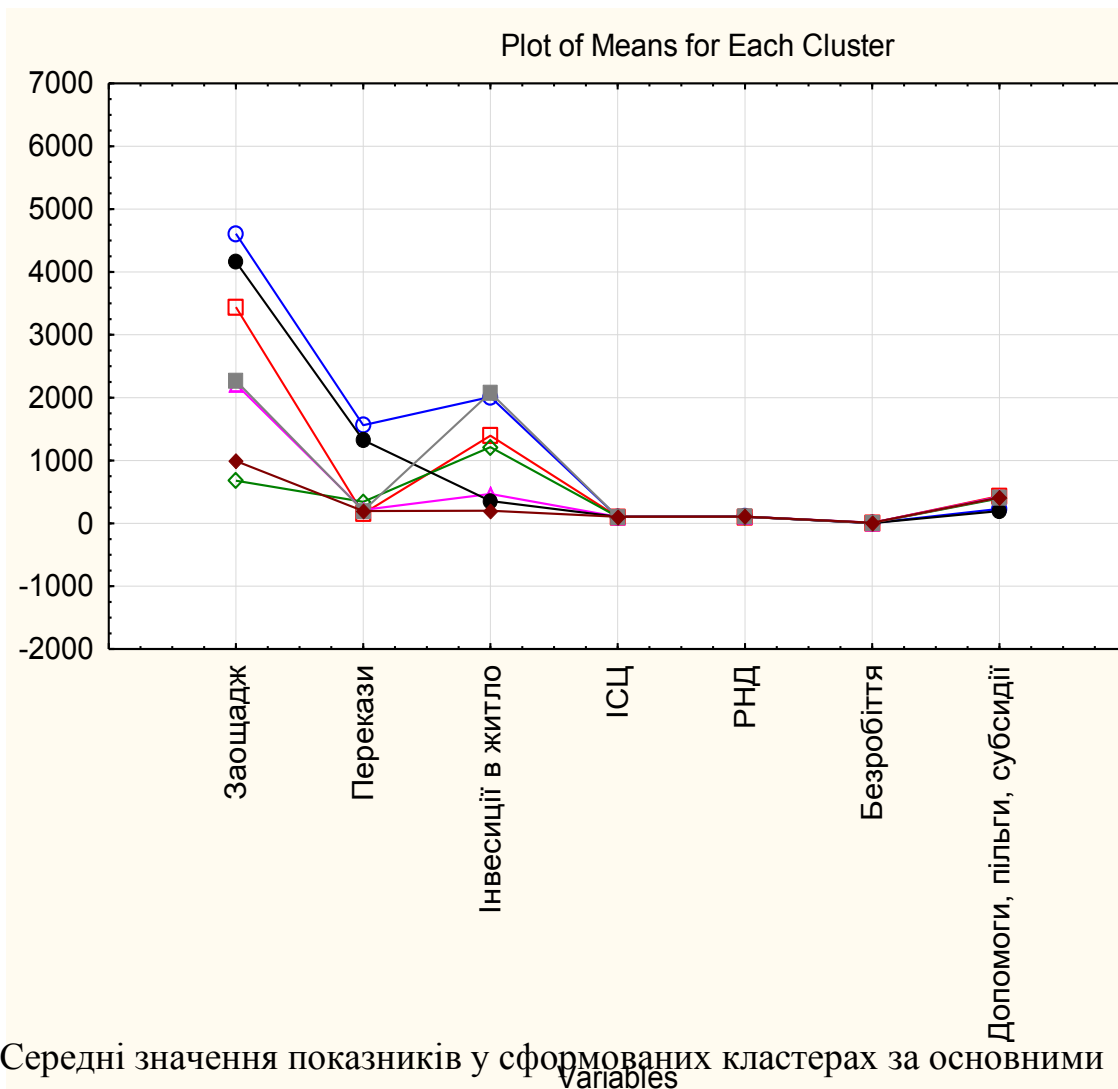

Рис. 2.18. Середні значення показників у сформованих кластерах за основними показниками інвестиційного потенціалу домашніх господарств

Джерело: складено автором на основі власних розрахунків.

Як свідчать дані рис. 2.18, найбільші відмінності між кластерами представлені середніми значеннями заощаджень, а саме: для першого кластеру середні обсяги заощаджень на одне домашнє господарство в Києві в розрахунку на одну особу становлять 4609 грн, а для третього кластеру у Чернівецькій обл. – 698,9 грн на одну особу.

Для детальнішого аналізу представимо середні значення обраних чинників за кластерами (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Середні значення показників заощадження та інвестицій регіонів України у 2019 р. за кластерами

	кластер 1	кластер 2	кластер 3	кластер 4	кластер 5	кластер 6	кластер 7
Заощадж.	▲ 4609,2	▲ 3441,8	▼ 678,9	■ 2216,3	▲ 4163,3	■ 2271,1	▼ 993,0
Перекази	▲ 1560,4	▼ 154,3	▼ 344,1	▼ 214,5	▲ 1325,0	▼ 201,8	▼ 195,4
Інвестиції	▲ 2012,2	■ 1395,1	■ 1213,2	▼ 468,4	▼ 354,7	▲ 2077,7	▼ 201,4
ІСЦ	■ 103,9	▲ 104,5	▼ 103,8	▲ 104,2	■ 103,9	▲ 104,3	▼ 103,6
РНД	▲ 107,4	▼ 105,7	▼ 105,6	■ 106,2	▲ 107,1	▼ 106,2	▼ 106,1
Безробітт.	▼ 5,7	▲ 8,6	▼ 6,7	▲ 9,2	▼ 5,9	■ 8,0	▲ 9,6
Допомоги	▼ 230,4	▲ 434,3	▲ 398,8	▲ 423,1	▼ 196,1	▲ 410,0	▲ 410,2

Джерело: власні розрахунки автора.

Як свідчать дані табл. 2.12, високими та середніми значеннями чинників, які на нашу думку прямо та низькими значеннями тих, які негативно впливають на рівень заощаджень домогосподарств регіонів України характеризується перший та п'ятий кластери відповідно, які представлені тільки одним регіоном.

У першому кластері (а це лише місто Київ) відмічаються найбільші показники заощаджень на одне домогосподарство (4609,2 грн), обсягів переказів фізичних осіб у іноземній валюті з-за меж України у 2019 р., грн на особу наявного населення (1560,4), обсяги коштів населення на будівництво житла у структурі капітальних інвестицій, грн на особу наявного населення (2012,2), реальний наявний дохід (107,4), рівень безробіття населення (за методологією МОП) (5,7), обсяг допомог, пільги, субсидії (230,4). Подібна ситуація і у п'ятому кластері який представлений Одеською областю: заощадження на одне домогосподарство (4163 грн), обсяги переказів фізичних осіб у іноземній валюті з-за меж України у 2019 р., грн на особу наявного населення (1325,0), обсяги коштів населення на будівництво житла у структурі капітальних інвестицій, грн на особу наявного населення (354,7), реальний наявний дохід (107,1), рівень

безробіття населення (за методологією МОП) (5,9), обсяг допомог, пільги, субсидії (196,1).

Найгірша ситуація у регіонах, що сформували 7 кластер: Запорізька, Кіровоградська, Миколаївська, Черкаська, Чернігівська області. Зокрема, низькі середні значення заощаджень на одне домогосподарство (993 грн), обсяги переказів фізичних осіб у іноземній валюті з-за меж України у 2019 р., грн на особу наявного населення (195,0), обсяги коштів населення на будівництво житла у структурі капітальних інвестицій, грн на особу наявного населення (201,4), реальний наявний дохід (106,1). Та, натомість, високі середні значення рівня безробіття населення (за методологією МОП) (9,6) і обсягу допомог, пільги, субсидії (410,2).

Щоб підтвердити суттєвість розбіжностей між сформованими кластерами представимо дисперсійний аналіз (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Дисперсійний аналіз для визначення істотності відмінностей між кластерами, сформованими на основі показників формування та використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств

Variable	Analysis of Variance (класт_перп)					
	Between SS	df	Within SS	df	F	signif. p
Заощадж	25260590	6	2238819	18	33,84900	0,000000
Перекази	2880148	6	302742	18	28,54067	0,000000
Інвестиції в житло	9510632	6	2181189	18	13,08089	0,000010
ІСЦ	2	6	10	18	0,60632	0,722095
РНД	4	6	30	18	0,36130	0,893831
Безробіття	29	6	89	18	0,98971	0,461206
Допомоги, пільги, субсидії	81382	6	378876	18	0,64440	0,693958

Джерело: власні розрахунки автора.

Значення $p < 0,05$ в останньому стовбці табл. 2.13 свідчить про значну відмінність між кластерами. З цього огляду, можемо говорити, що практично трьома показниками спостерігаємо відмінність між кластерами на рівні 95%. Найменше впливає на розшарування областей показник реального наявного

доходу, ІСЦ, обсягів допомог, пільг субсидій в розрахунку на одне домогосподарство. Також не потребує особливої уваги на мезорівні показник безробіття.

Оскільки виявлено, що в аналіз включено показники, які не мають істотного впливу на приналежність того чи іншого регіону до певного кластеру, то їх можна вилучити з аналізу. Після вилучення змінних склад кластерів не змінився, дещо змінились лише відстані до центру відповідного кластера. Всі середні значення в кластерах також залишились незмінними.

Аналогічні розрахунки проведено для періоду 2015-2018 рр. (додаток А, табл. А4, А5, А6, А7), що дає нам підстави говорити про певну сталість розподілу регіонів за показниками інвестиційних складових заощаджень. Склад кластерів залишався практично незмінним: до 2018 р. до третього кластеру входили Закарпатська та Чернівецька області, у 2018 та 2019 рр. за цими ж показниками до третього кластеру можна віднести лише Чернівецьку область, а Закарпатська область увійшла до складу другого кластера.

Отже, можемо робити висновок, що для підвищення інвестиційного потенціалу домогосподарств на мезорівні необхідно зосередити увагу на показниках обсягів переказів фізичних осіб у іноземній валюті з-за меж України у 2019 р., грн на особу наявного населення та коштів населення на будівництво житла у структурі капітальних інвестицій, грн на особу наявного населення.

Детальніший аналіз впливу продемонструймо за допомогою кореляційно-регресійного аналізу (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Кореляційна матриця показників зростання інвестиційного потенціалу
домашніх господарств на мезорівні

Показники	У	X1	X2	X3	X4	X4	X6	X7
Заощадження	1							
Обсяги переказів фізичних осіб у іноземній валюті з-за меж України у 2019 році, грн на особу наявного населення	0,498	1,000						

Показники	У	X1	X2	X3	X4	X4	X6	X7
Кошти населення на будівництво житла у структурі капітальних інвестицій, грн на особу наявного населення	0,453	0,179	1,000					
ІСЦ	0,336	-0,190	0,162	1,000				
Реальний наявний дохід 2019 до 2018	0,059	0,217	0,093	-0,560	1,000			
Рівень безробіття населення (за методологією МОП) за регіонами у 2019 році	-0,247	-0,468	-0,525	0,152	-0,333	1,000		
Допомоги, пільги, субсидії	-0,117	-0,489	-0,049	0,197	-0,092	0,212	1,000	
Частка неформально зайнятого населення серед зайнятих у віці 15-70	-0,214	-0,026	-0,071	-0,203	-0,368	0,039	0,190	1,000

Джерело: власні розрахунки автора.

З матриці кореляцій (табл. 2.14) бачимо, що помірний вплив на заощадження мають: обсяги переказів фізичних осіб у іноземній валюті з-за меж України у 2019 р., грн на особу наявного населення, кошти населення на будівництво житла у структурі капітальних інвестицій, грн на особу наявного населення та ІСЦ.

Для подальшої побудови моделі нам потрібно визначити чи змінні, у яких виявлено вплив на заощадження не є мультиколінеарні між собою. Отже, для аналізу відібрано фактори x_1 , x_2 та x_3 . Дивимось на перетин x_1 із іншими обраними чинниками, всі коефіцієнти є нижчими за 0,7, що свідчить про відсутність мультиколінеарності між обраними чинниками.

На основі відібраних показників будуємо регресійну модель (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Регресійна статистика показників зростання інвестиційного потенціалу домашніх господарств на мезорівні

Regression Statistics					
Multiple R	0,763				
R Square	0,582				
Adjusted R Square	0,443				

Standard Error	798,897				
Observations	25				
ANOVA					
	Df	SS	MS	F	Significance F
Regression	6	16011171,8	2668528,6	4,1811	0,0083
Residual	18	11488241,3	638235,6		
Total	24	27499413,1			
	Coefficients	Standard Error	t Stat	P-value	
Intercept	-98326,553	43634,888	-2,253	0,037	
Обсяги переказів фізичних осіб у іноземній валюті з-за меж України у 2019 році, грн на особу наявного населення	1,811	0,570	3,176	0,005	
Кошти населення на будівництво житла у структурі капітальних інвестицій, грн на особу наявного населення	0,560	0,288	1,947	0,067	
ІСЦ	723,076	294,390	2,456	0,024	
Реальний наявний дохід 2019 до 2018	218,066	175,614	1,242	0,230	
Рівень безробіття населення (за методологією МОП) за регіонами у 2019 році	108,163	100,932	1,072	0,298	
Допомоги, пільги, субсидії	0,642	1,367	0,470	0,644	

Джерело: власні розрахунки автора.

Коефіцієнт кореляції, що подано у табл. 2.15 вказує на існування тісного зв'язку, який є істотним. Обрані чинники пояснюють 44% варіації заощаджень. Отримане рівняння регресії матиме вигляд:

$Y = -98326,5 + 1,8 \cdot \text{Обсяги переказів фізичних осіб у іноземній валюті з-за меж України} + 0,56 \cdot \text{Кошти населення на будівництво житла у структурі капітальних інвестицій} + 723,07 \cdot \text{ІСЦ}$.

Інші параметри не включено в модель, так як вони з ймовірністю 90% виявились не істотними.

Проведені розрахунки за 2016-2018 рр. демонструють аналогічні результати з 2019 р., що дає можливість говорити про необхідність аналізу

формування інвестиційного потенціалу домогосподарств не лише на державному рівні, а й на регіональному.

Здійснений аналіз інвестиційного потенціалу домашніх господарств дав можливість побачити, що підходи до його формування мають істотні відмінності між макро- та мезорівнями. Так, на державному рівні на формування інвестиційного потенціалу домогосподарств має статистично істотний вплив заробітна плата та ІСЦ. На рівні областей прослідковується залежність інвестиційного потенціалу домогосподарств від обсягів переказів, коштів населення на будівництво житла та ІСЦ. Варто звернути увагу на те, що ІСЦ є тим чинником, який має вплив на формування інвестиційного потенціалу домогосподарств як на державному так і на регіональному рівнях.

Висновки до розділу 2.

У результаті проведеного аналізу та оцінки інвестиційного потенціалу домашніх господарств можна зробити такі висновки.

1. Для оцінки інвестиційного потенціалу домашніх господарств насамперед необхідно провести аналіз основних показників, за розрахунковими даними яких аналізуються результати їх фінансової діяльності: кількість домашніх господарств, чисельність осіб, що входять до складу одного домашнього господарства, доходи, витрати, заощадження домогосподарств та виявити особливості їх впливу на формування та використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств.

2. Основним джерелом доходів вітчизняних домашніх господарств є: оплата праці, пенсії, доходи за рахунок здійснення ними підприємницької діяльності, самозайнятості, продажу сільськогосподарської продукції, особистого домашнього майна, нерухомості, допомоги, пільги, субсидії, компенсаційні виплати готівкою, стипендії, грошова допомога від родичів та інших осіб, аліменти та інші грошові доходи; міграційний капітал.

3. Для проведення цілісного системного аналізу формування інвестиційного потенціалу домогосподарств є дослідження їх витрат. Виявлено,

що основними витратами домашніх господарств, питома вага яких є найбільшою, є споживчі витрати, з яких понад 50% припадає на продукти харчування, безалкогольні, алкогольні напої та тютюнові вироби, а також оплата комунальних послуг, а саме: витрати на житло, воду, електроенергію, газ. Серед обсягів неспоживчих витрат, переважають витрати на сплату податків, допомога іншим членам домогосподарств, аліменти тощо.

4. В роботі виділено особливості, які впливають на формування інвестиційного потенціалу вітчизняних домашніх господарств: недостатній рівень фінансових ресурсів у домогосподарств, високий рівень тіньової економіки та неформальна зайнятість населення, високий відсоток диференціації домогосподарств за рівнем доходів.

До основних фінансових інструментів використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств належать банківські депозитні рахунки, депозитні рахунки у кредитних спілках, страхові договори у страхових компаніях, накопичувальні рахунки у недержавних пенсійних фондах, а також інвестування у будівництво житла, купівля банківських металів.

5. Державна підтримка формування інвестиційного потенціалу домогосподарств України передбачає наявність цільових напрямів її розвитку. Для обґрунтування таких напрямів важливою є стратегічна діагностика формування інвестиційного потенціалу розвитку з урахуванням специфіки регіонального розвитку. Запропоновано застосування дворівневого аналізу: перший рівень – макрорівень, другий – регіональний.

6. Запропоновано поєднання кластерного підходу з кореляційно-регресійним аналізом до удосконалення системи державної та регіональної діагностики формування та аналізу інвестиційного потенціалу домогосподарств України. Кластерний підхід дає змогу поєднувати переваги специфіки регіонів для підвищення інвестиційного потенціалу домогосподарств за рахунок виявлених чинників. Здійснений аналіз інвестиційної складової заощаджень домогосподарств дав можливість побачити, що ефективність заощаджень домогосподарств як інвестицій відрізняється на макрорівні і мезорівні. Так, на

державному рівні на ефективність інвестиційної складової заощаджень домогосподарств мають статистично істотний вплив заробітна плата. На рівні областей прослідковується залежність від обсягів переказів та коштів населення на будівництво житла. Варто звернути увагу на те, що ІСЦ є тим чинником, який має вплив на обсяги заощаджень як на державному так і на регіональному рівнях.

7. Основні результати наукових досліджень, викладених у розділі 2 дисертаційної роботи, опубліковано у працях [81; 82; 83; 84; 85; 87; 88; 89; 90; 92; 93; 96; 97; 101; 102; 205; 206; 207].

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ

3.1. Концептуальні засади побудови державної політики управління інвестиційним потенціалом домашніх господарств

Ефективність державного регулювання залежить від конкурентного ринку інвестицій, захисту прав первинних інвесторів, шляхом удосконалення нормативно-правових актів з питань інвестування та законодавчого закріплення положень про функціонування ринку інвестицій, фінансового контролю за дотриманням норм законодавства тощо [162].

Отже, ефективність державної політики насамперед залежить від узгодженості окремих її елементів і побудови оптимального співвідношення факторів, що впливають на доходи, витрати та готовність домогосподарств інвестувати власні заощадження.

Розглянемо взаємозв'язки між окремими інструментами державної політики та заощадженнями домогосподарств на основі даних Державної служби статистики України з метою визначення найбільш ефективних інструментів.

1. Бюджетна політика – безпосередньо впливає на рівень доходів домогосподарств через здійснення трансфертів домогосподарствам, що потребують соціального захисту.

Дані Національного банку України стосовно динаміки видатків державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення наведені та динаміка доходів домогосподарств надана за даними Державної служби статистики (Додаток Б, табл. Б1, Б2) Коефіцієнт кореляції між двома наборами даних становить 0,947, що свідчить про наявність сильного зв'язку (рис. 3.1).

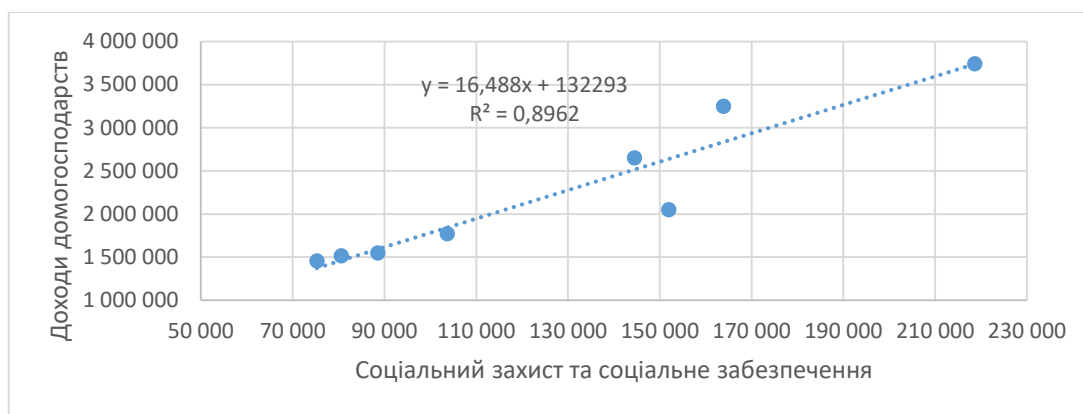

Рис. 3.1. Зв'язок витрат бюджету на соціальний захист та доходами домогосподарств.

Джерело: розраховано автором.

За аналізований період 2012-2019 рр., розрахунок еластичності продемонстрував, що в середньому за цей період, за винятком 2017 р., зміна державних витрат на 1% призвела до зміни доходів домогосподарств на 0,5%.

Водночас частка витрат на соціальний захист у структурі загальних витрат зведеного бюджету становить 25,05%. Коефіцієнт кореляції між двома показниками становить 0,95. Протягом останніх дев'яти років аналізованого періоду (за винятком 2017 р.) зміна видатків на соціальний захист на 1% призвела до зміни витрат зведеного бюджету на 0,5% (рис. 3.2).

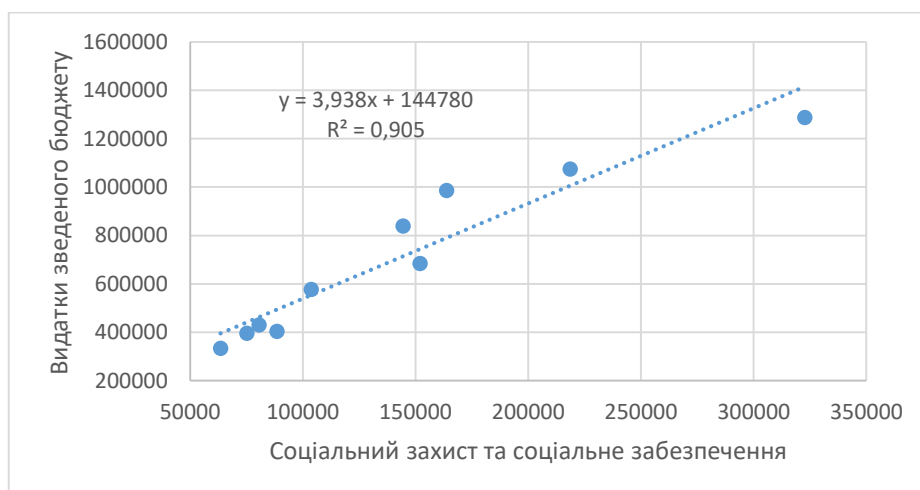

Рис. 3.2. Зв'язок витрат бюджету на соціальний захист та витратами зведеного бюджету України.

Джерело: розраховано автором.

Таким чином державна політика щодо підвищення ефективності використання інвестиційних можливостей домашніх господарств в бюджетній сфері полягає в оптимізаційному вирішенні системи рівнянь:

$$y_d = 16,488x + 132293$$

$$y_b = 3,938x + 144780$$

Де, Y_d – доходи домогосподарств, Y_b – загальні витрати бюджету, X – витрати бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення.

2. Податки на доходи та власність населення. Згідно з економічною теорією зростання податків та зборів на доходи фізичних осіб призводить до зменшення рівня доходів домогосподарств. Протягом 2012-2019 рр. податкове навантаження на доходи фізичних осіб в Україні стрімко зростало (Додаток Б, табл. Б3.), проте, це не вплинуло на позитивну динаміку доходів домогосподарств. Коефіцієнт кореляції між двома показниками становить лише 0,603 (рис. 3.3).

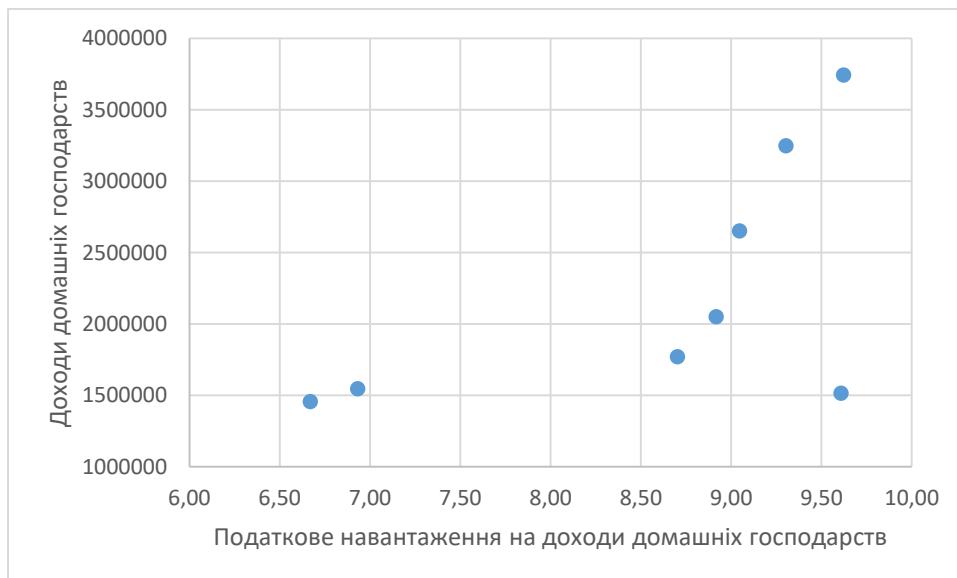

Рис. 3.3. Зв'язок між доходами домашніх господарств та податковим навантаженням.

Джерело: розраховано автором.

Можна зробити припущення, що податкове навантаження на доходи та майно домогосподарств не має значного впливу на рівень доходів

домогосподарств. Отже, можна дійти висновку, що така тенденція матиме місце до певного рівня податкового навантаження на доходи домогосподарств.

Водночас в загальних доходах зведеного бюджету України податки та збори на доходи фізичних осіб складають 21,44% [131]. Бюджет значною мірою залежить від надходження податків від фізичних осіб (коефіцієнт кореляції становить 0,99), зміна податку на 1% приводить до зміни доходів бюджету на 0,9% (табл. 3.4).

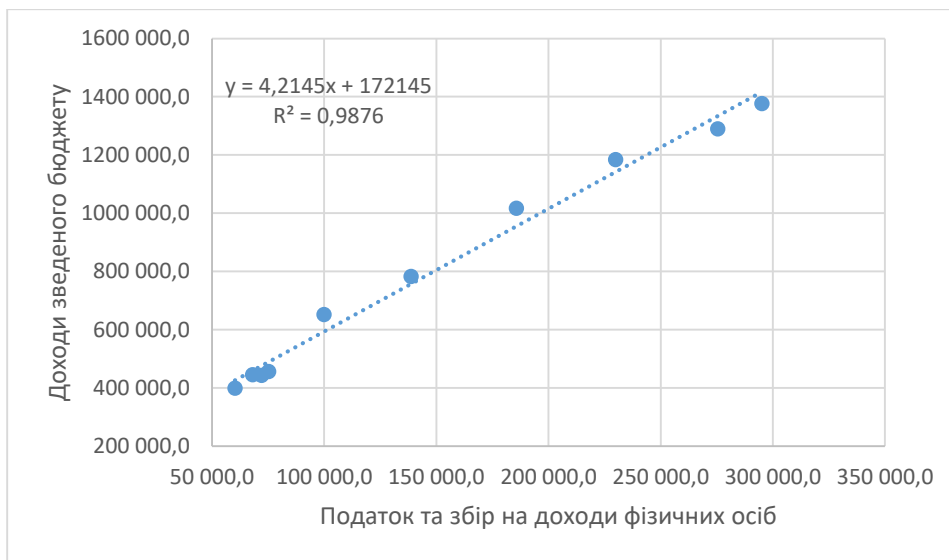

Рис. 3.4. Зв'язок між податками на доходи фізичних осіб та доходами зведеного бюджету України.

Джерело: розраховано автором.

Таким чином можна зробити припущення, що податкове навантаження на доходи фізичних осіб сьогодні не є оптимальним і потребує змін.

3. Податки на бізнес – умовно в цю групу податків включені податки на доходи підприємств, непрямі податки, акцизи, рентні платежі та інші збори, що сплачує корпоративний сектор економіки. Розрахуємо їх як загальні податкові надходження бюджету мінус податки на доходи фізичних осіб (Додаток Б, табл. Б4).

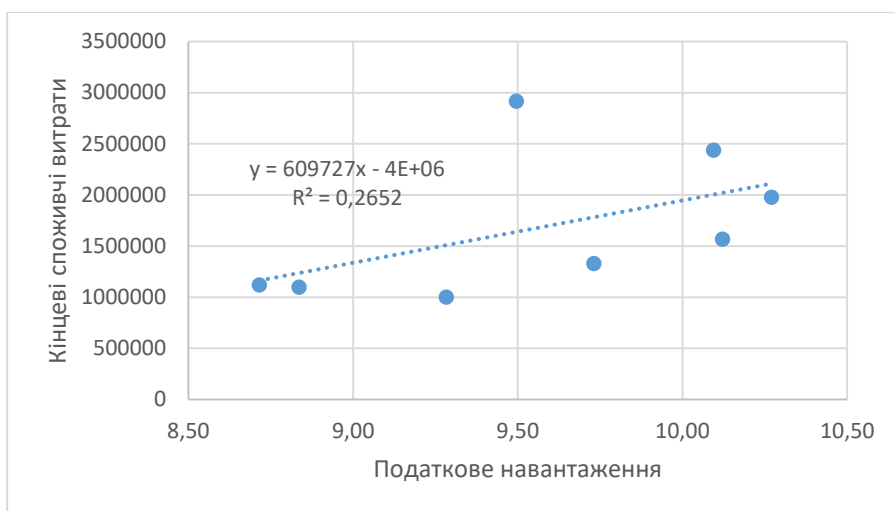

Рис. 3.5. Зв'язок рівня оподаткування корпоративного сектору та кінцевими споживчими витратами домогосподарств

Джерело: розраховано автором.

Аналіз свідчить (рис. 3.5) про доволі слабкий зв'язок між податковим навантаженням на підприємства та споживчими витратами домогосподарств (коефіцієнт кореляції становить 0,53). Проте існує прямий зворотній зв'язок між рівнем податкового навантаження та рівнем зайнятості (коефіцієнт кореляції – 0,82), що не може здійснювати вплив на рівень доходів домогосподарств. Зміна рівня оподаткування на 1% приводить до зміни кількості зайнятих в економіці на 0,42% в протилежному напрямку.

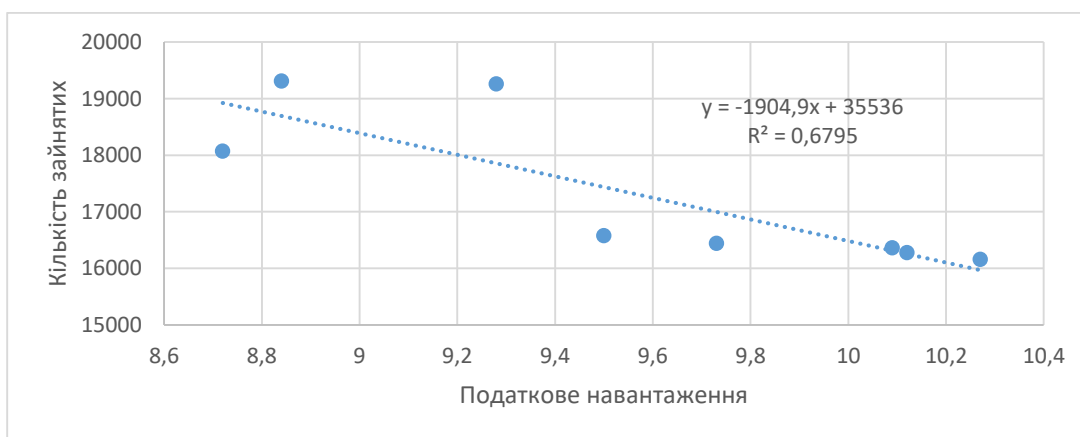

Рис. 3.6. Зв'язок рівня оподаткування корпоративного сектору та кількістю зайнятих

Джерело: розраховано автором.

Водночас, різноманітні податки на корпоративний сектор та непрямі податки формують 61,1% дохідної частини зведеного бюджету і є бюджетоутворюючим елементом бюджетної політики. Таким чином можна зробити висновок, що податкова система в Україні потребує реформування і створення зрозумілої, прозорої системи оподаткування, показники якої могли б корелювати з іншими макроекономічними показниками і дозволяли будувати прогностичні моделі, як для цілей державного управління так і для потенційних інвесторів.

3. Соціальна політика повинна бути безпосередньо пов'язана із зростанням доходів домогосподарств. Розрахуємо витрати соціальної політики як різницю між соціальними допомогам в структурі доходів домогосподарств [130] та витратами на соціальний захист зведеного бюджету України [131] (Додаток Б, табл. Б5).

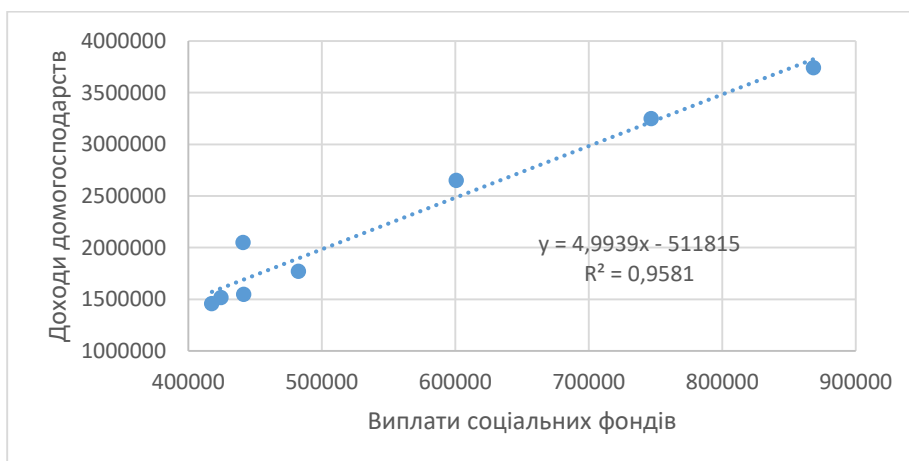

Рис. 3.7. Зв'язок доходів домашніх господарств з обсягами виплат із соціальних фондів

Джерело: розраховано автором.

Порівняння динаміки виплат соціальних фондів та доходів домогосподарств (рис. 3.7) показує наявність тісного зв'язку між ними (коефіцієнт кореляції 0,98). Зростання виплат з соціальних фондів на 1%, призводить до зростання доходів домогосподарств на 0,92%. Таким чином одним із завдань державної політики має стати стимулювання розвитку соціальних інститутів, у тому числі недержаних пенсійних та страхових фондів.

4. Монетарна політика опосередковано впливає на формування заощаджень домогосподарств та їх готовність інвестувати. Стабільна грошова система і низький рівень інфляції стимулюють довіру споживачів до фінансових інституцій, у той же час низький рівень облікової ставки не стимулює інвестувати в банківську систему. Аналіз базових показників Національного банку України (Додаток Б, табл. Б6) свідчить про наступне:

- Існує помірний зв'язок між обліковою ставкою НБУ та індексом інфляції (коефіцієнт кореляції 0,74), проте виявити середній коефіцієнт еластичності між двома показниками не вдалося, у зв'язку із значними розбіжностями річних показників (рис. 3.8). Отже, можна зробити висновок, що на індекс інфляції крім базової ставки впливають інші показники.

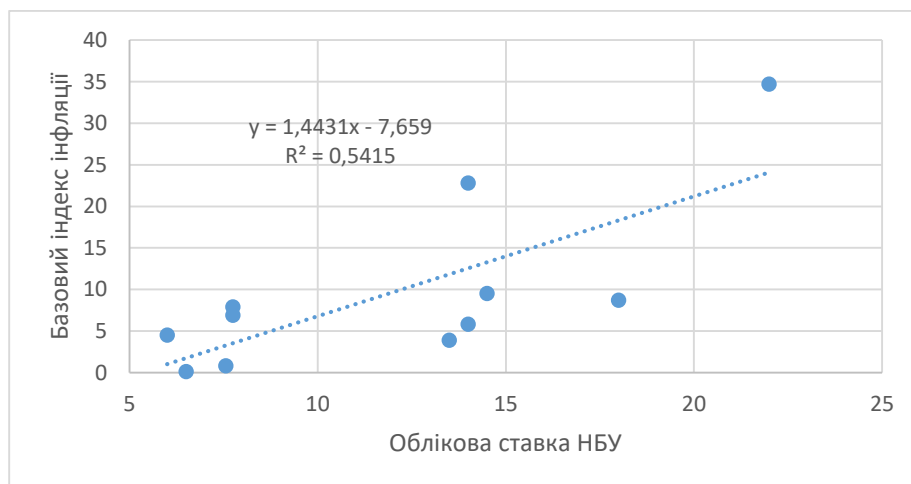

Рис. 3.8. Зв'язок облікової ставки НБУ та базовим індексом інфляції.

Джерело: розраховано автором.

- Залежність між базовою ставкою НБУ і обсягами депозитів домогосподарств. Динаміка приросту депозитів домогосподарств зберігалася не зважаючи на коливання ставки НБУ. Враховуючи зв'язок між базовою ставкою та рівнем інфляції висновок буде вірний і для залежності між інфляцією та депозитами домогосподарств. При цьому збільшення облікової ставки викликає незначне зменшення депозитів в національній валюті і збільшення депозитів в іноземній валюті, проте статистична вага такого зв'язку відсутня.

- Традиційно вважається, що зростання облікової ставки призводить до зменшення обсягів інвестицій. Проте аналіз даних НБУ з коефіцієнтом

кореляції 0,72 показує, що із зростанням облікової ставки зростають обсяги кредитування нефінансового сектору економіки (рис. 3.9).

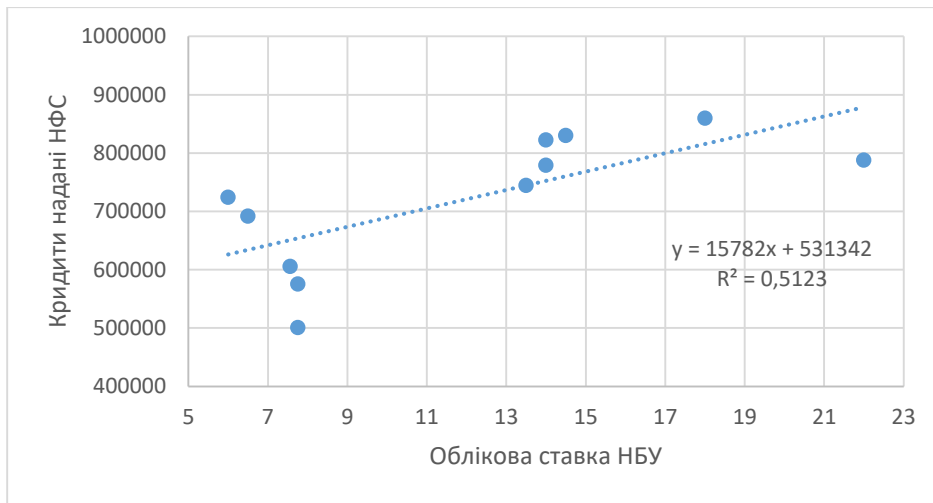

Рис. 3.9. Зв'язок облікової ставки НБУ та обсягом кредитів наданим нефінансовим організаціям

Джерело: розраховано автором.

Зв'язків між обліковою ставкою НБУ та обсягами доходів і витрат домогосподарств не виявлено. Проте наявний зв'язок між обліковою ставкою і валовими заощадженнями домогосподарств (коефіцієнт кореляції -0,71), зменшення облікової ставки на 1% призводить до збільшення заощаджень на 0,6% (рис. 3.10).

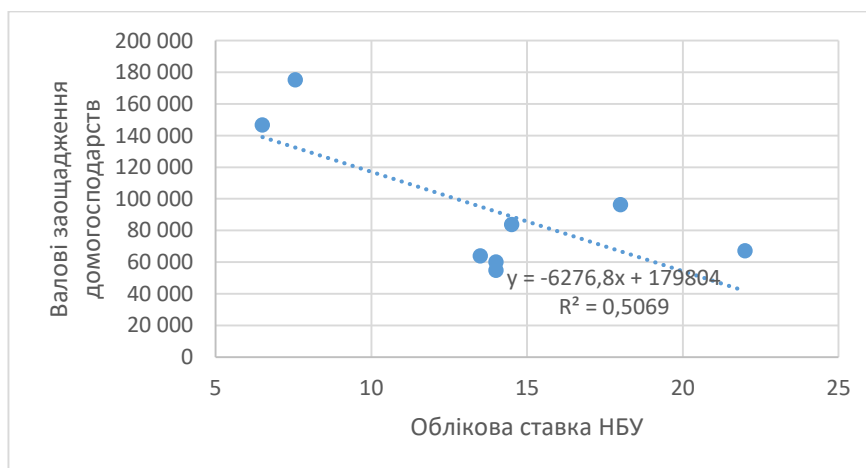

Рис. 3.10. Зв'язок облікової ставки НБУ та валовими заощадженнями домогосподарств

Джерело: розраховано автором.

Таким чином вплив монетарної політики в Україні не відповідає традиційним постулатам економічної теорії. Водночас не виявлено зав'язків між

заощадженнями домогосподарств та фіскальною політикою в Україні. Це може бути визначено неузгодженістю між монетарною та фіскальною політикою і тим, що дії виконавчої влади нівелюють заходи НБУ, та навпаки.

5. Комунікаційна політика держави не підлягає статистичному обліку. Проте, як було зазначено, менше 20% опитаних домогосподарств користується фінансовими інструментами для заощадження своїх коштів, а 49% домогосподарств, не зважаючи на наявність надлишкових коштів, зберігають кошти у вигляді готівки вдома. Така ситуація свідчить про відсутність єдиної інформаційної політики в сфері підвищення ефективності використання інвестиційних можливостей домашніх господарств та низький рівень довіри до фінансових інститутів.

Отже, можемо сформулювати основні заходи щодо оптимізації державної політики.

Проведений аналіз свідчить, що насамперед потребує реформування податкової політики держави. Можна припустити, що оподаткування фізичних осіб не відповідає функції регулювання доходів і витрат домогосподарств. Професор А. Крисоватий стверджує, що «оподаткування країн із розвиненою ринковою економікою – це приклад, перспективою якого є наближення вітчизняного оподаткування. Та існує проблема у необхідності пошуку оптимального поєднання прогресивних податкових інструментів, та перегляду змінам економічних, соціальних та інституційних умов» [103]. Тому доцільно скористатися досвідом розвинутих країн (Австрії, Бельгії, Іспанії, Канади, Чехії, Данії, Естонії, Франції, Німеччини, Ірландії, Ізраїлю, США) і перейти від індивідуального оподаткування, яке залежить від рівня доходів населення та не враховує сімейний стан, до оподаткування доходів домогосподарства. Такий підхід дозволяє обирати найбільш оптимальний варіант оподаткування доходу (спільне або окреме оподаткування доходів подружжя), враховує соціальні особливості домогосподарства (наявність соціально незахищених осіб в домогосподарстві) та посилює соціальну справедливість в оподаткуванні. При оподаткуванні доходів подружжя можна передбачити суттєві пільги у вигляді

неоподатковуваних сум доходу на кожного їх члена, що перебуває на утриманні платника податку (неповнолітні діти та особи похилого віку). Крім того, оподаткування доходів домогосподарств дозволить більш оптимально підходити до планування сім'ї, що стає більш важливим в умовах існуючої в країні демографічної кризи. Перехід від існуючої практики оподаткування до оподаткування доходів домогосподарств можна здійснювати поступово та поетапно.

Ще однією особливістю податкової політики щодо оподаткування доходів домогосподарств має стати повернення до використання неоподаткованого мінімуму доходів, який має відповідати встановленому бюджетом рівню прожиткового мінімуму (на сьогодні згідно статті 169.1.1. Податкового кодексу України податкова соціальна пільга становить 50% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи [147]), та поширюватись на всіх членів домогосподарства не залежно від наявності у них доходів.

Сьогодні платник податків на доходи фізичних осіб одночасно отримує соціальну допомогу. Таким чином оплата податків призводить до збільшення видатків бюджету на соціальний захист. У той же час світовою наукою доведено, що запровадження цільових податкових пільг є більш ефективним заходом у порівнянні з виплатою соціальних трансфертів за рахунок бюджетних коштів. Тому доцільно повернутися до поширеної в розвинутих країнах практики прогресивного оподаткування доходів. Вітчизняна практика свідчить, що запроваджене з 01.01.2004 р. пропорційне оподаткування доходів фізичних осіб добре виконує лише «функцію надання субсидій заможним домогосподарствам і стимулювання імпорту (адже забезпечені домогосподарства збільшують попит на дорогі товари іноземного виробництва)» [104]. Для малозабезпечених верств населення доцільним є встановлення відносно низьких податкових ставок (або абсолютне звільнення від сплати податку).

Ще однією проблемою, що має вагомий вплив на рівень витрат домогосподарств є значні обсяги витрат на оплату непрямих податків, в першу чергу податку на додану вартість, яка в Україні є стабільною і згідно статті 193.1.

податкового кодексу України становить 20%. Для зменшення тиску непрямих податків на бюджети домогосподарств доцільно скористатися досвідом зарубіжних країн, де ставки непрямих податків є диференційованими (за зниженими ставками оподатковуються товари першої необхідності, за підвищеними – предмети розкоші, за основною ставкою – решта товарів і послуг). В такому випадку зменшення бюджетних доходів за рахунок зменшення ставок на товари широкого вжитку буде компенсовано підвищенням надходжень від збільшення ставок на предмети розкоші. Як варіант зменшення витрат на адміністрування ПДВ можна скористатися досвідом США де застосовується диференційований податок на продаж.

Крім загального оподаткування доходів фізичних осіб або домогосподарств в розвинутих країнах існує тенденція до застосування окремих податкових інструментів для стимулювання приватних інвестицій. Необхідно зазначити позицію В. Гуртова, який обґрунтовує необхідність збільшення державного впливу на ринок заощаджень, а саме шляхом формування економічної політики, діяльністю якою буде створення податкових переваг для дрібних інвесторів; ліквідація подвійного оподаткування означених інвесторів тощо [32].

В Україні незважаючи на світовий досвід посилюється податковий тиск на дрібних інвесторів. Так з 1.01.2015 р. діє ставка у розмірі 18% податку на відсотки за депозитом (ст. 164 Податкового кодексу України [147]). Відповідно залучення коштів банківською сферою від населення скоротилося з 418 135 млн. грн. у 2014 р. до 410 895 млн. грн. у 2015 р. (Додаток Б, табл. 6). Введення такого податку значно знижує зацікавленість домогосподарств до заощадження на депозитному рахунку та, відповідно, зменшують ресурсну базу. Крім того, можна надати сумніву суттєвого наповнення державного бюджету за рахунок даного податку, який на думку багатьох експертів не забезпечує потребу країни в додаткових фінансових надходженнях і є неефективним [179].

Як було зазначено вище, однією з проблем трансформації заощаджень домашніх господарств в інвестиції є фінансова неграмотність населення. В

ринкових умовах для ефективного інвестування заощаджень необхідно мати хоча б мінімальні знання стосовно основ функціонування фінансового ринку та можливих напрямів інвестування. Держава повинна створювати необхідні умови для забезпечення домогосподарств необхідною інформацією в прямій співпраці з участю представників фінансового сектору економіки, що для останніх може бути додатковим інструментом просування інвестиційних послуг. Окрім цього, держава має контролювати наявні в ЗМІ інформаційні потоки стосовно фінансових послуг, що часто надають невірну та неправдиву інформацію і, замість освіти споживачів, викликають панічні настрої та негативні очікування, які надалі можуть перетворитися в реальність.

Доцільно було б створити освітній канал фінансового напрямку, залучити провідних та відомих спеціалістів з фінансової та інвестиційної сфери, «гарячої лінії» для надання консультацій з питань фінансової грамотності, фінансового законодавства, організації та ведення власного бізнесу, оподаткування тощо.

Також доцільно з метою підвищення рівня фінансової грамотності населення ввести ряд змін до вітчизняної системи освіти з урахуванням загальносвітових тенденцій. Інвестиції в освіту завжди були й залишаються важливою складовою підвищення рівня людського капіталу.

Для ефективного використання інвестиційного потенціалу домогосподарств можуть сприяти певні напрямки державної політики, а саме: забезпечення участі домогосподарств у співфінансуванні інвестиційних проектів чи програм; здійснення аналізу за адаптація у вітчизняну практику зарубіжного досвіду щодо використання заощаджень домогосподарств, насамперед використання накопичувальних інвестиційних схем (відкриття пенсійних рахунків, придбання житла і бізнес нерухомості, інвестування в освіту тощо); впровадження фінансових інструментів, які збільшать обсяги економічної вигоди щодо трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиційний ресурс; удосконалення співпраці фінансових інститутів з домогосподарствами щодо залучення заощаджень з метою інвестування; створення фінансової інфраструктури на регіональному та місцевому рівні, які обслуговуватимуть

кошти населення для вирішення місцевих економічних і соціальних проблем; розроблення законодавчих актів, зокрема щодо створення фондів гарантування страхових виплат, який гарантуватиме відшкодування коштів у галузі страхування життя, вкладів членів кредитних спілок тощо, що забезпечать державну гарантію захисту внесків населення.

3.2. Шляхи нарощення інвестиційного потенціалу домашніх господарств в Україні

Оскільки в Україні, в умовах нестабільної економічної та фінансової ситуації, існує високий рівень тінізації та ухилення від сплати податків, це вимагає значної уваги щодо вивчення зарубіжного досвіду та світових здобутків. У зв'язку з необхідністю підвищення ефективності формування та використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств України виникає питання щодо пошуку шляхів переходу від системи оподаткування доходів фізичних осіб до оподаткування сімейного (домашніх господарств) із урахуванням впровадження світового досвіду у цій сфері.

На сьогодні такі країни як Австрія, Бельгія, Іспанія, Греція, Канада, Чехія, Данія, Єгипет, Естонія, Франція, Німеччина, Ірландія, Ізраїль, США вже користуються перевагами оподаткування доходів домогосподарств [50]. Такий підхід дозволяє обирати найбільш оптимальний варіант оподаткування доходу (спільне або окреме оподаткування доходів), враховує соціальні особливості домогосподарства (наявність соціально незахищених осіб в домогосподарстві) та посилює дію принципу соціальної справедливості в оподаткуванні. При спільному оподаткуванні доходів домогосподарства можна передбачити певні пільги, адже сума їхнього доходу розраховується на кожного члена домогосподарства, і навіть такого, що перебуває на утриманні платника податку (особи похилого віку, непрацездатні особи, неповнолітні діти тощо). Крім того, оподаткування доходів домогосподарств дозволить більш оптимально підходити до планування сім'ї, що стає більш важливим в умовах існуючої в країні

демографічної кризи. Перехід від існуючої практики оподаткування до оподаткування доходів домогосподарств можна здійснювати поступово і поетапно.

Важливо зазначити, що за даними Організації економічного співробітництва та розвитку навіть ті країни, що обрали схему оподаткування індивідуальних доходів фізичних осіб, в більшості випадків враховують сімейний стан. Податкова політика багатьох країн ОЕСР спрямована на підтримку сімей з дітьми (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Загальні середні ставки податку на доходи фізичних осіб із середньою заробітною платою за типом сім'ї

Країна	Самотня особа		Сімейна пара	
	Жодної дитини	Двоє дітей	Жодної дитини	Двоє дітей
Бельгія	38,4	25,7	28,6	17,2
Канада	23,2	1,1	18,4	0,7
Данія	35,3	16,1	31,1	25,1
Естонія	15,6	1,9	13,0	2,1
Франція	27,3	9,4	20,8	15,3
Німеччина	38,9	24,7	30,9	19,6
Греція	25,4	20,1	26,5	21,7
Угорщина	33,5	16,8	33,5	17,6
Ізраїль	18,0	8,2	18,0	15,4
Італія	29,0	18,6	26,7	16,4
Литва	35,8	25,5	35,8	18,7
Нідерланди	28,7	13,5	27,7	21,6
Норвегія	27,5	19,6	27,5	23,4
Польща	24,1	-1,1	23,2	-1,1
Португалія	27,4	16,5	22,9	13,3
Словенія	33,7	18,0	30,6	13,5
Іспанія	21,1	10,9	17,6	14,1
Швеція	24,7	17,8	24,7	17,8
Швейцарія	17,1	4,2	13,8	3,8
Великобританія	23,3	18,9	22,7	18,3
США	24,4	10,7	16,0	7,0

Джерело: складено автором за [214].

Так, наприклад, в Україні до 2000 р. діяла система прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб, а саме: від 12% для осіб із мінімальним

розміром доходу та до 42% для осіб, із доходами понад 100 000 грн., а з 2000 р. була запроваджена «плоска» шкала сплати ПДФО, яка передбачає оподаткування податків за однією ставкою, а податкові відрахування не залежать від суми сукупного доходу.

Система оподаткування європейських країн відрізняється тим, що вона створена на основі прогресивної шкали. Наприклад, у Франції розрахунок податку на доходи фізичних осіб здійснюється податковою службою, а саме: доходи поділяється на вісім категорій, кожна з цих категорій розраховується за власною методикою. Розрахунок такого податку здійснюється за прогресивною шкалою та враховується розмір доходів не окремого члена домогосподарства, а враховується кількість його членів, ставка такого податку становить від 0 до 45%. Оподаткування доходів від цінних паперів здійснюється за ставкою 26%, від дорогоцінних металів – 8%, від нерухомості – за загальною шкалою оподаткування (але додатково оплачується земельний податок у розмірі 3,6% і місцеві податки у розмірі 1,2%). Крім того у Франції платникам податку присвоюють коефіцієнт, що залежить від їх сімейного стану (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Коефіцієнти оподаткування домашнього господарства у Франції

Платник податку	Коефіцієнт
Самотні, розлучені та жінки-вдови без осіб, які перебувають на утриманні	1,0
Самотні, розлучені та жінки-вдови з однією дитиною старше 18 років (або інвалідом чи учасником війни)	1,5
Подружжя без дітей; самотні або розлучені батьки з однією дитиною	2,0
Подружжя з однією дитиною, одинокі або розлучені батьки з двома дітьми	2,5
Подружжя та овдовіле подружжя, що мають двох дітей	3,0
Самотні або розлучені батьки, що мають трьох дітей	3,5
Подружжя та овдовіле подружжя, що мають трьох дітей	4,0
Самотні або розлучені батьки, які мають четверо дітей	4,5
Подружжя та овдовіле подружжя, що мають четверо дітей	5,0
Самотні або розлучені батьки, які мають п'ятеро дітей	5,5
Подружжя та овдовіле подружжя, що мають п'ятеро дітей	6,0
Самотні або розлучені батьки, які мають шестеро дітей	6,5
Кожна додаткова дитина, яка не перебуває в шлюбі, до 18 років і старше 18 років, якщо вона відноситься до будь-якої категорії	1,0

Джерело: складено автором за [146].

Така система оподаткування полягає в тому, що сукупний дохід домогосподарства, який оподатковується становить частку доходу до встановленого коефіцієнту домогосподарства в залежності від складу сім'ї. А далі, до цієї частки додається відповідна прогресивна ставка податку і множиться на коефіцієнт домогосподарства. Отриманий результат відповідає розміру податку домогосподарства, який необхідно сплатити.

Податки на доходи домогосподарств у Франції сплачуються за прогресивною шкалою: розмір ставки зростає із збільшенням доходу, але існує мінімальна величина доходу, податок з якого не сплачується (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Ставки податку на доходи домогосподарств у Франції, 2018 р.

Категорія платника податку, євро	Ставка податку, %
до 10,064	0
Від 10 064 до 25 659	11
Від 25 659 до 73 369	30
З 73 369 до 157 806	41
більше 157 806	45

Джерело: складено автором за [146].

Досвід Польщі є також цікавим прикладом для запозичення, адже платники податків мають вибір між двома видами податку на доходи: щомісячний податок фіксовано розміру, або відсоток від доходу певного розміру. При щомісячній сплаті податку фіксованого розміру платник податку отримує податкову картку, яку запровадили для того, щоб мінімізувати ведення обліку. Податок необхідно сплатити навіть у тому випадку, якщо у поточному місяці не було доходу. Даний податок сплачують фізичні особи, які проживають в країні постійно або більше шести місяців та особи, джерело доходів яких знаходяться в Польщі, а самі фізичні особи проживають за кордоном. Ставка даного податку становить в межах 18% (якщо величина доходу, який отримує платник податку становить менше 85 528 польських злотих(30 545 дол. США)) та 32% (більше 85 528 польських злотих).

Обов'язковим елементом податкових систем країн світу можна вважати наявність неоподатковуваного мінімуму на рівні, як правило, реального прожиткового мінімуму. Адже після сплати податку необхідно, щоб у домогосподарства залишилась та частина доходу, яка є достатньою для задоволення першочергових та поточних потреб [103].

Податок на доходи домогосподарств у Німеччині [145] справляється із всіх видів доходів, які вони отримують. Існує два види сплати податку: 1) платником податку є домогосподарства; 2) кожен член домогосподарства сплачує податок самостійно, як окремий платник. У випадку спільного оподаткування – домогосподарство має додаткові пільги. Ставка податку в цій країні встановлюється в розмірі від 14% до 53%. Неоподаткований мінімум у 2020 р. становив 9 408 євро. Доходи за рахунок державних виплат на утримання дітей не оподатковуються. Внески на соціальні страхування, відрахування в пенсійний фонд, видатки на різні види страхування життя тощо не враховуються в сумі оподаткованого доходу. Дохід, який оподатковується, розраховується за формулою:

1. $T = 0$ для $X \leq 9\,408$
2. $T = (972,87 Y + 1400) Y$ для $9\,408 \leq X \leq 14\,532$
3. $T = (212,02 Z + 2\,397) Z + 972,79$ для $14\,533 \leq X \leq 57\,051$
4. $T = 0,42 X - 8\,963,74$ для $57\,052 \leq X \leq 270\,500$
5. $T = 0,45 X - 17\,078,74$ для $270\,501 \leq X$

Де X – дохід, який оподатковується, T – зобов'язання з податку на прибуток;

Ці формули використовуються для розрахунку податку на прибуток для одиноких осіб. Зобов'язання з податку на прибуток для сімейної пари розраховується наступним чином: податок на прибуток сплачується лише з половини спільного оподатковуваного доходу відповідно до наведеної вище формули, а отримана сума подвоюється для отримання зобов'язання з податку на дохід сім'ї.

Щодо Італії [140], то оподаткування фізичних осіб відбувається з таких видів доходів: доходи від підприємницької діяльності, доходи від самозайнятості, доходи від нерухомості та землі, яка є у власності домогосподарства, інвестиційні доходи та інші джерела доходів. Дохід, який отримує член домогосподарства від страхування на випадок безробіття також підлягає оподаткуванню. Домогосподарства Італії не сплачують податок із внесків на соціальне страхування працівників; добровільні внески на рахунки додаткових пенсійних фондів, які не перевищують суми у розмірі 5164,57 євро, а також добровільні внески на рахунки обов'язкових пенсійних фондів; соціальні внески, які оплачують роботодавці своїх домашніх працівників, що не перевищують суми у розмірі 1549,37 євро; витрати, які сплачують інваліди на медичне обслуговування; аліменти; внески до релігійних закладів, які не перевищують суму 1032,91 євро (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Ставки податку на доходи фізичних осіб в Італії, 2020 р.

Категорія платника податку, євро	Ставка податку, %
До 15000	23
Від 15000 до 28000	27
Від 28000 до 55000	38
Від 55000 до 75000	41
Понад 75000	43

Джерело: складено автором за [140].

У Швеції податки сплачуються з усіх доходів, які отримують фізичні особи: заробітна плата, пенсії, підприємницька діяльність, капітал. Податок розраховується за прогресивною шкалою: 5-56,9%. Якщо дохід фізичної особи не перевищує 170 тис. крон (близько 15 тис. дол. США), розмір податку становить 31%, в разі перевищення – ставка податку може зрости до 56,9%. [182].

У Бельгії [137] існує система справляння персонального податку з доходів. У 2004 р. було започатковано такий принцип оподаткування, який поширюється на всі категорії доходів. Фізична особа, яка не отримує доходу (не працююча особа), оподатковується з величини «умовного доходу», яка міг би бути їй нарахований. Для сімейних пар застосовується подружній коефіцієнт

оподаткування лише у випадку низького рівня доходу або у складі сім'ї є лише непрацюючі особи.

В Бельгії не підлягають оподаткуванню відрахування внесків на соціальне страхування, на витрати пов'язані з роботою – 30% валового доходу, що не перевищує 4890 євро на особу та подружній коефіцієнт.

Таблиця 3.5

Ставки податку на доходи фізичних осіб в Бельгії у 2020 р.

Категорія платника податку, євро	Ставка податку, %
0-13 440	25
13 440-23 770	40
23 770-41 060	45
41 060- і вище	50

Джерело: складено автором за [137].

Система оподаткування доходів фізичних осіб у Данії [138] залежить від доходу платника податку, що поділяється на три категорії:

- Особистий дохід – дохід від оплати праці, від підприємницької діяльності, пенсії, виплат по безробіттю тощо; винятком є внески працівників на соціальне страхування та на рахунки додаткового пенсійного забезпечення.
- Капітальний дохід – доходи продажу акцій, від дивідендів та вартість майна житлових будинків.
- Оподатковуваний дохід – сукупність доходів фізичних осіб та доходів від капіталу.

Що стосується податкової одиниці, то в Данії оподатковується дохід кожного з подружжя окремо. Фізичні особи оплачують 8% з заробітної плати або інших доходів від оплати праці. Ставка муніципального податку становить 29,5%, державного – 12-25% (залежить від розміру доходу).

Оподаткування доходів фізичних осіб в Іспанії [139] визначається як оподатковуваний дохід за мінусом внесків на соціальне страхування та податкових пільг. Як правило, в Іспанії оподатковується фізична особа. Але подружжя пара може обрати оподаткування сім'ї при умові подання інформації про спільний дохід. Також існує такий вид оподаткування при якому

оподатковується домогосподарство, до складу якого входять одна особа, яка отримує дохід та особа на його утриманні.

Також існують податкові пільги: для подружньої пари – допомога в розмірі 3400 євро, для одиноких батьків – 2150 євро, інші категорії – до 2000 євро.

В Іспанії оподатковуються всі види доходів, включно з тими, які були отримані в іншій країні. Регіональні уряди Іспанії можуть встановлювати свої власні податки на доходи фізичних осіб. У 2020 р. такі ставки податку становлять від 9,5% до 22%, але якщо річний дохід перевищує 300 тис. євро, то ставка оподаткування становить 52%.

Таблиця 3.6

Ставки податку на доходи фізичних осіб в Іспанії у 2020 р.

Категорія платника податку, євро	Нижня межа податку, євро	Ставка податку вище нижньої межі, %
0–12 450	0	9,50
12 450–20 200	1 182,75	12,00
20 200–35 200	2 112,75	15,00
35 200–60 000	4 362,75	18,50
Понад 60 000	8 950,75	22,50

Джерело: складено автором за [139].

Одиницею оподаткування в Угорщині [143] є фізична особа. Подружжя оподатковується окремо. До оподатковуваного доходу належать доходи від зайнятості та допомоги по безробіттю. Не оподатковуються виплати та допомоги по догляду за дітьми. Відповідним доходом від зайнятості для визначення бази оподаткування є валова заробітна плата працівника. Виплати на соціальне страхування працівника не зменшують обсяг податкової бази.

З 1 січня 2020 р. матері, які виховують або виховували принаймні чотирьох дітей звільнені від сплати податку на доходи фізичних осіб на все життя для оподатковуваного консолідованого доходу, отриманого від працевлаштування або самостійної роботи. Сім'ї у складі яких є діти на утриманні базу податку зменшують за рахунок сімейної податкової пільги: 66 670 форинтів на місяць для сімей з однією дитиною; 133 330 форинтів на місяць за одну дитину для сімей з двома дітьми; 220 000 форинтів на місяць на дитину для сімей з трьома і більше

дітьми. Дитиною на утриманні вважається дитина віком до 17 років, або до 24 років якщо дитина здобуває середню освіту денної форми навчання.

Загалом в Угорщині діє фіксована ставка податку на прибуток фізичних осіб у розмірі 15% від податкової бази.

У Чехії одиницею оподаткування також є фізична особа. Оподатковуванню підлягає дохід, що розраховується наступним чином: сума доходу від оплати праці та внесків на соціальне страхування за мінусом податкових пільг. Не оподатковуються благодійні пожертви, виплати відсотків, внески на додаткову пенсію та приватні страхові внески. Ставка єдиного податку становить 15% [144].

У США існує податковий період оподаткування, яким є календарний рік. Домогосподарства в США, як правило, оподатковуються одним із трьох способів: як сімейні пари, в разі подання інформації про спільний дохід; як одружені особи, які подають інформацію про дохід кожного з подружжя окремо; як голови домогосподарства (такими особами можуть бути лише неодружені або розлучені, які мають на утриманні члена домогосподарства). Усі інші, включаючи дітей на утриманні з достатнім рівнем доходу, оподатковуються як фізичні особи [142].

Основними податковими пільгами в США є: подружня пара, що подає інформацію про спільний дохід, має пільгу в 24 800 дол. США, для домогосподарств, до складу якого входять одна одинока особа та одна дитина – 18 650 дол. США, для домогосподарства, до складу якого входить лише одна особа – 12 400 дол. США. Окреслені пільги індексується із врахуванням інфляції.

Платникам податків надається податковий кредит для кожної дитини віком до 17 років. З 2020 р. максимальна сума кредиту становить 2000 дол. США за дитину. Кредит повертається в обсязі 15% від доходу, що перевищує 2 500 дол. США, але не перевищує 1400 дол. США за дитину. Для інших утриманців надається кредит у розмірі 500 дол. США, що не повертається.

Базою оподаткування в США виступають валовий дохід за мінусом вищезазначених податкових пільг.

Таблиця 3.7

Суми доходу, які підлягають оподаткуванню в США у 2020 р.

Одинока особа, дохід понад, дол. США	Подружжя, дохід понад, дол. США	Голова сім'ї, дохід понад дол. США	Гранична ставка, %
0	0	0	10
9875	19 750	14 100	12
40 125	80 250	53 700	22
85 525	171 050	85 525	24
163 300	326 600	163 300	32
207 350	414 700	207 350	35
518 400	622 050	518 400	37

Джерело: складено автором за [142].

У Канаді існує прогресивна федеральна система податку на доходи фізичних осіб [141]. Вона також включає багато податкових пільг (які відшкодовуються чи не відшкодовуються), які зменшують розмір податку, що підлягає сплаті.

Федеральна система оподаткування доходів фізичних осіб Канади пропонує два способи сплати податку: оподаткування особистих доходів на індивідуальній основі та оподаткування доходу сім'ї.

В Канаді податки на доходи фізичних осіб сплачуються за прогресивною ставкою (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Ставки податку на доходи фізичних осіб в Канаді у 2019 р.

Категорія платника податку, CAD	Ставка податку, %
0 - 47 630	15
47 630 - 95 259	20,5
95 259 - 147 667	26
147 667 - 210 371	29
210 371 і більше	33

Джерело: складено автором за [141].

Щодо податкових кредитів, то в Канаді їх може отримати практично кожна сім'я, які спрямовуються на подружжя на утримання одного з членів подружжя, кожної дитини у віці до 19 років, неодружених платників податків з дітьми,

внески на соціальне страхування, витрати по догляду за дитиною, дитину-інваліда до 17 років.

Таким чином на сьогодні в розвинутих країнах, як правило, застосовується прогресивна ставка податку на доходи фізичних осіб, що залежить від рівня доходів платника податків. У всіх розвинутих країнах існує неоподаткований мінімум доходів, що включає фактичну межу прожиткового мінімуму, потреби на утримання соціально незахищених членів домогосподарства та інші витрати. Практично у всіх країн членів Організації економічного співробітництва та розвитку існують системи пільг, що враховують сімейний стан, наявність дітей (та їх кількість) та інших осіб, що перебувають на утриманні своїх працюючих членів.

Другим елементом податкової реформи щодо оподаткування доходів домогосподарств має стати повернення до використання неоподаткованого мінімуму доходів, який має відповідати встановленому бюджетом рівню прожиткового мінімуму (на сьогодні згідно статті 169.1.1. податкового кодексу України податкова соціальна пільга становить 50% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи у розрахунку на місяць [147]). В перспективі необхідним є розповсюдження неоподаткованого мінімуму на кожного члена домогосподарства, не залежно від наявності у них доходів, як свідчить досвід розвинутих країн. Таким чином, витрати бюджету на субсидії чи інші соціальні виплати можуть бути замінені на податкові пільги, що значно полегшить процес адміністрування таких виплат. В перспективі можливо запровадити поступове розширення податкових пільг за прикладом розвинутих країн світу.

Загалом же, можна зробити висновок, що в умовах занижених державних соціальних стандартів, слабкої динаміки зростання реальних доходів фізичних осіб, а саме їх легальної частини, збереження або ж підвищення частки бюджетних надходжень від податків на споживання та майнових податків є не стільки показником збільшення рівня податкового навантаження на фізичних осіб, скільки індикатором рівня та динаміки тіньової економіки.

Також зазначимо, що непрямий метод оподаткування, на відміну від прямого, є доволі динамічним, оскільки в цілому залежать від загальних параметрів цінової пропозиції та у відповідних сегментах товарного ринку, яка визначається показниками інфляції, курсової стабільності, рівнем пропозиції відповідних товарів на ринку тощо, що зумовить відповідний споживчий попит, а отже позиціонування доходу в якості об'єкта оподаткування

Таким чином можна запропонувати наступну модель оподаткування доходу домогосподарств:

1) неоподатковуваний мінімум доходу фізичної особи необхідно вирівняти до рівня прожиткового мінімуму, що розповсюджується на кожного члена домогосподарства;

2) необхідно членам домогосподарства, які ведуть спільне господарство дати можливість визначати їхній склад з метою оподаткування своїх доходів;

3) сплату податку необхідно проводити оди раз на рік відповідного річного податкового періоду з усієї суми річного доходу;

4) запровадження схеми оподаткування, що визначатиме суму податку на доходи домогосподарства за відповідний рік, яка відбуватиметься наступним чином:

- підсумовуються доходи кожного члена домогосподарства;
- загальна сума доходів домогосподарства розділяється на всіх членів домогосподарства (в тому числі непрацюючих, неповнолітніх дітей, інвалідів, осіб похилого віку, тих, хто перебуває на утриманні в домогосподарства тощо), які отримували чи не отримували доходи;
- якщо сума на рівні або менша реального прожиткового мінімуму, доходи такого домогосподарства не оподатковуються;
- якщо сума вища рівня реального прожиткового мінімуму – доходи оподатковуються

5) у разі запровадження означеного податку на доходи домогосподарств необхідно посилити облік над всіма доходами населення.

3.3. Механізми захисту інвестиційного ресурсу домашніх господарств

Як згадувалося вище, недовіра населення до фінансових інструментів є однією з головних проблем перетворення заощаджень домашніх господарств в інвестиції, розв'язання якої можна забезпечити шляхом зміцнення державного нагляду за діяльністю банківських та небанківських установ на фінансовому ринку та створенню системи, яка гарантувала б захист вкладів населення з боку держави.

Слід зазначити, що сьогодні не існує загальної моделі організації системи гарантування (страхування) програми захисту вкладів фізичних осіб. Система страхування вкладів виникла в США в 1934 р. після «Великої депресії» 1929-1933 рр. Відтоді інші країни запровадили в себе різні системи гарантування депозитів фізичних осіб. За міжнародну стандартизацію правил і принципів ефективного функціонування систем страхування вкладів відповідають Міжнародна Асоціація страховиків депозитів (IADI) [208] та Європейський форум страховиків депозитів (EFDI) [48], засновані у 2002 р. МВФ та Світовим банком. Це некомерційні організації, які забезпечують підтримку стабільності банківських та небанківських установ через міжнародну співпрацю, створення сприятливого середовища для обміну інформацією та досвідом щодо страхування депозитів. Проте спроби узагальнення практики гарантування вкладів на фінансовому ринку досі не мали успіху.

Світова фінансова криза 2007-2008 рр. стала випробуванням для процесу страхування і змусила фінансових регуляторів збільшити обсяги покриття депозитами або запровадити страхування там, де його раніше не було.

Отриманий досвід став основою міжнародних рекомендацій та норм щодо розвитку системи гарантування депозитів та граничних сум відшкодування вкладникам [33].

В 2009 р. Базельський комітет з банківського нагляду та Міжнародна асоціація страховиків депозитів (IADI) розробили вісімнадцять основних принципів систем гарантування вкладів, які мали відношення до інституційних

факторів, депозитів та членства у фондах гарантування, фінансування, надання інформації населенню, примусової реструктуризації таких банків, які були віднесені до категорії неплатоспроможних, компенсації вкладів та відшкодування Фонду витрат, які вони понесли у процесі відшкодування вкладів.

Міжнародна Рада з фінансової стабільності (Financial Stability Board) у 2012 р. розробила рекомендації про перехід до інституціолізованих систем гарантування вкладів фізичних осіб. За результатами перегляду була сформульована ще низка рекомендацій, у тому числі про перехід до інституціалізованих (експліцитних) систем гарантування вкладів. Ці рекомендації у 2014 р. доповнила IADI, приділивши більше уваги ролі установ гарантування вкладів у примусовій реструктуризації банків.

У «Ключових характеристиках примусової реструктуризації фінансових установ» (опубліковано у 2011 р.), Радою з фінансової стабільності наголошується на важливості співпраці між інституціями, які забезпечують відшкодування вкладів та примусову реструктуризацію банків, а також захисту прав кредиторів під час примусової реструктуризації.

Зарубіжний досвід законодавства щодо регулювання відшкодування коштів у банках, які віднесено до категорії неплатоспроможних, значною мірою випереджає вітчизняне. Нормативними документами ЄС у цій сфері є:

- Директива 94/19/ЄС 1994 р. – введено гарантування відшкодування депозитів, яке поширювалось на всі небанківські кредитні інститути, також було встановлено на які види депозитів не поширюється гарантування, визначено терміни виплат і встановлено суму граничного відшкодування.

- Директива ЄС 2014/49/EU 2014 р. – стандартизовано процес формування фондів гарантування вкладів шляхом відрахувань банками-учасниками фонду гарантування у вигляді ануїтету, надання вкладникам повної інформації щодо гарантування їх вкладів, покращення фінансування єдиної системи гарантування депозитів у країнах – членах ЄС.

- Директива ЄС 2014/59/EU 2014 р. – встановлення умов щодо відновлення та врегулювання діяльності небанківських кредитних інститутів та інвестиційних компаній та визначення принципів взаємодії між фондом гарантування вкладів та установи, уповноваженої на реструктуризацію небанківських кредитних інститутів.

Таким чином у всіх країнах ЄС на сьогодні діє єдина гармонізована система гарантування вкладів населення та примусової реструктуризації небанківських кредитних інститутів, що діють за єдиними принципами.

Поки ще рано робити висновки про ефективність систем гарантування вкладів під час останньої фінансової кризи, проте можна стверджувати, що в цілому системи гарантування виконали своє основне завдання. Під час останньої світової фінансової кризи системи гарантування завадили масовому витoku депозитів з банків. Тому можна стверджувати, що в світі і надалі буде розвиватися система гарантування вкладів та посилюватись залежність банків від державного регулятора.

Згідно звіту «База даних страхування вкладів» [206] у 112 країн або 59%, в тому числі Австрія, Німеччина, Італія, Швейцарія та Україна, присутнє явне правове регулювання страхування депозитів. Явне страхування передбачає чіткі терміни, розміри виплат гарантованих вкладів, визначений порядок виведення банків з ринку, які віднесені до категорії неплатоспроможних. Як правило, у розвинутих країнах присутні мають чітко окреслені умови гарантування депозитів. В Європі 96% країн користуються явним страхування депозитів, окрім таких країн як Ізраїль і Сан-Марино. В Африці – лише 24% [206].

Фонди гарантування вкладів за механізмом фінансування поділяються на три види, а саме:

1. авансовий платіж (ex-ante) – страхові премії (певна грошова сума до розрахунку) відраховуються банками-учасниками;
2. платіж постфактум (ex-post) – кошти акумулюються в разі банкрутства банку. На умовах ex-ante фінансуються всі фонди гарантування вкладів в країнах з низьким рівнем доходів;

3. змішаний – авансовий платіж, який може додатково фінансуватися через спеціальні премії, внески або кредити [208].

У 77% випадків фінансування всіх схем відбувається за рахунок внесків банків, тільки у 2% – за рахунок державного бюджету і ще 21% схем належить до змішаного фінансування.

Існує дві форми участі держави в фонді гарантування вкладів:

- пряма участь, що передбачає початковий внесок держави в статутний фонд та регулярні внески до страхового фонду (Японія, Іспанія, Індія);
- опосередкована участь, яка передбачає, що держава може в разі необхідності фінансувати дефіцит фонду. При цьому фінансування може здійснюватися шляхом випуску кредитних облігацій Міністерством фінансів, що гарантуються урядом, або як фінансування від Центрального банку (США, Англія, Австрія, Україна).

Сьогодні близько 40% систем гарантування вкладів використовують опосередкований метод участі держави. Так з метою подолання результатів кризових явищ, що відбулись у 2014-2017 рр. у банківському секторі, більше 50% банків України було віднесено до категорії неплатоспроможних, Фонд гарантування вкладів України залучив кредити від Національного банку України та Міністерства фінансів України на ринкових умовах. Борги Фонду станом на 1 квітня 2021 р. складаються із заборгованості Фонду за вексями перед Міністерством фінансів України у розмірі 68 852 млн грн, у тому числі залишку основної суми боргу – 46,94 млрд грн та нарахованих відсотків – 21,91 млрд грн [157].

Зараз в Україні існує два чинні закони, що регламентують страхування від фінансових ризиків, які виникають при інвестуванні:

1. Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [51].
2. Закон України «Про страхування» [52].

Відповідно до чинного законодавства вклади фізичних осіб, як об'єкт страхування, являють собою кошти, які залучені банком на умовах договору

банківського вкладу, банківського рахунку тощо. Це можуть бути готівкові і безготівкові засоби в національній або іноземній валюті. Крім суми вкладу страхуванню підлягають і нараховані на них відсотки.

Інституційне забезпечення відшкодування вкладів населення зорганізується Фондом гарантування вкладів – установою, на яку покладено виконання спеціальних функцій не тільки з гарантування вкладів, а і з забезпечення ліквідації неплатоспроможних банків через процедуру їх банкрутства. Учасниками фонду є банки, участь яких у його діяльності є обов’язковою (крім «Державного ощадного банку України»). Фонд підпорядковується Кабінету Міністрів України та Національному банку України.

Сума, яка відшкодовується за вкладами є чітко регламентованою. Відшкодовуються як сума вкладів, так і суми відсотків. Останні розраховуються на дату прийняття рішення Національного банку про віднесення банку до категорії неплатоспроможних, що є початком процедури виведення банку з ринку, іншими словами його ліквідації. Проте є обмеження сум, які підлягають виплаті вкладнику. Така сума не може бути більше граничного розміру відшкодування на дату прийняття рішення Національним банком України. При цьому не враховується кількість вкладів в одному банку. З 2012 року сума граничного розміру відшкодування коштів за вкладами не може перевищувати 200 тис. гривень.

В діяльності Фонду гарантування вкладів можна виділити наступні особливості [202]:

1. На сьогодні законом «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» передбачено гарантування вкладів лише фізичних осіб та не забезпечує підтримку інших вкладників. Така політика не стимулює інвестування коштів в банківську систему і не забезпечує стійкості фінансової системи держави. Тому доцільно розширити перелік гарантованих вкладів на інших суб’єктів фінансового ринку.

2. Відсутня ефективна взаємодія між основними елементами забезпечення фінансової стабільності: Міністерством фінансів, Національним банком та

Фондом гарантування вкладів. Як наслідок фінансові проблеми кредитних установ виявляються на етапах, коли уникнути банкрутства банку вже неможливо. Таким чином необхідно посилювати взаємодію учасників контролю за фінансовим ринком, в тому числі шляхом надання Фонду гарантування вкладів функцій банківського нагляду.

3. На сьогодні проблемою є нестача ресурсів Фонду, що у випадку кризових явищ, приводить до необхідності залучати державні кошти під відсотки. Вирішити дане питання можна за рахунок встановлення пільгової відсоткової ставки для Фонду гарантування вкладів, збільшення нормативу регулярного збору від банків-учасників, розширення переліку учасників Фонду за рахунок інших суб'єктів фінансового ринку, залучення до участі в Фонді власника найбільшого пакету депозитів фізичних осіб в Україні ПАТ «Державний ощадний банк України».

4. Згідно з законом «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» Фонд гарантування вкладів має право інвестувати власні кошти лише в державні облігації України, що обмежує його можливості по створенню ефективного зберігання наявних коштів Фонду.

5. Низький розмір гарантованої до відшкодування суми не стимулює споживачів до значних інвестицій в банківську систему. Переважна більшість вкладників (98,4%) обмежує депозити сумою до 200 тис. грн. (табл. 3.9). Тому доцільно крім розширення переліку застрахованих суб'єктів збільшувати розмір гарантованого вкладу в банківській системі, який не змінювався з 2012 р.

Згідно з даними річного звіту Фонду гарантування вкладів [194] станом на 01.01.2020 р. 99,0% вкладників мали депозити на суму до 200 тис. грн. при цьому на них припадало майже половина всіх вкладів (43,05%). Лише 1% вкладників володіли депозитами, сума яких перевищувала 200 тис. грн., але необхідно зазначити, що сума таких вкладів становить 59,95%. Велика кількість клієнтів з незначними сумами вкладів значно підвищує ризики для банківської системи, особливо в разі виникнення кризових явищ. Таким чином можна припустити, що збільшення страхової суми до 500 тис. грн. дозволить змінити структуру

депозитів в банках, дозволить мінімізувати ризики та сконцентрувати інвестиційні кошти.

Таблиця 3.9

Структура вкладів учасників Фонду станом на 01.01.2020 р.

Розмір вкладу, грн	Кількість вкладників		Сума вкладів		Середній розмір вкладу грн
	осіб	%	тис. грн	%	
до 10 грн	16 695 982	38,49	21 370,64	0,00	1,28
від 10 до 100 000 грн	25 701 735	59,25	125 223 318,05	26,39	4 872,17
від 100 000 до 200 000 грн	547 769	1,26	79 018 166,64	16,66	144 254,54
від 200 000 до 500 000 грн	328 348	0,76	92 257 345,55	19,45	280 974,29
понад 500 000 грн	105 170	0,24	177 920 113,63	37,50	1 691 738,27
Всього	43 379 004	100,00	474 440 314,51	100,00	10 937,10
Всього без «до 10 грн»	26 683 022	61,50	474 418 943,87	100,00	17 779,81
від 10 до 200 тис. грн	26 249 504	98,40	204 241 484,69	43,10	7 780,78

Джерело: складено автором за [194].

Закон України «Про страхування» (ст. 6) окреслює страхування фінансових ризиків, але не надає чіткого визначення і класифікації цих ризиків та принципів страхування. Страхування фінансових ризиків необхідне для відшкодування можливих втрати у випадку, коли застраховані угоди не дадуть очікуваної віддачі через певний період. Страхове відшкодування обчислюється як різниця між страховою сумою та одержаним прибутком від застрахованої комерційної діяльності. Означений вид страхування здійснюється добровільно лише у разі оплати страхових внесків страховій компанії. Відповідно до законодавства, при укладенні договору страхування означаються певні умови страхування.

Як видно з попередньо викладеного, державою гарантуються вклади домогосподарств в банківські установи не більші за 200 тис. грн. За такого підходу знижуються інвестиційні можливості домогосподарств. Це змушує домогосподарства, які мають достатньо заощаджень, вкладати кошти у банки,

які пропонують найвищі відсоткові ставки, що призводить до розпорошування капіталу і додаткових витрат Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Розширення повноважень Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на всіх учасників ринку інвестицій (власників, фінансових посередників), допоможе розв'язати цю проблему [194]. Диференціювати внески від учасників та суми відшкодування слід, беручи до уваги, ризики інвестування.

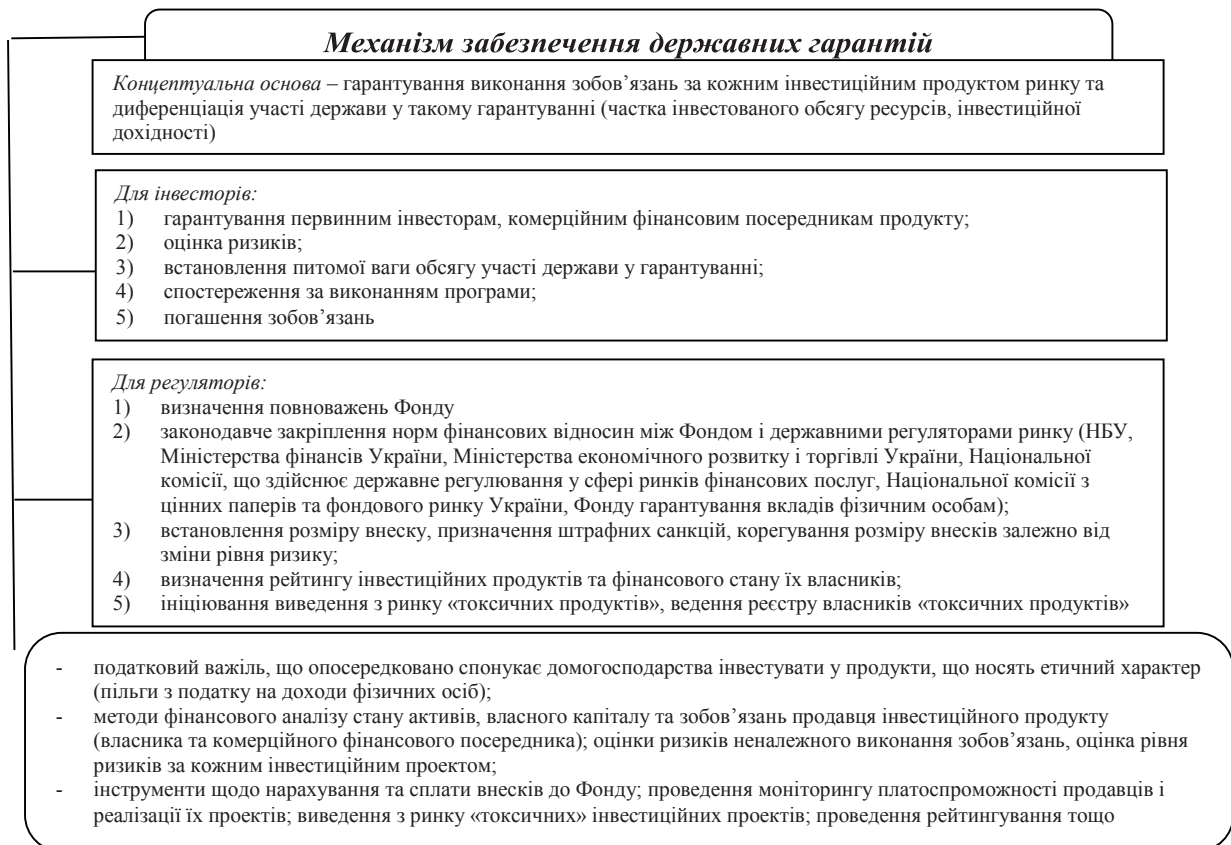

Рис. 3.11. Складові механізму забезпечення державних гарантій домогосподарствам на інвестиційний ресурс

Джерело: складено за [162].

Здійснення таких реформ вимагає злагодженої роботи окремих державних регуляторів: Фонду гарантування вкладів, Національного банку України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі, Міністерства фінансів, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України.

Таким чином, до складових механізму забезпечення державних гарантій відносимо:

- гарантії виконання зобов'язань за кожним інвестиційним продуктом ринку в межах страхової суми та участь держави в гарантуванні;
- надання податкових пільг інвесторам на фінансовому ринку, що має мотивувати домогосподарства до вкладення надлишкових коштів в фінансову систему держави; аналіз стану продавців на ринку фінансових послуг;
- розробка системи оцінки розміру внесків від продавців фінансових послуг в залежності від їх стану, виведення з ринку проблемних суб'єктів;
- оцінка ризиків на ринку фінансових послуг, диференціація страхових внесків в залежності від ризикованості продуктів;
- розроблення способів узгодження дій між регуляторами ринку (Національного банку України, Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України, Фонду гарантування вкладів фізичним особам).

Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» [35] регламентує наближення фінансового законодавства України до європейського.

В сфері гарантування вкладів населення в Європейському Союзі діють Директива 2014/49/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 16 квітня 2014 року про схеми гарантування депозитів [35] та Директива 2014/59/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 15 травня 2014 року, яка встановлює рамкові положення щодо врегулювання неплатоспроможності кредитних установ та інвестиційних компаній [35]. Дані директиви передбачають:

1. Фонд гарантування вкладів може провадити діяльність як державна інституція або як приватна установа.
2. Фінансування фонду здійснюється через диференційовані авансові платежі, які залежать від рівня ризиковості (risk based funding) установи.

3. Депозити фізичних та юридичних осіб, окрім чітко визначених випадків, виступають об'єктом захисту.

4. Відшкодуванню не підлягають кошти власного капіталу, боргові цінні папери, векселі, вклади пов'язані із шахрайськими схемами відмивання грошей тощо.

5. Участь всіх кредитно-фінансових установ в фонді гарантування вкладів є обов'язковою.

6. Сума відшкодування становить 100 000 Євро.

7. Виплати здійснюються терміном протягом 20 днів (з 01.01.2024 р. – 7 днів).

Основними відмінностями української та європейської систем гарантування вкладів є [202]:

1. Неузгодженість термінології між Директивою ЄС та українським законодавством. Співпадають лише терміни: вклад; вкладник; система гарантування вкладів фізичних осіб – проте їх визначення має значні розбіжності. Одночасно терміни: недоступний вклад; вклад, що підлягає гарантуванню; цільовий рівень; низькоризикові активи – в українському законодавстві взагалі відсутні.

2. Згідно Директиви ЄС вклади гарантуються всім інвесторам, в т.ч. юридичним особам, за винятком чітко визначеного переліку тих, кому вклади не повертаються. В українському законодавстві вклади гарантуються лише фізичним особам, в т.ч. фізичним особам-підприємцям.

3. В Україні гарантована сума відшкодування становить 200 тис. грн, (близько 6,5 тис. Євро). В ЄС цей рівень відповідає до 100 тис. євро.

4. Директива ЄС визначає, що всі вклади для всіх вкладників гарантуються Фондом гарантування вкладів в розмірі до 100 тис. євро. При певних умовах (п. 2. Ст. 6) можуть повертатись вклади розміром більше 100 тис. євро. При цьому Директива містить чіткий перелік вкладів, які не підлягають гарантуванню. Українське законодавство надає широкий перелік вкладів фізичних осіб та фізичних осіб-підприємців, що не підлягають гарантуванню

(вклад менше 10 грн; вклади власників істотної участі банку, пов'язаних з банком осіб, аудиторів та оцінювачів, які надавали професійні послуги банку, вклади з підвищеними процентними ставками, вклади на рахунках, що перебувають під арештом суду).

5. Директива ЄС передбачає повернення гарантованих коштів протягом 15 робочих днів, з 2024 р. – 7 днів. В Україні повернення коштів здійснюється за 20 робочих днів та 30 днів – для банків з великою кількістю рахунків (понад 500 тис.).

6. Відповідно до Директиви ЄС джерела фінансування Фонду гарантування вкладів включають: регулярні внески учасників (максимально 30% платіжних зобов'язань, що сплачуються наперед); спеціальні внески (максимально 0,5% вкладів, що підлягають гарантуванню); альтернативні механізми фінансування (не визначені, але допускаються при потребі); державні та приватні механізми. Наявні фінансові ресурси систем гарантування вкладів мають бути «пропорційні до зобов'язань».

7. Відповідно до Директиви ЄС, особливостями використання коштів Фондом гарантування вкладів є: 1) обов'язкове використання коштів (виплати вкладникам в разі банкрутства; фінансування виведення з ринку банків згідно із ст. 109 Директиви BRRD (про відновлення роботи банку або виведення його з ринку); 2) добровільне використання коштів, що передбачає фінансування заходів для запобігання банкрутству банку при умові, що сума витрат не перевищує чисту суму гарантованого відшкодування.

8. Згідно Директиви ЄС Фонд гарантування вкладів має можливість інвестувати вільні кошти у низькоризикові та диверсифіковані активи. Згідно Регламенту (ЄС) № 575/2013 до низькоризикових активів відноситься три групи: боргові зобов'язання ЄЦБ, Центральних урядів країн, центробанків, Регіональних та місцевих органів влади, Державних підприємств, Банків розвитку з багатьма учасниками, Міжнародних фінансових установ; боргові зобов'язання Установ з рейтингом, оцінка кредитоспроможності яких виконується Інститутом зовнішніх кредитних оцінок; або будь-які активи, що

вважаються компетентним або призначеним органом такими ж безпечними та ліквідними. В Україні Фонд гарантування вкладів може інвестувати вільні кошти виключно в ОВДП.

Реформувати систему гарантування вкладів в Україні можна завдяки наступним крокам:

1. На ранніх стадіях процедури санації та банкрутства проблемних банків, забезпечити участь Фонду, що унеможливить продаж активів за зниженими цінами і забезпечить Фонд ресурсами для виконання своїх обов'язків.

2. Позики Фонду мають надаватися із значно зниженими відсотковими ставками, що дозволить знизити боргове навантаження на Фонд гарантування вкладів, яке не дозволяє йому якісно виконувати свої функції.

3. Наблизити українську законодавчу базу до європейських стандартів відповідно до Закону України від 16.09.2014 р. № 1678-VII «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони».

4. Відповідно до вимог Директиви 2014/49 ЄС, розширити повноваження Фонду гарантування вкладів для захисту інтересів всіх вкладників.

5. Включити до переліку учасників Фонду небанківських учасників кредитного ринку та ПАТ «Державний ощадний банк України», що дозволить розширити базу фінансування Фонду гарантування вкладів та підтримуватиме стабільності всього фінансового ринку.

6. Забезпечити нагляд Фонду за операціями учасників.

7. Забезпечити проведення Фондом банківського нагляду для того, щоб знизити ризики банкрутства банків та небанківських учасників кредитного ринку.

8. Створити окремий рахунок для фінансування Фонду відповідно до Директиви ЄС 2014/49.

9. Надати дозвіл Фонду розміщувати вільні кошти у низькоризикові та достатньо диверсифіковані активи (відповідно до стандартів ЄС).

10. Зменшити терміни відшкодування вкладів до 20 робочих днів з подальшим скорочення до 7 робочих днів відповідно до вимог європейських вимог.

11. В зв'язку з тим, що різке підвищення може викликати проблему «морального ризику» (moral hazard), коли вкладники впевнені в повному поверненні вкладів вони надають перевагу найбільш ризикованим але прибутковим інвестиціям, пропонується на першому етапі реформи підвищити суму гарантованого розміру виплат до 500 тис. грн.

Висновки до розділу 3.

Дослідження напрямів формування та використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств дало змогу зробити такі висновки:

1. Ефективність державного регулювання інвестиційного потенціалу домашніх господарств залежить від системності забезпечення процесу інвестування, зокрема конкуренції на ринку інвестицій, захисту прав вкладників своїх коштів, шляхом удосконалення нормативно-правових актів щодо інвестування та законодавчої консолідації положень про функціонування ринку інвестицій, фінансового контролю за дотриманням норм законодавства тощо.

2. Обґрунтовано місце держави для функціонування домогосподарств, а також визначено принципи, критерії і основні фактори монетарної та фіскальної політики, що впливають на процес формування використання інвестиційних можливостей домашніх господарств. Виявлено взаємозв'язки між окремими інструментами державної політики та заощадженнями домогосподарств на основі даних офіційної статистики України з метою визначення найбільш ефективних інструментів, а саме: бюджетна політика, яка безпосередньо впливає на рівень доходів домогосподарств через здійснення трансфертів домогосподарствам, що потребують соціального захисту, податкова політика, яка має вплив на формування обсягів домогосподарств через податкове

навантаження, соціальна політика, яка безпосередньо впливає на зростання доходів домогосподарств, монетарна політика, що впливає на формування заощаджень домогосподарств та їх готовність інвестувати.

3. Розраховано коефіцієнт кореляції щодо витрат бюджету на соціальний захист та доходами домогосподарств, що свідчить про наявність сильного зв'язку; коефіцієнт кореляції щодо витрат бюджету на соціальний захист та витратами зведеного бюджету України, що свідчить про наявність сильного зв'язку; коефіцієнт кореляції щодо зв'язку між доходами домашніх господарств та податковим навантаженням, що свідчить про наявність середнього зв'язку.

4. На основі міжнародного досвіду запропоновано перейти від індивідуального оподаткування, яке залежить від рівня доходів населення та не враховує сімейний стан, до оподаткування доходів домогосподарства. Такий підхід дозволяє обирати найбільш оптимальний варіант оподаткування доходу (спільне або окреме оподаткування доходів подружжя), враховує соціальні особливості домогосподарства (наявність соціально незахищених осіб в домогосподарстві) та посилює дію принципу соціальної справедливості в оподаткуванні.

5. Крім формування сприятливої політики щодо забезпечення рівня доходів домогосподарств, що мають забезпечити наявність вільних коштів для інвестування, держава має забезпечити достатній рівень захисту інвестованих домогосподарствами коштів. Для України на сьогодні є актуальним наближення законодавства в сфері гарантування вкладів до вимог Директиви 2014/49/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 16 квітня 2014 року про схеми гарантування депозитів та Директиви 2014/59/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 15 травня 2014 р. Визначено складові механізму забезпечення державних гарантій, які включають концептуальний підхід, податковий важіль, методи фінансового аналізу стану активів, власного капіталу та зобов'язань продавця інвестиційного продукту, інструменти щодо нарахування та сплати внесків до Фонду та засоби взаємоузгодженості функцій ринкових і державних регуляторів ринку, координація дій державних регуляторів.

6. Основні результати наукових досліджень, викладених у розділі 3 дисертаційної роботи, опубліковано у працях [101, 102, 107, 108, 109, 190, 192, 205, 207].

ВИСНОВКИ

У дисертації виконано важливе науково-практичне завдання щодо подальшого розвитку теоретичних положень, розроблення методичних і практичних рекомендацій щодо формування та використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств. Результати проведеного дослідження дають змогу сформулювати такі висновки:

1. В роботі приділено значну увагу питанню дослідження економічного змісту інвестиційного потенціалу домашніх господарств. На основі узагальнення теоретичних основ сутності інвестиційного потенціалу домашніх господарств запропоновано їх визначати як сукупність фінансових ресурсів у вигляді заощаджень та залучених і позичених фінансових ресурсів, що використовуються та можуть бути використані шляхом прямого та непрямого інвестування для отримання доходу, формування та нарощення активів домогосподарств.
2. Важливою формою фінансових ресурсів домогосподарств є доходи домогосподарств, дослідження змісту яких проведено за допомогою наукових підходів та критичного аналізу тлумачень, які здійснили українські та зарубіжні вчені. Основними джерелами доходів домогосподарств є заробітна плата, доходи від підприємницької діяльності, самозайнятості, пенсії, стипендії, допомоги, пільги, субсидії, доходи від власності, нерухомості. Проведено класифікацію фінансових ресурсів домашніх господарств за ознакою джерел формування (власні, залучені та позичені).
3. Сьогодні домогосподарства є активними заощадниками, здійснюючи інвестиційну діяльність та вкладаючи свої кошти у фінансові інструменти. Доведено, що фінансовий добробут вітчизняних домогосподарств залежить від їх фінансової поведінки, а саме інвестиційної. У цьому контексті запропоновано модель трансформації заощаджень домогосподарств у інвестиції. Трансформація заощаджень

домогосподарств розглядається як процес перетворення грошових ресурсів у фінансові та нефінансові активи з метою отримання доходу (на ці вкладення) або збереження їх вартості, а також продукування та примноження активів домогосподарств. Акцентовано на можливостях актив-орієнтованого використання фінансових ресурсів та потенційній вигоді домогосподарств як інвесторів.

4. У дисертації удосконалено методичний підхід до оцінювання інвестиційного потенціалу домашніх господарств, який дозволив здійснити комплексний аналіз таких основних складових як доходи, витрати, заощадження, що дозволяє врахувати чинники динаміки формування інвестиційного потенціалу домашніх господарств та спрямованості його використання. Практична імплементація цього підходу дозволила стверджувати, що поряд із заробітною платою важливим джерелом трудових доходів є доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості, які надходять у вигляді прибутку та змішаного доходу, а також соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти (пенсії, стипендії, допомоги із фондів соціального страхування, компенсаційні виплати та пільги), доходи від власності. На основі дослідження виявлено, що сформовані доходи домашніх господарств витрачаються на придбання товарів та послуг, оплату податків та обов'язкових платежів, оплату комунальних послуг та заощадження. В загальній структурі витрат споживчі витрати домашніх господарств формують значну частку витрат та заощаджень (понад 80%), а інвестиційні витрати менше 10%. У роботі проаналізовано тенденції використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств та виявлено, що найпоширенішою формою заощаджень домашніх господарств в Україні є банківські депозити.

5. Аналіз структури заощаджень домогосподарств засвідчив, що найбільш пріоритетною формою використання свого інвестиційного потенціалу є банківські депозити, серед активної форми – зростання інвестицій в

будівництво житла, серед форм, що розвиваються та показують позитивну динаміку – страхові поліси в страхових компаніях, накопичувальні рахунки, депозитні рахунки у кредитних спілках. Також зазначено, що важливим джерелом формування інвестиційного потенціалу є кошти трудових мігрантів, які спрямовуються вітчизняними домогосподарствам на інвестування будівництва житла та в освіту.

6. На основі застосування кластерного аналізу та кореляційно-регресійного здійснено групування регіонів за основними показниками формування та використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств (обсяги переказів фізичних осіб у іноземній валюті з-за меж України та обсяги переказів фізичних осіб у іноземній валюті з України, кошти населення на будівництво житла, індекс споживчих цін, наявний та реальний дохід, рівень безробіття, допомоги, пільги, субсидії). Це стало підставою для обґрунтування регіональних особливостей формування та використання інвестиційного потенціалу домашніх господарств та дозволило визначити напрямки їх врахування в державній політиці управління інвестиційним потенціалом домашніх господарств.
7. Обґрунтування необхідності переходу від оподаткування доходів фізичних осіб до оподаткування доходів домогосподарств з адаптуванням успішного зарубіжного досвіду, дало можливість сформулювати пропозиції щодо напрямів їх імплементації у вітчизняну практику. Основними з них є наступні: врахування доходів усіх членів домогосподарства (в тому числі непрацюючих, неповнолітніх дітей, інвалідів, осіб похилого віку, тих, хто перебуває на утриманні в домогосподарства тощо) при визначення обсягу податків та нульове оподаткування, якщо усереднені доходи усіх членів домогосподарства нижчі прожиткового мінімуму. Такий підхід спрямований на підвищення відповідальності домогосподарств в частині сплати податків та опіки над соціально вразливими групами, а також зниження ризиків маніпулювання при встановленні соціального забезпечення для таких груп населення.

8. Створення умов для зростання довіри до фінансових інструментів шляхом розвитку системи гарантування вкладів дозволить забезпечити домогосподарствам можливість здійснювати з банківськими установами співпрацю для нарощення інвестиційного потенціалу. Крім формування сприятливої політики щодо забезпечення належного рівня доходів домогосподарств, що дозволить акумулювати домашнім господарствам вільні кошти для інвестування, держава має забезпечити достатній рівень захисту інвестованих домогосподарствами ресурсів. В роботі запропоновано організаційно-економічні засади функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб, зокрема обґрунтовано рекомендації щодо вдосконалення інституційного забезпечення роботи системи гарантування вкладів фізичних осіб, розширення повноважень Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та переліку його учасників, підвищення суми гарантованого розміру виплат тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко М. Д. Практика залучення фінансовими посередниками заощаджень населення. *Фінанси, облік і аудит*. 2016. №1. С. 9-19.
2. Аналітична записка «Комплексна оцінка бідності в Україні за 2010-2013 роки» та аналітична записка «Комплексна оцінка бідності в Україні за 2015-2018 роки». URL: https://idss.org.ua/arhiv/Year_2018_Pov.pdf.
3. Балакірева О. М., Дмитрук Д. А. Соціально-економічні оцінки та настрої населення України Український соціум. 2019. №2 (69). 111–126. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/111-126_No269_2019_ukr.pdf (дата звернення: 21.10.2019).
4. Бандера В., Буняк В., Ватаманюк О., Дорофєєва Н., Коротка Г. Доходи та заощадження в перехідній економіці України: монографія / [ред. кол. С. Панчишин, М. Савлук]. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. 406 с.
5. Беккер Г. С. Человеческое поведение: экономический подход : избр. тр. по экон. теории: науч. ред. пер. Р. И. Капелюшников; пер. с англ. Е. В. Батракова. Москва: ГУВШЭ, 2003. 671 с.
6. Белозеров С. А. Финансы домашнего хозяйства: инвестиционный аспект. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2006. 194 с.
7. Белозёров С. А. Финансы домашнего хозяйства как элемент финансовой системы. Дайджест-Финансы. 2007. №8(125). С. 17-24.
8. Болотина Е. В., Семеренко Е. Е. Экономическая роль домохозяйств в создании национального продукта. *Вісник ДДМА*. 2006. № 1 (6). С. 28-33.
9. Большой энциклопедический словарь / [ред. А. М. Прохоров]. СПб.: Большая Рос. энцикл., 2000. 1456 с.
10. Бондаренко И. А. Домохозяйства в системе отношений экономических субъектов России: автореф. дис. ... докт. экон. наук: 08.00.01 / Армавирская государственная педагогическая академия. Санкт-Петербург, 2014. 38 с.

11. Бочаров В. В. Финансово-кредитные методы регулирования рынка инвестиций. М.: Финансы и статистика, 1993. 144 с.
12. Быкова Е. Е. Характеристика инвестиционных стратегий поведения домашних хозяйств. Финансы. 2008. № 4. С. 91-95.
13. Бролл, У. Едмунд С. Фелпс: Крива Філлїпса та золоте правило нагромадження капіталу. *Журнал європейської економіки*. 2007. Т. 6, № 1. С. 99-106.
14. Василик О. Д. Теорія фінансів: підручник. Київ: НІОС, 2000. 416 с.
15. Ватаманюк О. З. Заощадження в економіці України: макроекономічний аналіз: монографія. Л.: Видав. Центр Львів. Нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2007. 536 с.
16. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. редактор В. Т. Бусел. К. : Ірпінь : ВГФ «Перун», 2005. 1728 с.
17. Верховин В. И. Экономическая социология / под ред. В. И. Верховина. М.: ИМТ, 2006. 736 с.
18. Воробйов Ю. М. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма. Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. 2011. №4. С. 6-9.
19. Воробйов Ю. М., Ворошило В. В. Фінанси домашніх господарств у фінансовій системі держави: монографія. Сімферополь: ВД «АРІАЛ», 2013. 232 с.
20. Ворошило В. В. Финансовые ресурсы домохозяйств: сущность и классификация. Весник НАПКС, 2010. № 6. С. 31-34.
21. Ворсовський О. Л. Інвестиційні ресурси як основний елемент фінансового потенціалу інвестиційної діяльності підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2007. № 16. С. 8-11.
22. Вступ до економічної теорії : підручник / За ред. З. Ватаманюка. видання третє, доповн. Львів: «Новий Світ, 2000», 2007. 504 с.
23. Галишникова Е. В. Финансовое поведение населения: сберегать или тратить. *Финансовый журнал*. 2012. № 2. С. 133-140.

24. Геронин Н. Н. Финансы домашних хозяйств в развитии инвестиционного процесса в России: диссертация на соискание ученой степени канд. экон. наук: 08.00.10 / М., 2004. 210 с.
25. Глухов В. В. Индивидуальность финансов домашних хозяйств. *Финансы и кредит*. 2008. №20 (308). С. 59-62.
26. Гнеушева В. О. Домогосподарство як суб'єкт фінансових відносин. *Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна*. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту заліз. трансп. ім. акад. В. Лазаряна, 2010. Вип. 34. С. 266-269.
27. Голайдо И. М. Инвестиционный потенциал региона. *Региональная экономика: теория и практика*. 2008. № 17 (74).
28. Горбачик А. Сприйняття економічних змін і стратегій виживання домогосподарства. *Соціологія, теорія, методи, маркетинг*. 2010. № 4. С. 97-103.
29. Гулий О. І. Вплив переказів мігрантів на економіку країн Азії. Тези доповідей III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії» URL: <http://conferences.neasmo.-org.ua/node/889> (дата звернення: 21.10.2018).
30. Гуржий Т. О. Динаміка джерел і структури фінансових ресурсів домогосподарств. *Інтелект XXI*. 2018. Вип. № 4. С. 58-63.
31. Гуржий Т. О. Регуляторна політика держави щодо фінансових ресурсів домогосподарств. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. №4 (16). С. 150-158.
32. Гуртов В. К. Инвестиционные ресурсы. М. : Экзамен, 2002. С. 72.
33. Даниленко А. Еволюція системи гарантування вкладів в Україні до світових стандартів: макропруденційний аспект. *Вісник Національного банку України*. 2017. №242. С. 15-30.
34. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. / С. М. Читов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та ін. Вид. 2-ге, доопрац. і допов. К. КНЕУ, 2004. 440 с.

35. Директива Європейського Парламенту і Ради 2014/49/ЄС від 16.04.2014. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0049&from=EN> (дата звернення: 12.07.2020).

36. Дмитриева Е. А. Финансы домохозяйств: Учебное пособие. Магадан. Ин-т экономики. Магадан: Кордис. 2007. 61 с.

37. Добрик Л. О. Генеза поняття «потенціал» як базової економічної категорії соціально-економічного потенціалу регіону. Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. Економіка і суспільство. Мукачівський державний університет 2018. №19. 746-755 с. (С. 751) URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/19_ukr/114.pdf (дата звернення: 21.10.2018).

38. Должанський І. З., Загорна Т. О., Удалих О. О., Герасименко І. М., Ращупкіна В. М. Управління потенціалом підприємства: Навч. посібник К: Центр навчальної літератури, 2006. 362 с.

39. Дорош В. Ю., Чепель К. С. Фінансова поведінка домогосподарств в ринкових умовах господарювання. Економічні науки: збірник наукових праць. Серія «Облік і фінанси». Луцьк: Луцький національний технічний університет, 2012. Вип. 9 (33). Ч. 1. С. 361-371.

40. Доходи на заощадження в перехідній економіці України : монографія / за ред. С. Панчишина та М. Савлука. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2003. 406 с.

41. Дропа Я. Б. Організація трансформації заощаджень населення в інвестиційні ресурси. Формування ринкової економіки в Україні. 2017. Вип. 37, Ч. 1. С. 163-171.

42. Дропа Я. Б. Сутність та джерела формування фінансових ресурсів домогосподарств. Формування ринкової економіки в Україні. 2016. Вип. 35, ч. 1. С. 139-145.

43. Економічна енциклопедія: у трьох томах / ред. кол.: С. В. Мочерний (відп. ред.). К.: Видавничий центр «Академія», 2000. Т. 1. 864 с.

44. Економічна теорія: політична економія : підручник / за заг. ред. С. І. Юрія. К.: Кондор, 2009. 604 с.
45. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. / За ред. С. В. Мочерного. Львів: Світ, 2005. Т. 1. 616 с.
46. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 2 / За ред. С. В. Мочерного. Львів: Світ, 2006. 568 с.
47. Євдокимов Ф. І., Мізіна О. В. Дослідження категорії «економічний потенціал промислового підприємства». Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. Донецьк, 2004. №75. С. 54-59.
48. Європейський Форум страховиків депозитів URL: <https://www.efdi.eu/> (дата звернення: 01.09.2020).
49. Єфременко Т. Фінансова поведінка населення України. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2002. №2. С. 165-175.
50. Задорожня Л. Компаративний аналіз баз оподаткування персонального прибуткового податку в ЄС та Україні. *Економіст*. 2016. № 11. С. 26-32.
51. Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». від 23.02.2012 р. № 4452-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17/page> (дата звернення: 21.10.2019).
52. Закон України «Про страхування» від 7.03.1996 р. №85/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/85/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.10.2019).
53. Закон України Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 16.09.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#Text> (дата звернення: 21.11.2020).
54. Захарін С. В. Вплив оподаткування на заощадження та інвестиції. *Фінанси України*. 2005. №10. С. 83-90.

55. Заяць В. С. Інвестиційні можливості домогосподарств України: обмеження і перспективи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. №5. С. 4-6.
56. Зимовець В. В. Державна фінансова політика економічного розвитку : монографія. НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. К., 2010. 356 с.
57. Зятковський І. В. Фінанси суб'єктів господарювання в умовах інституціональних перетворень : монографія. Тернопіль. Економічна думка, 2006. 388 с.
58. Иванова Н. А. Теоретические подходы к исследованию домохозяйства как экономического субъекта. *Вестник ОГУ*. 2011. № 13 (132). С. 197-201.
59. Іващенко М. В. Інвестиційна поведінка українських домогосподарств: інституціональний аспект. Сборник научных трудов “Вестник НТУ “ХПИ”: Технічний прогрес та ефективність виробництва №64 Вестник НТУ “ХПИ”, 2010. URL: <http://www.kpi.kharkov.ua/archive> (дата звернення: 01.12.2017).
60. Ільченко Т. М. Основні чинники формування заощаджень населенням. Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. Серія: Економічні науки. 2009. №3. С 215-226.
61. Карлін М. І. Фінанси країн Європейського Союзу: навч. посіб. / М. І. Карлін. К. : Знання, 2011. 639 с.
62. Карпишин Н. Інвестиційна поведінка домогосподарств: світові моделі і національні особливості. *Світ фінансів*. 2015. №4. С. 138-151.
63. Карпінський Б. А. Фінансова система: навч. посібник / наук. ред. Б. А. Карпінський О. В. Герасименко. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 184 с.
64. Кашин Ю. И. О мониторинге сберегательного процесса. Вопросы экономики. 2003. №6. С. 100-110.
65. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег. Москва: Гелиос АРВ, 1999. 352 с.

66. Кізима Т. О. Витрати домогосподарств України: сутнісно-аналітичний аспект. *Вісник THEU*, 2009. № 2. С. 63-67.
67. Кізима Т. О. Домогосподарство як елемент економічної системи: сутність, еволюція та функції в умовах ринку. *Вісник THEU*. 2008. № 3. С. 22-36.
68. Кізима Т. О. Домогосподарство як інституційна економічна одиниця та суб'єкт фінансових відносин. URL: http://www.nbuuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nznuoa/ekonomika/2008_10_2.pdf. (дата звернення 17.03.2017).
69. Кізима Т. О. Фінанси домогосподарств: концептуальні засади теорії і практики : дис. ... доктора екон. наук : 08.00.08 / Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2011. 514 с.
70. Кізима Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та домінанти розвитку: монографія. Київ: Знання, 2010. 431 с.
71. Кізима Т. О. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, класифікація, чинники впливу. *Світ фінансів*. 2011. № 4. С. 19-26.
72. Ключник Л. В. Вплив фінансово-економічних криз на витрати домогосподарств Карпатського регіону України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Львів, 2017. Вип. 17. (серія економічна). С. 58-68.
73. Ключник Л. В. Вплив фінансово-економічної кризи на витрати домогосподарств України. Проблеми та шляхи досягнення соціо-еколого-економічної безпеки на мікро-, мезо- та макрорівні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Луцьк, 29 вересня 2017 р.). Луцьк: Луцький НТУ, 2017. С. 86-89.
74. Ключник Л. В. Доходи трудових мігрантів та тіньові доходи як потенційний інвестиційний ресурс регіону. *Економіка і культура України в світових глобалізаційних процесах: позиціонування і реалії : тези доповідей III Міжнародної науково-практ. конф.* (м. Київ, 21-22 березня 2018 р.). Київ: Вид. центр КНУКіМ, 2018. С. 84-87.
75. Ключник Л. В. Заощадження домашніх господарств як джерело інвестиційних ресурсів економіки України. *Економічні науки: [зб.наук.пр.]* /

Луцький національний технічний університет.; редкол.: З. В. Герасимчук (відп. ред.). Луцьк, 2012. Вип. 9(33). (Серія «Облік і фінанси»). С. 159-166.

76. Ключник Л. В. Заощадження домогосподарств у формуванні інвестиційного ресурсу національної економіки. Економічні науки: [зб. наук. пр.] / Луцький національний технічний університет.; редкол.: З. В. Герасимчук (відп. ред.). Луцьк, 2013. Вип. 10 (37). Ч. 5. (Серія «Облік і фінанси»). С. 74–80.

77. Ключник Л. В. Інвестиційний потенціал регіону: теоретичні аспекти та оцінка. Економічні науки.: [зб.наук.пр.] / Луцький національний технічний університет.; редкол.: З. В. Герасимчук (відп. ред.). Луцьк, 2011. Вип. 8(31). Ч. 2 (Серія «Регіональна економіка»). С. 150-162.

78. Ключник Л. В. Методологія оцінки фінансового потенціалу домашніх господарств. Сучасні напрямки розвитку економіки і менеджменту на підприємствах України: збірник матеріалів II всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених, присвяченої 50-річчю створення факультету управління та бізнесу ХНАДУ (м. Харків, 26 жовтня 2016 р.). Харків: ХНАДУ, 2016. 720 с. С. 668-672.

79. Ключник Л. В. Напрямки та форми трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиційні ресурси для потреб національної економіки. Економічні науки: [зб. наук. пр.] / Луцький національний технічний університет.; редкол.: З. В. Герасимчук (відп. ред.). Луцьк, 2016. Вип. 13 (49). Ч. 2. (Серія «Облік і фінанси»). С. 119-126.

80. Ключник Л. В. Організація публічного управління в територіальних громадах: організаційні та фінансові аспекти. Регіональна економіка. Львів, 2019. №4. С. 104-112.

81. Ключник Л. В. Оцінка видатків на утримання органів місцевого самоврядування областей центрального регіону України. Перспективи розвитку територій: теорія і практика: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених (м. Харків, 22-23 листопада 2019 р.). Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. С. 12-15.

82. Ключник Л. В. Оцінка фінансового потенціалу домашніх господарств регіону. Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Луцьк, 9 грудня 2015 р.). Луцьк: Луцький НТУ, 2015. С. 122-124

83. Ключник Л. В. Перекази мігрантів з-за кордону як важливе джерело доходів домогосподарств. Фінансове регулювання зрушень в економіці України : збірник тез доповідей учасників II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. (Мукачево, 18 квітня 2018 р.). Мукачево: Вид-во МДУ, 2018. 301 с. С. 285-288.

84. Ключник Л. В. Потенціал використання міграційного капіталу як ресурсу розвитку економіки регіону. Регіональна економіка. Львів, 2018. №4. С. 103-110.

85. Ключник Л. В. Проблеми трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиції в Україні. Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в умовах глобалізації економіки : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Луцьк, 27 червня 2014 р.). Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2014. С. 244-246.

86. Ключник Л. В. Сектор домашніх господарств: місце та роль у фінансовій системі. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Проблеми інтеграції України у світовий фінансовий простір: [зб.наук.пр.] / Ін-т регіональних досліджень НАН України. редкол.: В. С. Кравців (відп. ред.). Львів, 2012. Вип. 2(94). С. 347-358.

87. Ключник Л. В. Сутність і методика оцінки інвестиційного потенціалу регіону. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Управління фінансовими ресурсами регіону: [зб.наук.пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; ред. кол.: В. С. Кравців (відп. ред.). Львів, 2011. Вип. 3(89). С. 255-267 с.

88. Ключник Л. В. Фінансове забезпечення функціонування органів управління в ОТГ Карпатського регіону. *Економічний простір* : [зб. наук. пр.] /

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури; ред. кол.: Ю. В. Орловська (відп. ред.). Дніпро, 2019. № 150 С. 46-50

89. Ключник Л. В. Фінансові ресурси домашніх господарств України як складова фінансового забезпечення розвитку національної економіки. Економічні науки: [зб. наук. пр.] / Луцький національний технічний університет; ред. кол.: Л. Л. Ковальська (відп. ред.). Луцьк, 2017. Вип. 14 (55). (Серія «Регіональна економіка»). С. 97-105..

90. Ключник Л. В. Фінансові ресурси домашніх господарств як важливий чинник кредитування підприємств. Продовольчі ресурси: проблеми та перспективи: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 11 листопада 2014 р.). Київ, 2014. С. 122-123.

91. Ключник Л. В. Фінансові ресурси домогосподарств: складова інвестиційного забезпечення розвитку економіки України. Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки: Збірник наукових статей за матеріалами VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 16-17 квітня 2020 р.). Дніпро: НМетАУ, 2020. Ч. 1. С. 102-106.

92. Ключник Л. В. Формування доходів домашніх господарств у Карпатському регіоні: стан та шляхи удосконалення. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Механізми взаємодії суб'єктів економічних відносин у транскордонному просторі: [зб. наук. пр.] / Ін-т регіональних досліджень НАН України.; ред. кол. : В. С. Кравців (відп. ред.). Львів, 2013. Вип 4 (102). С. 395-407.

93. Ключник Л. В., Безпалько І. Р. Фінансовий потенціал домашніх господарств: проблеми формування та напрями використання. Економічні науки: [зб. наук. пр.] / Луцький національний технічний університет; редкол.: З. В. Герасимчук (відп. ред.). Луцьк, 2015. Вип. 12 (45). Ч 3. (серія «Регіональна економіка»). С. 142-150.

94. Ключник Л. В., Давимука С. А. Активи домашніх господарств у формуванні інвестиційного потенціалу України в умовах соціально-економічної нестабільності. *Регіональна економіка*. Львів, 2020. №2 (96). С. 85-93.
95. Ковальов В. В. Финансовый анализ: управление капиталом. Выбор инвестиций. М.: Финансы и статистика, 2000. 512 с.
96. Ковалюк О. М., Лех Г. А., Реверчук С. К. Сімейні господарства України: принципи, механізми, перспективи / за ред. д-ра екон. наук, проф. С. К. Реверчука. Київ: Атіка, 2002. 176 с.
97. Ковтун О. А. Фінансова поведінка домогосподарств: сутність, структура та класифікація. *Бізнес Інформ*. 2013. № 9. С. 280-286.
98. Козоріз М. А., Ключник Л. В. Методичні підходи до оцінки капіталізації регіональних активів. *Актуальні проблеми економіки*. Київ, 2010. № 9 (111). С. 174-181.
99. Козоріз М. А., Ключник Л. В. Фінансовий потенціал домогосподарств та його вплив на національну економіку. Фінансові механізми активізації підприємництва: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 7-8 листопада 2013 р.). Львів, 2013. С. 28-30.
100. Козоріз М. А., Ключник Л. В. Фінансові ресурси домашніх господарств: проблеми формування і використання. *Регіональна економіка*. Львів, 2014. №1 (71). С. 94-103.
101. Копилук О. І., Музичка О. М., Тимчишин Ю. В. Безпека формування та використання ресурсів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. *БізнесІнформ*. 2018. №4. С. 331-337.
102. Кравченко С. И., Кравченко И. С. Исследование сущности инновационного потенциала. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна*. Донецьк, 2003. №68. С. 88-96.
103. Крисоватий А. І. Податкові системи зарубіжних країн : навч. посіб. Тернопіль. Економічна думка, 2001. 258 с.
104. Крисоватий А. Інституційна трансформація теорії податкової політики соціально-ринкової держави. *Світ фінансів*. 2010. Випуск 1. С. 62-73.

105. Крупка М. І., Островерх П. І., Реверчук С. К. Основи економічної теорії. Київ: Атіка, 2001. 344 с.
106. Ксенофонт. Домострой. Воспоминание о Сократе. М. : Наука, 1993. Гл. 1, 3, 7.
107. Кузик О. В. Макроекономічний аналіз поведінки домогосподарств в економіці України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.01 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2011. 21 с.
108. Лібанова Е. М. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу. За ред. Е. М. Лібанової. К.: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2012. 404 с.
109. Лондар С., Тимошенко О. Фінанси : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця, 2009. 384 с
110. Макконел К. Р. Брю С. Л. Экономикс : Принципы, проблемы и политика. [пер. с англ. под. ред. А. А. Пороховского]. М.: Республика, 1995. 400 с.
111. Марголин А. М., Быстряков А. Я. Методы государственного регулирования процесса преодоления инвестиционного кризиса в реальном секторе экономики. Челябинск: Южно-Уральское книжное издательство, 1998. 324 с.
112. Марец О. Р. Домогосподарство в умовах ринкової трансформації економіки України: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01 / Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів, 2004. 24 с.
113. Мелехин Ю. В. Сберегательное поведение: мотивы и функции: монографія. М. : Акционер, 2003. 170 с.
114. Методологічні пояснення вибіркового обстеження умов життя домогосподарств. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення 09.11.2016).
115. Методологічні пояснення. Демографічна та соціальна статистика. Доходи та умови життя. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.03.2017).

116. Міжнародна Асоціація страховиків депозитів URL: <https://www.iadi.org/en/> (дата звернення: 21.10.2020).
117. Мікроекономіка / за ред. В. Д. Базилевича. Київ: Знання, 2007. 677 с.
118. Мітал О. Г. Вплив державної антикризової політики на інвестиційну поведінку населення в кризових умовах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. №6. С. 92-95.
119. Мішура В. Б., Пономарьова Л. М., Наріжна Л. Д., Хижняк А. О. Порівняльний аналіз еволюції поглядів на природу та роль домогосподарств. *Вісник ДДМА*. 2007. № 2Е (10). С. 101-105.
120. Можайкина Н. В. Социально-экономическая сущность категории домохозяйства. *Вісник Міжнародного слов'янського університету*. 2008. № 1. С. 88-92.
121. Мясенко В. В. Психологічна структура фінансової поведінки молоді. Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави: збірник наукових праць / статті за заг. ред. М. М. Слюсаревського. Київ: Міленіум, 2007. Вип. 5-6. С. 300-308.
122. Нагайчук Н. Г. Уточнення змісту поняття «Фінанси домогосподарств» у розрізі навчальної дисципліни «Фінанси». *Фінансовий простір*. 2014. №2(14). С. 100-105.
123. Небильцова В. М., Остапенко Н. В. Оподаткування доходів фізичних осіб в Україні в порівнянні з світовим досвідом URL: http://www.vuzlib.com.ua/articles/book/10327-Opodatkovannja_dokhod%D1%96v_f%D1%96zi/1.html (дата звернення: 21.07.2020).
124. Нехайчук Д. В. Державна політика підтримки інвестиційного потенціалу домогосподарств як запорука фінансового забезпечення сталого розвитку. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. Вип. 2. С. 102-105.
125. Нечитайло У. П. Аналіз сучасних підходів до визначення інвестиційного потенціалу регіону. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. №15. С. 25-29.

126. Нойбауэр Х. Инновационная деятельность на малых и средних предприятиях. Проблемы теории и практики управления. 2002. № 3. С. 65-67.
127. ООН: 60% жителів України живуть за межею бідності URL: <https://news.un.org/> (дата звернення: 11.02.2018 р.).
128. Опарін В. М. Фінансова система України: теоретико-методичні аспекти: монографія. К.: КНЕУ, 2005. С. 87-88.
129. Орехівський Ю. Г. Умови зростання інтелектуального потенціалу села в стратегії аграрного управління. *АгроІнКом*. 2012. № 4-6. С. 75-78.
130. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
131. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/>
132. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://nfp.gov.ua/>
133. Офіційний сайт Української асоціації інвестиційного бізнесу. URL: http://www.uaib.com.ua/about_uaib.html. (дата звернення: 21.10.2019).
134. Паніотто В. Самооцінка щастя населенням України, квітень 2020 URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=944&page=2&t=7> (дата звернення: 01.05.2020).
135. Перерахунок даних щодо приватних грошових переказів в Україну за 2015–2017 роки. Національний банк України. Департамент статистики та звітності. Київ, 2018. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=66364144> (дата звернення: 21.12.2018).
136. Перит І. Економічна сутність домогосподарств як учасників підприємницької діяльності. Економічний дискурс. 2019. Випуск 3. С. 72-77. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/20_2019/15.pdf (дата звернення 05.12.2019).
137. Податкова політика в Бельгії 2020 рік. URL: <https://www.oecd.org/els/soc/TaxBEN-Belgium-2020.pdf> (дата звернення: 21.01.2021).

138. Податкова політика в Данії 2020 рік. URL: <https://www.oecd.org/els/soc/TaxBEN-Denmark-2020.pdf> (дата звернення: 21.01.2021).

139. Податкова політика в Іспанії 2020 рік. URL: <https://www.oecd.org/els/soc/TaxBEN-Spain-2020.pdf> (дата звернення: 15.01.2020).

140. Податкова політика в Італії 2020 рік. URL: <https://www.oecd.org/els/soc/TaxBEN-Italy-2020.pdf> (дата звернення: 11.01.2020).

141. Податкова політика в Канаді 2019 рік. URL: https://www.oecd.org/els/soc/benefits-and-wages/Canada_2019.pdf (дата звернення: 21.10.2020).

142. Податкова політика в США 2020 рік. URL: https://www.oecd.org/els/soc/TaxBEN-United_States-2020.pdf (дата звернення: 21.10.2020).

143. Податкова політика в Угорщині 2020 р. URL: <https://www.oecd.org/els/soc/TaxBEN-Hungary-2020.pdf> (дата звернення: 11.11.2020).

144. Податкова політика в Чехії в 2020 р. URL: https://www.oecd.org/els/soc/TaxBEN-Czech_Republic-2020.pdf (дата звернення: 01.11.2020).

145. Податкова політика Німеччини в 2020 р. URL: <https://www.oecd.org/els/soc/TaxBEN-Germany-2020.pdf> (дата звернення: 21.11.2020).

146. Податкова політика у Франції 2020 рік. URL: <https://www.oecd.org/social/benefits-and-wages/TaxBEN-France-2020.pdf> (дата звернення: 02.10.2020).

147. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. №2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 01.10.2020).

148. Позняк А. В. Трудовая эмиграция в Украине как фактор развития рынка труда. URL: [http://www.demoscope.ru/ weekly/2010/0405/analit05.php](http://www.demoscope.ru/weekly/2010/0405/analit05.php)(дата звернення: 21.10.2017).

149. Політична економія: монографія / за наук. ред. В. Г. Федоренка. Київ: Алерта, 2008. 478 с.

150. Політична економія: навч. посіб. / за заг. ред. Г. А. Оганяна. К.: МАУП, 2003. 520 с.

151. Поляк Г. Б. Финанси. Денежное обращение. Кредит: учеб. пособ. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. 512 с.

152. Попов М. В. Домашнее хозяйство: эволюционно-функциональный поход: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.01 / Волгоградский государственный технический университет. Волгоград, 2003. 24 с.

153. Про всеукраїнський перепис населення: Закон України від 19.10.2000 р. № 2058-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2000. № 51- 52. Ст. 446.

154. Про затвердження Класифікації інституційних секторів економіки України: наказ Державної служби статистики України від 03.12.2014 р. №378. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0378832-14#Text> (дата звернення 30.10.2015).

155. Про затвердження Класифікації інституційних секторів економіки України: Наказ Державного комітету статистики України від 18.04.2005 №96. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 02.09.2019).

156. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб від 23.02.2012 р. №4452-VI Закон України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#Text> (дата звернення: 20.02.2019).

157. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення стабільності системи гарантування вкладів фізичних осіб. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72056 (дата звернення: 21.02.2020).

158. Пшик Б. І. Забезпечення стійкості грошового обігу в Україні в контексті реалізації інструментів грошово-кредитної політики. *Вісник Університету банківської справи*, 2017. № 1(28). С.15-20.

159. Пшик Б. І. Методологічні аспекти наукових досліджень у сфері фінансовокредитних відносин. *Фінансовий простір*. 2011. № 1(1). С. 131-136.

160. Рамський А. Ю. Економічна сутність мотиваційної передумови інвестування домогосподарствами. *Ефективна економіка*. 2015. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3736>. (дата звернення 21.08.2017).

161. Рамський А. Ю. Заощадження населення як інвестиційний ресурс економіки: Монографія. К. : КНУТД, 2011. 190 с.

162. Рамський А. Ю. Інвестиційний потенціал домогосподарств : монографія /А. Ю. Рамський. К. : КНУТД, 2014. 352 с.

163. Рамський А. Ю. Фінанси домогосподарств і їх роль у забезпеченні попиту та пропозиції на ринку інвестицій. *Бізнес Інформ*. 2013. № 12. С. 136-144.

164. Ризики та перспективи розвитку України у період посткризового відновлення: монографія / за ред. чл.-кор. НАН України А. І. Даниленка; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. К., 2012. 388 с.

165. Розміри заробітної плати в Європі. URL: <https://migrant.biz.ua/dovidkova/emigracia/zarplata-vievropi.html> (дата звернення: 21.10.2018).

166. Романенко О. Р. Фінанси : підручник. К. : Центр навчальної літератури, 2004, 312 с.

167. Русавская А. В. Инвестиции и инвестиционный потенциал региона / Управление экономическими системами. 2011. URL: <http://uecs.ru/uecs-37-372012/item/988-2012-01-28-05-36-33> (дата звернення: 21.10.2019).

168. Сабанти Б. М. О финансах домашних хозяйств. сб. науч. трудов. Вып. 2 / под ред. Б. М. Сабанти. СПб. : Изд-во СПб ГУЭФ, 2002. С. 176-186.

169. Салига С. Я., Гнеушева В. О. Теоретичні підходи щодо визначення сутності фінансових ресурсів домогосподарств. *Сталий розвиток економіки*. 2013. №1. С. 87-91.

170. Свердан М. М., Славкова А. А. Механізм формування заощаджень населення: фіскальні чинники стимулювання. *БізнесІнформ*. 2009. №4. С. 27-31.
171. Світ податків. 19.04.2007 URL: http://vgolos.com.ua/articles/svit_podatkiv_101789.html (дата звернення: 1.10.2018).
172. Сидорчук А. А. Фінанси домогосподарств у фінансовій системі країни: сутність, принципи організації. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського. 2017. № 16. С. 797-801, с. 800 URL: <http://global-national.in.ua/issue-16-2017/24-vipusk-16-kviten-2017-r/3025-sidorchuk-a-a-finansi-domogospodarstv-u-finansovij-sistemi-krajini-sutnist-printsipi-organizatsiji> (Дата звернення: 03.02.2017).
173. Системний аналіз формування державної політики в умовах макроекономічної дестабілізації : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. І. Г. Лук'яненко. К. НаУКМА, 2017. 464 с.
174. Словарь иностранных слов с приложениями / ред. В. Бутромеев. М. : «Престиж книга» ; «РИПОЛ Классик», 2006. 544 с.
175. Смєсова В. Л. Відтворення інвестиційного потенціалу національної економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.01 / Дніпропетровськ, 2009. 19 с.
176. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення 26.07.2019).
177. Станкевич Ю.Ю. Домогосподарство в ринковій економічній системі та його відображення у світовій економічній думці XX століття : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01 / КНЕУ ім. Вадима Гетьмана. Київ, 2010. 21 с.
178. Сучасна парадигма фіскальної політики України в умовах формування суспільства сталого розвитку: монографія / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль : ТНЕУ 2015. 460 с.

179. Сучасні трансформації організаційно-економічного механізму менеджменту та логістики суб'єктів підприємництва в системі економічної безпеки України : колект. моногр. / за заг. ред. Т. В. Гринько. Дніпро: 2017. 487 с.
180. Тарасюк Г. Шляхи вдосконалення діючого механізму податкового регулювання. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2014. Вип. 31., Ч. 2. С. 315-321.
181. Ткаченко Н. В. Міжнародна практика побудови системи страхування депозитів. *Міжнародний науково-практичний журнал Фінансовий простір*. №4(16). 2014. С. 235-244.
182. Ткачик Ф. П., Остапчук В. О. Європейські пріоритети оподаткування доходів фізичних осіб. *Світ фінансів*. №2(63). 2020. С. 77-87.
183. Тумусов Ф. С. Инвестиционный потенциал региона: теория, проблемы, практика. М., «Экономика», 1999. 272 с.
184. Українське суспільство: міграційний вимір. Національна доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. К., 2018. 396 с.
185. Федонін О. С. Потенціал підприємства: Формування та оцінка. К.: КНЕУ, 2006. 316 с
186. Федосов В. М. Актуальне наукове дослідження фінансів домогосподарств. *Фінанси України*. 2010. № 11. С. 121-124.
187. Федосов В. М., Опарін В. М., Львовчкін С. В. Інституційна фінансова інфраструктура України: сучасний стан та проблеми розвитку. *Фінанси України*. 2008. №12. С. 3-21.
188. Фетисов В. Д. Финансы граждан. Новгород: Издво ННГУ им. Н.И. Лобачевского, 2000. 130 с.
189. Финансы, денежное обращение и кредит : учебник. / под ред. В. К. Сенчагова, А. И. Архипова. М.: Проспект, 1999. 227 с.
190. Финансы. Денежное обращение. Кредит: учебник 2-е изд. / Под ред. проф. Г.Б. Поляка. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. 512 с

191. Фінанси Карпатського регіону: сучасний стан та потенціал зростання : монографія / за наук. ред. І. З. Сторонянської; НАН України. Інститут регіональних досліджень. Львів, 2013. 338 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку») С. 247–287.
192. Фінанси: підручник / за ред. С. І. Юрій, В. М. Федосов. К: Знання, 2008. 611 с.
193. Фінансовий потенціал регіону: механізми формування та використання: монографія / за наук. ред. д.е.н., проф. М. А. Козоріз. НАН України; Інститут регіональних досліджень. Львів, 2012. 307 с.
194. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Звіт про діяльність Фонду. URL: <https://www.fg.gov.ua/storage/editor/files/richniy-zvit-fondu-2019.pdf> (дата звернення: 15.10.2020).
195. Хикс Дж. Стоимость и капитал: Пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. ст. Р. М. Энтова. М.: Прогресс, 1993. 487 с.
196. Худолій Л. М. Вплив заощаджень домогосподарств на інвестиційний потенціал економіки країни. Аграрний вісник Причорномор'я. Економічні науки. 2012. №65. URL: <https://visnyk.mnau.edu.ua/statti/archive/n65v1r2012.pdf> (дата звернення: 18.02.2017).
197. Чернов А. Ю. Личные финансы: доходы и расходы семейного бюджета. М.: Перспектива, 1995. 176 с.
198. Чорна О. М., Баранова К.В. Концептуальні підходи до розвитку фінансів домашніх господарств в економіці України. *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*. 2011. №4. С. 33-39.
199. Шибасєва Н. В., Батюк Л. А. Структура економічної поведінки домогосподарств. *Вісник ХНТУСХ ім. Петра Василенка*. 2012. № 127. С. 287-293.
200. Шибасєва Н. В. Эклунд К. Эффективная экономика – шведская модель: М. Экономика. 1991. 354 с.
201. Юрій С. І., Кізима Т. О. Фінанси домогосподарств: теоретичні підходи до трактування сутності. *Фінанси України*. 2008. № 8. С. 10.

202. Юрків Н. Я. Щодо наближення банківського законодавства України в системі гарантування вкладів до вимог Європейського союзу URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-11/analit-yurkiv-economics-6-2019-2.pdf>(дата звернення: 11.10.2019).

203. Юхновський І. В. Сутність та структура інноваційно-інвестиційного потенціалу економіки: основні підходи та напрямки використання URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2010/04/159-171__no-2__vol-33__2010__UKR.pdf (дата звернення: 21.05.2019).

204. Янель Ю. А., Соломянова К. О. Заощадження домогосподарств України та їх мотивація. Економіка. Фінанси. Право. 2006. С. 12.

205. Янин О. Е. Финансы, денежное обращение и кредит: учеб. пособ. 3-е изд. М.: Издательский центр «Академия», 2006. 192 с.

206. Asli Demirgig-Kunt, Edward Kane, Luc Laeven Deposit Insurance. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2014/wp14118.pdf> (дата звернення: 07.07.2020).

207. Chamberlain El. Wealth in Great Britain Wave 3: Relationshion between wealth, income and personal well-being, July 2011 to June 2012. URL: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/personalandhouseholdfinances/debt/articles/wealthingreatbritainwave3/2015-09-04#introduction>. (retrieved on 04.07.2019).

208. International Association of Deposit Insurers. Системи страхування депозитів URL: <https://www.iadi.org/en/about-iadi/deposit-insurance-systems/>(дата звернення: 20.06.2020).

209. Kluchnyk L. Financial resources of households: problems of formation and usage. Актуальні проблеми управління соціально- економічними системами : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. (м. Луцьк, 7 грудня 2017 р.). Луцьк: Луцький НТУ, 2017. С. 209-210.

210. Kluchnyk L. Investment formation of the households of Ukraine. *Економічний простір* : [зб. наук. пр.] / Придніпровська державна академія

будівництва та архітектури; ред. кол.: Ю. В. Орловська (відп. ред.). Дніпро, 2021. №169. С. 165-168.

211. Kluchnyk L. Savings of households in the formation of investment resources of the national economy. Фінансова спроможність об'єднаних територіальних громад: очікування та реалії: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Луцьк, 29-30 листопада 2017 р.). Луцьк: Луцький НТУ, 2017. 264 с. С. 172-174.

212. Kluchnyk L., Davymuka S. Savings and migration capital of households: world experience and domestic realities. *Economic and Regional Studies*. 2020. №14 (2). P. 170-187

213. National Financial Educators Council. URL: <https://www.financialeducatorsCouncil.org/personal-finance-definition> (дата звернення: 15.04.2016)..

214. OECD. Stat. URL: <https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=TABLE> (дата звернення: 20.08.2020).

215. Report from the commission to the European Parliament and the Council. URL : URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019DC0213&qid=1624288280182&from=EN> (дата звернення: 11.08.2020).

216. Tax rates in France for 2019. France Accountants. 2018. URL: https://www.franceaccountants.com/tax#ourcharges_3 (дата звернення: 20.07.2020).

217. USAID Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні Результати дослідження. URL: <http://www.fst-ua.info/> (дата звернення: 20.08.2020).

218. USAID. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні Результати дослідження. URL: <http://www.fst-ua.info/> (дата звернення: 20.08.2020).

219. Eurostat (2020). Household saving rate (indicator). URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00131/default/table?lang=en>

220. Wickens T., Tanzer D. Progress with globally comparable public sector debt statistics. International Monetary Fund; Meeting of the IMF government finance statistics. Washington, D. C., 2015. March 9-10. 10 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А1

Індикатори інвестиційної діяльності домогосподарств України у 2005-2019 рр.

Роки	Частка заощаджень у сукупних ресурсах	Номінальна заробітна плата, у % до прожиткового мінімуму для працездатних осіб	Динаміка зарплати у дол. США	Індекс споживчих цін, %	Рівень зайнятості населення (у віці 15-70 років, у % до населення відповідної вікової групи)	Розподіл домогосподарств за самооцінкою рівня своїх доходів, % що не мали можливості робити заощаджень	Реальний наявний дохід, % до попереднього року	Розрахунковий максимум за відповідями про неофіційний дохід	Обсяг грошових переказів у % до ВВП	Чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму, у відсотках до загальної чисельності населення
2005	7,0	178,0	157,3	113,5	57,7	44,0	123,9	22,0	3,4	28,4
2006	10,5	206,1	206,1	109,1	57,9	44,0	111,8	22,0	3,4	21,4
2007	14,4	237,9	267,5	112,8	58,7	39,2	114,8	22,0	3,4	12,7
2008	10,5	270,0	342,9	125,2	59,3	35,5	109,6	25,0	3,4	7,1
2009	8,7	256,2	244,6	115,9	57,7	43,6	90,0	30,0	4,6	5,8
2010	11,7	244,0	283,5	109,4	58,4	40,6	117,1	24,0	4,1	8,6
2011	10,3	263,7	332,3	108,0	59,1	41,5	108,0	30,0	4,1	7,8
2012	13,3	268,2	380,6	100,6	59,6	40,5	113,9	29,0	4,1	9,0
2013	14,5	269,5	410,6	99,7	60,2	38,4	106,1	39,0	4,5	8,3
2014	11,3	285,7	292,8	112,1	56,6	45,1	88,5	30,0	4,8	8,6
2015	5,3	304,4	192,0	148,7	56,7	48,1	79,6	36,0	7,6	6,4
2016	8,3	323,9	202,8	113,9	56,3	48,1	102,0	29,0	8,1	3,8
2017	12,6	403,2	267,1	114,4	56,1	42,6	110,9	23,4	8,2	2,4
2018	16,1	461,5	325,9	110,9	57,1	43,7	110,9	28,2	8,5	1,3
2019	20,2	499,4	406,1	107,9	58,2	39,5	106,5	31,1	7,7	1,1

Таблиця А2

Регресійна статистика індикаторів інвестиційної діяльності домогосподарств

SUMMARY OUTPUT								
<i>Regression Statistics</i>								
Multiple R	0,90233703							
R Square	0,81421212							
Adjusted R Square	0,7635427							
Standard Error	1,83500776							
Observations	15							
ANOVA								
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>			
Regression	3	162,3262	54,10874	16,069102	0,000247161			
Residual	11	37,03979	3,3672535					
Total	14	199,366						
	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95,0%</i>	<i>Upper 95,0%</i>
Intercept	15,3445106	6,968991	2,2018269	0,0499265	0,005865863	30,683	0,005866	30,683155
Номінальна заробітна плата, у % до прожиткового мінімуму для працездатних осіб	0,01971254	0,006233	3,1624443	0,0090395	0,005993086	0,0334	0,005993	0,033432
Зарплата у дол. США	0,0178557	0,008266	2,1602446	0,0496814	-0,00033674	0,036	-0,00034	0,0360481
Індекс споживчих цін, %	-0,1296509	0,051416	-2,521595	0,0283948	-0,24281722	-0,016	-0,24282	-0,016485

Таблиця А3

Розподіл регіонів України за основними показниками формування та використання інвестиційного потенціалу
домашніх господарств

	Заощад- ження	Інформація про обсяги переказів фізичних осіб у іноземній валюті з-за меж України у 2019 році, тис. грн	Інформація про обсяги переказів фізичних осіб у іноземній валюті з України у 2019 році, тис. грн	Кошти населення на будівництво житла у структурі капітальних інвестицій, млн грн	ІСЦ	Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн	Реальний наявний дохід 2019 р. до 2018 р.	Рівень безробіття населення (за методологією МОП) за регіонами у 2019 р.	Чисельність наявного населення	Допомоги, пільги, субсидії
Україна		15032195,7	4575911,636	32446,908	104,1	67528	106,5	8,2		373,26
Вінницька	1647,82	249505,1	105450,5077	1163,7	102,4	64729	108	9,4	1 545 416	401,24
Волинська	3481,67	121151,9	47434,63922	1532,3	104,9	52879	105,6	10,6	1 031 421	641,75
Дніпропетровська	2554,52	1001111,0	485462,3645	267,8	103,7	87130	107,6	7,7	3 176 648	363,26
Донецька	2648,33	440190,4	116681,7455	61,2	106	39141	103,4	13,5	4 131 808	351,32
Житомирська	2216,21	159791,0	61076,0163	448,8	103,6	61961	108,3	9,6	1 208 212	525,73
Закарпатська	3413,34	167169,2	37573,40673	1800,7	104,3	47495	106,2	9,1	1 253 791	255,86
Запорізька	546,07	375798,3	152204,422	104,1	103,2	75407	106,7	9,4	1 687 401	271,36
Івано-Франківська	2587,19	334359,0	76258,10009	1461,0	104,5	55537	105,7	7,1	1 368 097	566,49
Київська	2535,02	213162,8	147705,6048	4526,6	104,4	75146	106,9	5,9	1 781 044	350,83
Кіровоградська	1208,05	135482,0	45767,59538	116,9	103,6	58290	106,5	10,9	933 109	359,53
Луганська	2069,17	58647,1	25301,68169	16,8	104,3	24477	106,1	13,5	2 135 913	345,26
Львівська	3202,53	615802,3	196314,627	4069,1	104,2	65691	107,2	6,5	2 512 084	309,99
Миколаївська	576,27	361775,3	83309,34714	238,4	103,8	63685	105,4	9,3	1 119 862	250,48
Одеська	4163,25	3149804,8	427147,1771	843,2	103,9	72805	107,1	5,9	2 377 230	196,06
Полтавська	2752,37	233124,9	102335,5866	759,2	104,5	71627	106,4	10,6	1 386 978	473,40
Рівненська	3669,68	139691,3	64877,39142	1197,8	104,4	54183	103,8	8,2	1 152 961	529,74
Сумська	1856,35	155922,0	54164,43394	386,7	104,8	65310	106,8	7,7	1 068 247	675,18
Тернопільська	2007,24	294898,9	55360,4225	1676,2	104,2	49843	105,4	10,0	1 038 695	469,23
Харківська	1982,47	716498,4	330165,6131	2882,3	104,8	65534	105,5	5,0	2 658 461	240,99
Херсонська	2033,05	644328,6	79914,6277	210,3	103,3	57110	104,7	9,6	1 027 913	296,77
Хмельницька	2032,21	203303,5	72045,69055	821,7	104,4	58008	105,9	7,9	1 254 702	414,89
Черкаська	1450,4	217743,9	78583,19659	387,1	103,2	58808	106,7	8,3	1 192 137	549,65
Чернівецька	678,89	310252,2	52816,65732	1093,9	103,8	48255	105,6	6,7	901 632	398,83
Чернігівська	1184,29	102347,1	40178,35144	279,7	104,3	58904	105,4	10,1	991 294	619,96
Київ	4609,23	4630194,4	1637782,43	5970,9	103,9	165054	107,4	5,7	2 967 360	230,37
Дисперсія	1145808,9	1,07447E+12	1,06079E+11	2354037,03	0,5012333	604569832	1,4021	4,9046	7,14481E+11	19177,446
середнє значення	2284,2	601282,2	183036,5	1292,7	104,1	63880,4	106,2	8,7	1676096,6	403,5
коефіцієнт варіації	46,9	172,4	177,9	118,7	0,7	38,5	1,1	25,4	50,4	34,3

Додаток Б

Таблиця Б1

Видатки державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення

2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
6354 0,2	7525 4,4	8854 7,3	8055 8,2	1037 00,9	1519 61,5	1444 78,9	1638 65,6	2186 28,6

Джерело: Національний банк України Макроекономічні показники <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators>

Таблиця Б2

Доходи та витрати населення, млн грн.

Показники	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Доходи - всього	1457864	1548733	1516768	1772016	2051331	2652082	3248730	3744060
у тому числі:								
заробітна плата	609394	630734	615022	709590	898326	1209097	1529367	1758588
прибуток та змішаний дохід	224920	243668	254307	323506	378213	477854	572065	678217
дохід від власності, одержаний	80769	87952	85114	80035	75452	78673	91164	117003
соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	542781	586379	562325	658885	699340	886458	1056134	1190252
у тому числі:								
- соціальні допомоги	301621	323123	311360	342562	337773	391776	465776	558537
- інші одержані поточні трансферти	48333	58416	55084	79676	91007	112337	144165	193000
- соціальні трансферти в натурі	192827	204840	195881	236647	270560	382345	446193	438715
Витрати та заощадження - всього	1457864	1548733	1516768	1772016	2051331	2652082	3248730	3744060
у тому числі:								
придбання товарів та послуг	1194791	1304031	1316757	1568173	1840262	2359985	2884971	3356993
дохід від власності, сплачений	18567	21091	23495	18583	15564	21561	29975	39299
поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	97226	107345	145736	154187	182914	239898	302237	360225
у тому числі:								

Показники	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
- поточні податки на доходи, майно тощо	68716	72943	75446	104478	146930	199979	248511	295791
- внески на соціальне страхування	16004	16273	16608	16383	1965	2417	2915	3854
- інші поточні трансферти	12506	18129	53682	33326	34019	37502	50811	60580
нагромадження нефінансових активів	-2954	5378	2912	-2117	-5481	-32060	-22889	-40335
приріст фінансових активів	150234	110888	27868	33190	18072	62698	54436	27878
з них:								
- приріст грошових вкладів та заощаджень у цінних паперах	71689	104727	-118734	-106306	32528	62180	60951	65720
- заощадження в іноземній валюті	63625	21509	32472	-2870	-63243	10452	32929	34180
- позики, одержані за виключенням погашених (-)	-13533	5284	-40115	-82752	-20518	12097	30092	24072
Наявний дохід	1149244	1215457	1151656	1362599	1582293	2008278	2470325	2905821
Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн	25206	26719	26782	31803	37080	47270	58442	69140
Реальний наявний дохід, у відсотках до відповідного періоду попереднього року	113,9	106,1	88,5	79,6	102,0	110,9	110,9	109,0

Джерело: Державна служба статистики Річні національні рахунки <http://ukrstat.gov.ua/>

Таблиця Б3

Розрахунок податкового навантаження від податків та зборів на доходи фізичних осіб

Показники	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Податки на доходи фізичних осіб, млн. грн.	97226	107345	145736	154187	182914	239898	302237	360225
Доходи домогосподарств, млн. грн.	1457864	1548733	1516768	1772016	2051331	2652082	3248730	3744060
Податкове навантаження, %	6,67	6,93	9,61	8,70	8,92	9,05	9,30	9,62

Джерело: розраховано автором на основі Державна служба статистики Річні національні рахунки <http://ukrstat.gov.ua/>

Таблиця Б4

Розрахунок податкового навантаження від податків на доходи корпоративного сектору

Показники	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Податки на доходи підприємств, млн. грн.	292 474,8	281 817,0	292 309,0	407 652,7	511 999,9	642 472,7	756 447,9	794 863,4
Випуск (в основних цінах), млн. грн.	3 150 653	3 189 558	3 354 027	4 189 241	5 058 294	6 255 397	7 493 469	8 370 824
Податкове навантаження, %	9,28	8,84	8,72	9,73	10,12	10,27	10,09	9,50

Джерело: розраховано автором на основі: Державна служба статистики Річні національні рахунки <http://ukrstat.gov.ua> та Національний банк України Макроекономічні показники <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators>

Таблиця Б5

Розрахунок доходів домогосподарств від соціальних фондів, млн. грн.

Показники	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Доходи від соціальних допомог	542781	586379	562325	658885	699340	886458	1056134	1190252
Витрати бюджету на соціальний захист	125307	145063	138005	176340	258326	285762	309364	321787
Доходи від соціальних фондів	417474	441316	424320	482545	441014	600696	746770	868465

Джерело: розраховано автором на основі Державна служба статистики Річні національні рахунки <http://ukrstat.gov.ua> та Національний банк України Макроекономічні показники <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators>

Таблиця Б6

Основні фінансові показники

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Облікова ставка	7,8	7,8	7,6	6,5	14,0	22,0	14,0	14,5	18,0	13,5	6,0
Грошова база	225691,8	239884,8	255283,4	307138,8	333194,2	335999,6	381575,5	399056,7	435797,7	477490,6	595992,9
Базовий індекс інфляції	7,9	6,9	0,8	0,1	22,8	34,7	5,8	9,5	8,7	3,9	4,5
Депозити ДГ	275093	310390	369264	441951	418135	410895	444676	495313	530250	576126	730317
у національній валюті	142924	160530	186772	257829	200859	198876	209601	252439	289416	339168	433417
в іноземній валюті	132169	149860	182493	184122	217275	212019	235075	242874	240833	236958	296901
Кредити НФС	500960,6	575544,8	605425	691902,8	778841	787795,2	822114,3	829932	859740,4	744647,8	724156,5

Джерело: Національний банк України Статистика фінансового сектору <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial>

Додаток В

Таблиця В1

Відомості про апробацію результатів дисертації

№	Назва конференції	Місце проведення	Форма участі
1.	VII Міжнародна науково-практична конференція «Фінансові механізми активізації підприємництва»	м. Львів, 2013	очна
2.	II Міжнародна науково-практична конференція «Продовольчі ресурси: проблеми та перспективи»	м. Київ, 2014 р.	заочна
3.	Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в умовах глобалізації економіки»	м. Луцьк, 2014 р.	заочна
4.	Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами»	м. Луцьк, 2015 р.	заочна
5.	II всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих учених, присвяченої 50-річчю створення факультету управління та бізнесу ХНАДУ «Сучасні напрямки розвитку економіки і менеджменту на підприємствах України»	м. Харків, 2016 р.	заочна
6.	Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Проблеми та шляхи досягнення соціо-еколого-економічної безпеки на мікро-, мезо- та макрорівні»	м. Луцьк, 2017 р.	заочна
7.	Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами»	м. Луцьк, 2017 р.	заочна
8.	Міжнародна науково-практична конференція «Фінансова спроможність об'єднаних територіальних громад: очікування та реалії»	м. Луцьк, 2017 р.	заочна
9.	II Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Фінансове регулювання зрушень в економіці України»	м. Мукачево, 2018 р.	заочна
10.	III Міжнародна науково-практична конференція «Економіка і культура України в світових глобалізаційних процесах: позиціонування і реалії»	м. Київ, 2018 р.	заочна
11.	Всеукраїнська науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих вчених «Перспективи розвитку територій»	м. Харків, 2019 р.	заочна
12.	VI Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки»	м. Дніпро, 2020 р.	заочна

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Фінанси Карпатського регіону: сучасний стан та потенціал зростання : монографія / за наук. ред. І. З. Сторонянської; НАН України. Інститут регіональних досліджень. Львів, 2013. 338 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). *Особистий внесок здобувача – фінансові ресурси домогосподарств в структурі фінансів Карпатського регіону: тенденції формування фінансових ресурсів домашніх господарств у Карпатському регіоні; заощадження домогосподарств як важливий чинник формування інвестиційного потенціалу економіки регіону. С. 247–287.*

2. Фінансовий потенціал регіону: механізми формування та використання: монографія / за наук. ред. д.е.н., проф. М. А. Козоріз. НАН України; Інститут регіональних досліджень. Львів, 2012. 307 с. *(особистий внесок автора – оцінка фінансового потенціалу домашніх господарств регіону; оцінка впливу інноваційного і інвестиційного потенціалів на розвиток економіки регіонів; інвестиційний потенціал у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону. С. 258–273.*

Статті у наукових фахових виданнях України:

3. Kluchnyk L. Investment formation of the households of Ukraine. *Економічний простір* : [зб. наук. пр.] / Придніпровська державна академія будівництва та архітектури; ред. кол.: Ю. В. Орловська (відп. ред.). Дніпро, 2021. №169. С. 165-168.

4. Ключник Л. В., Давимука С. А. Активи домашніх господарств у формуванні інвестиційного потенціалу України в умовах соціально-економічної нестабільності. *Регіональна економіка*. Львів, 2020. №2 (96). С.

85-93. *Особистий внесок здобувача – обґрунтовано роль заощаджень домогосподарств у розвитку економіки, розглянуто класифікацію заощаджень залежно від характеру мобілізації, здійснено аналіз використання заощаджень, залучених банківською системою України та небанківськими установами.*

5. Ключник Л. В. Фінансове забезпечення функціонування органів управління в ОТГ Карпатського регіону. *Економічний простір* : [зб. наук. пр.] / Придніпровська державна академія будівництва та архітектури; ред. кол.: Ю. В. Орловська (відп. ред.). Дніпро, 2019. № 150 С. 46-50.

6. Ключник Л. В. Організація публічного управління в територіальних громадах: організаційні та фінансові аспекти. *Регіональна економіка*. Львів, 2019. №4. С. 104-112.

7. Ключник Л. В. Потенціал використання міграційного капіталу як ресурсу розвитку економіки регіону. *Регіональна економіка*. Львів, 2018. №4. С. 103-110.

8. Ключник Л. В. Фінансові ресурси домашніх господарств України як складова фінансового забезпечення розвитку національної економіки. *Економічні науки*: [зб. наук. пр.] / Луцький національний технічний університет; ред. кол.: Л. Л. Ковальська (відп. ред.). Луцьк, 2017. Вип. 14 (55). (Серія «Регіональна економіка»). С. 97-105.

9. Ключник Л. В. Вплив фінансово-економічних криз на витрати домогосподарств Карпатського регіону України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Львів, 2017. Вип. 17. (серія економічна). С. 58-68.

10. Ключник Л. В. Напрямки та форми трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиційні ресурси для потреб національної економіки. *Економічні науки*: [зб. наук. пр.] / Луцький національний технічний університет; редкол.: З. В. Герасимчук (відп. ред.). Луцьк, 2016. Вип. 13 (49). Ч. 2. (Серія «Облік і фінанси»). С. 119-126.

11. Ключник Л. В., Безпалько І. Р. Фінансовий потенціал домашніх господарств: проблеми формування та напрями використання. *Економічні науки*: [зб. наук. пр.] / Луцький національний технічний університет; редкол.: З. В. Герасимчук (відп. ред.). Луцьк, 2015. Вип. 12 (45). Ч 3. (серія «Регіональна економіка»). С. 142-150. *Особистий внесок здобувача – висвітлено проблеми формування та використання фінансового потенціалу домогосподарств в Україні.*

12. Козоріз М. А., Ключник Л. В. Фінансові ресурси домашніх господарств: проблеми формування і використання. *Регіональна економіка*. Львів, 2014. №1 (71). С. 94-103. *Особистий внесок здобувача – висвітлено особливості формування фінансових ресурсів домашніх господарств.*

13. Ключник Л. В. Заощадження домогосподарств у формуванні інвестиційного ресурсу національної економіки. *Економічні науки*: [зб. наук. пр.] / Луцький національний технічний університет; редкол.: З. В. Герасимчук (відп. ред.). Луцьк, 2013. Вип. 10 (37). Ч. 5. (Серія «Облік і фінанси»). С. 74-80.

14. Ключник Л. В. Формування доходів домашніх господарств у Карпатському регіоні: стан та шляхи удосконалення. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Механізми взаємодії суб'єктів економічних відносин у транскордонному просторі*: [зб. наук. пр.] / Ін-т регіональних досліджень НАН України.; ред. кол. : В. С. Кравців (відп. ред.). Львів, 2013. Вип 4 (102). С. 395-407.

15. Ключник Л. В. Сектор домашніх господарств: місце та роль у фінансовій системі. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Проблеми інтеграції України у світовий фінансовий простір*: [зб.наук.пр.] / Ін-т регіональних досліджень НАН України. редкол.: В. С. Кравців (відп. ред.). Львів, 2012. Вип. 2(94). С. 347-358.

16. Ключник Л. В. Заощадження домашніх господарств як джерело інвестиційних ресурсів економіки України. *Економічні науки*: [зб.наук.пр.] / Луцький національний технічний університет; редкол.: З. В.

Герасимчук (відп. ред.). Луцьк, 2012. Вип. 9(33). (Серія «Облік і фінанси»). С. 159-166 с.

17. Ключник Л. В. Інвестиційний потенціал регіону: теоретичні аспекти та оцінка. *Економічні науки*.: [зб.наук.пр.] / Луцький національний технічний університет.; редкол.: З. В. Герасимчук (відп. ред.). Луцьк, 2011. Вип. 8(31). Ч. 2 (Серія «Регіональна економіка»). С. 150-162.

18. Ключник Л. В. Сутність і методика оцінки інвестиційного потенціалу регіону. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Управління фінансовими ресурсами регіону*: [зб.наук.пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; ред. кол.: В. С. Кравців (відп. ред.). Львів, 2011. Вип. 3(89). С. 255-267 с.

19. Козоріз М. А., Ключник Л. В. Методичні підходи до оцінки капіталізації регіональних активів. *Актуальні проблеми економіки*. Київ, 2010. № 9 (111). С. 174-181. (Scopus). *Особистий внесок здобувача – на основі узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду обґрунтована актуальність економічних досліджень, пов'язаних із визначенням та оцінкою капіталізації доходів домашніх господарств в Україні.*

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

20. Kluchnyk L., Davymuka S. Savings and migration capital of households: world experience and domestic realities. *Economic and Regional Studies*. 2020. №14 (2). P. 170-187 (Poland). *Особистий внесок здобувача – здійснено аналіз формування інвестиційного потенціалу домашніх господарств за рахунок коштів трудових мігрантів, досліджено та виявлено основні відмінності у формуванні та використанні заощаджень вітчизняних та іноземних домогосподарств.*

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

21. Ключник Л. В. Фінансові ресурси домогосподарств: складова інвестиційного забезпечення розвитку економіки України. Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки: Збірник наукових статей за матеріалами VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 16-17 квітня 2020 р.). Дніпро: НМетАУ, 2020. Ч. 1. С. 102-106.

22. Ключник Л. В. Оцінка видатків на утримання органів місцевого самоврядування областей центрального регіону України. Перспективи розвитку територій: теорія і практика: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених (м. Харків, 22-23 листопада 2019 р.). Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. С. 12-15.

23. Ключник Л. В. Доходи трудових мігрантів та тіньові доходи як потенційний інвестиційний ресурс регіону. Економіка і культура України в світових глобалізаційних процесах: позиціонування і реалії : тези доповідей III Міжнародної науково-практ. конф. (м. Київ, 21-22 березня 2018 р.). Київ: Вид. центр КНУКіМ, 2018. С. 84-87.

24. Ключник Л. В. Перекази мігрантів з-за кордону як важливе джерело доходів домогосподарств. Фінансове регулювання зрушень в економіці України : збірник тез доповідей учасників II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. (Мукачево, 18 квітня 2018 р.). Мукачево: Вид-во МДУ, 2018. 301 с. С. 285-288.

25. Ключник Л. В. Savings of households in the formation of investment resources of the national economy. Фінансова спроможність об'єднаних територіальних громад: очікування та реалії: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Луцьк, 29-30 листопада 2017 р.). Луцьк: Луцький НТУ, 2017. 264 с. С. 172-174.

26. Ключник Л. В. Financial resources of households: problems of formation and usage. Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. (м. Луцьк, 7 грудня 2017 р.). Луцьк: Луцький НТУ, 2017. С. 209-210.

27. Ключник Л. В. Вплив фінансово-економічної кризи на витрати домогосподарств України. Проблеми та шляхи досягнення соціо-еколого-економічної безпеки на мікро-, мезо- та макрорівні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Луцьк, 29 вересня 2017 р.). Луцьк: Луцький НТУ, 2017. С. 86-89.

28. Ключник Л. В. Методологія оцінки фінансового потенціалу домашніх господарств. Сучасні напрямки розвитку економіки і менеджменту на підприємствах України: збірник матеріалів II всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених, присвяченої 50-річчю створення факультету управління та бізнесу ХНАДУ (м. Харків, 26 жовтня 2016 р.). Харків: ХНАДУ, 2016. 720 с. С. 668-672.

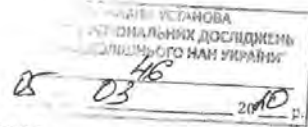
29. Ключник Л. В. Оцінка фінансового потенціалу домашніх господарств регіону. Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Луцьк, 9 грудня 2015 р.). Луцьк: Луцький НТУ, 2015. С. 122-124.

30. Ключник Л. В. Проблеми трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиції в Україні. Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в умовах глобалізації економіки : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Луцьк, 27 червня 2014 р.). Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2014. С. 244-246.

31. Ключник Л. В. Фінансові ресурси домашніх господарств як важливий чинник кредитування підприємств. Продовольчі ресурси:

проблеми та перспективи: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 11 листопада 2014 р.). Київ, 2014. С. 122-123.

32. Козоріз М. А., Ключник Л. В. Фінансовий потенціал домогосподарств та його вплив на національну економіку. Фінансові механізми активізації підприємництва: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 7-8 листопада 2013 р.). Львів, 2013. С. 28-30. *Особистий внесок здобувача – висвітлено особливості формування фінансового потенціалу вітчизняних домогосподарств.*

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань організації державної влади, місцевого самоврядування,
регіонального розвитку та містобудування

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел./факс: 255-32-05, 255-20-75

№ 04-23/14-1031

"25" ЛЮТОГО 2020 р.

Стороженська І.З.

*До Вченої і матеріалів
теми.*

*Увійшло
5.03.2020*

Директору Інституту регіональних
досліджень імені М.І. Долишнього
Національної академії
наук України,
доктору економічних наук, професору

КРАВЦІВУ В.С.

Шановний Василю Степановичу!

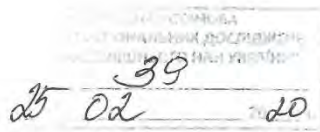
Комітет Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування засвідчує Вам свою повагу та інформує, що народні депутати України – члени Комітету ознайомлені з надісланою Вами науково-аналітичною доповіддю «Соціально-економічний розвиток територіальних громад Центральної України в умовах децентралізації».

Принадно дозвольте висловити Вам особисто та співробітникам очолюваного Вами Інституту щирю подяку за забезпечення Комітету якісними рекомендаціями з актуальних питань законотворчості.

З повагою

Голова Комітету

А.КЛОЧКО

**МІНІСТЕРСТВО
РОЗВИТКУ ГРОМАД ТА ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ**

Директорат з питань розвитку місцевого самоврядування, територіальної організації влади та адміністративно-територіаль

вул. Велика Житомирська, 9, м. Київ, 01601; тел. (044) 590-47-81; e-mail: PavliuchenkoNO@minregion.gov.ua

№ _____ на № _____ від _____

*Стороннівка 1.3
До відома і матеріалів
Дирекції
25.02.2020*

**Державна установа «Інститут
регіональних досліджень імені
М. І. Долінського Національної
академії наук України»**

Директорат з питань розвитку місцевого самоврядування, територіальної організації влади та адміністративно-територіального устрою Міністерства розвитку громад та територій України опрацював науково-аналітичну доповідь "Соціально-економічний розвиток територіальних громад Центральної України в умовах децентралізації" надіслану листом Інституту 03.02.19 № 8/56 та в межах компетенції повідомляє.

Питання, що розглянуті в аналітичній записці можуть бути застосовані у розробці проектів нормативно-правових актів.

Генеральний директор

С. ШАРШОВ

Шилкін Максим
Поп'юк Людмила
284-06-64

МІНРЕГІОН
№7/13.4/2329-20 від 10.02.2020
1642454

Підписано ЕЦП

[Handwritten signature]

УКРАЇНА

**ПІДБЕРІЗЦІВСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА
ПУСТОМИТІВСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

вул. Шевченка, 25 с. Підберізі, Пустомитівський район, Львівська область, 81146 тел. / факс / 230/ 73-616
e-mail: pidberizcivskarada@gmail.com Код ЄДРПОУ 22372802

№ 893 від 26.07.19р.
На № _____ Від _____

Директору
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долішнього НАН України»
Кравціву В. С.

Шановний Василю Степановичу!

Повідомляємо, що сільською радою Підберізівської об'єднаної територіальної громади опрацьовано науково-аналітичну записку «Фінансове забезпечення функціонування органів управління в об'єднаних територіальних громадах Львівщини: напрямки оптимізації» підготовлену у ДУ «ІРД імені М. І. Долішнього НАН України» відділу регіональної фінансової політики Л. В. Ключник, яка надійшла з листом від 15 липня 2019 року № 03/228, та повідомляємо, що матеріали дослідження мають практичне значення, характеризуються високою актуальністю та будуть використовуватися під час підготовки пропозицій щодо оптимізації функціонування органів управління та розвитку територіальної організації влади.

Голова сільської ради

[Handwritten signature]
В. М. Коваль

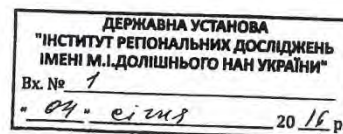

УКРАЇНА

РАХУНКОВА ПАЛАТА

Територіальне управління Рахункової палати по Львівській,
Волинській, Рівненській, Тернопільській, Івано-Франківській
та Закарпатській областях

79068, Україна, м. Львів, вул. Лінкольна, 2, тел. (032) 293-30-31, факс (032) 293-30-34,
e-mail: rp@ac-rada.gov.ua, lu@ac-rada.gov.ua

28.12.2015 № 22-19/288

На № від

*Сторонянською І.З.
До відомої матеріалів
Управління
4.01.2016*

Директору ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України» Кравціву В.С.

Ознайомившись з представленими науково-аналітичними матеріалами з моніторингу місцевих бюджетів Львівської області за 2013-2014рр., підготовленими у відділі регіональної фінансової політики Інституту (проф. Сторонянською І.З., к.е.н. Беневською Л.Я., к.е.н. Возняк Г.В., к.е.н. Музику І.З., к.е.н. Гринчишин І.М., інж. Ключник Л.Я., асп. Патицькою Х.О.), відзначаємо їх актуальність і цінність для керівників та працівників органів влади різних рівнів управління, зокрема для керівників відповідних департаментів Рахункової палати України.

Повідомляємо, що отримані результати проведеного аналізу та оцінки формування та використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів Львівської області та аналіз використання субвенцій з державного бюджету місцевими бюджетами Львівської області, мають практичну цінність та будуть використані в роботі територіального управління рахункової палати по Львівській, Волинській, Рівненській, Тернопільській, Івано-Франківській та Закарпатській областях.

Начальник територіального управління
Рахункової палати по Львівській,
Волинській, Рівненській, Тернопільській,
Івано-Франківській та Закарпатській

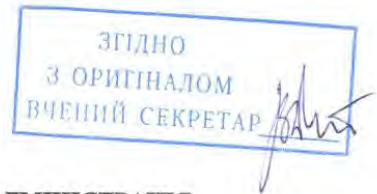
В.Ф.Піхоцький

УКРАЇНА

**ВОЛИНЬСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І ТОРГІВЛІ**

м-н Київський, 9, м. Луцьк, 43027, факс (0332) 778 126, e-mail: post@geko.voladm.gov.ua,
код ЄДРПОУ 02741385

03.07.2015 № 577/02-11/2-13
на № 1163 від 11.07.2015

Директору
ДУ «ІРД ім. М.І. Долишнього
НАН України»
д.е.н., проф. Кравціву В.С.

ДОВІДКА

про впровадження результатів науково-аналітичних досліджень
Ключник Л. В.

Підготовлена співробітником відділу регіональної фінансової політики Ключник Л.В. аналітична записка «Фінансові ресурси домогосподарств як важливий чинник формування інвестиційного ресурсу Західного регіону України» відображає стан і тенденції розвитку фінансових ресурсів у названій області, а, відтак, може бути застосована при підготовці пропозицій щодо вдосконалення системи регулювання інвестиційних процесів на регіональному рівні.

Отримані результати можуть слугувати підґрунтям для оптимізації структури інвестицій за рахунок доходів і заощаджень домогосподарств у Волинській області, що дозволить підвищити ефективність реалізації інвестиційної діяльності в області за сукупністю його основних видів економічної діяльності.

Заступник директора

Г. ДИКА